S(ve)t' se kon'ča

Tot, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:252917

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

University of Zadar Institutional Repository

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopredmetni)

Anita Tot

S(vê)t' se kon'ča

Diplomski rad

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopredmetni)

S(vê)t' se kon'ča

Diplomski rad

Student/ica:
Anita Tot

Mentor/ica:
Prof. dr. sc. Slavomir Sambunjak

Zadar, 2016.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Anita Tot,** ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom ***S(vê)t' se kon'ča*** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. ožujka 2016.

Sadržaj:

1. UVOD ... 1
2. SREDNJOVJEKOVNO PJESNIŠTVO U HRVATSKOJ ... 3
3. *PARIŠKI KODEKS* ... 6
3.1. *Pariška pjesmarica* ... 7
3.2. Pregled teza o vremenu nastanka *Pariškog kodeksa* ... 9
3.3. Pregled teza o mjestu nastanka *Pariškog kodeksa* ... 10
4. PJESMA *S(VÊ)T SE KONČA* ... 13
4.1. Pregled objavljenih transliteracija i transkripcija pjesme *S(vê)t' se kon'ča* ... 17
4.2. Pregled teza o vremenu nastanka pjesme *S(vê)t' se kon'ča* ... 17
4.3. Pregled teza o mjestu nastanka pjesme *S(vê)t' se kon'ča* ... 24
5. GRAFIJA I ORTOGRAFIJA ... 26
5.1. Grafijsko-ortografske osobine pjesme *S(vê)t' se kon'ča* ... 26
5.2. Čitanje grafema u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* kroz povijest ... 27
5.3. Opće napomene o ortografiji ... 30
5.4. Kratice i ligature ... 30
5.5. Pisanje poluglasova ... 31
5.6. Refleks poluglasa ... 33
5.7. Pisanje *jata* ... 34
5.7.1. *Refleksi jata* ... 35
5.7.2. *Čakavski refleks j ∗ dj* ... 37
5.8. Pisanje suglasnika *j* ... 37
5.9. Funkcija *đerva* u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* ... 38
6. JEZIČNA ANALIZA PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA* ... 40
6.1. Vokalizam ... 40
6.1.1. *Refleksi nazala ę* ... 40
6.1.2. *Sonantno ļ i ŗ* ... 40
6.1.3. *Ostale vokalne promjene u pjesmi S(vê)t' se kon'ča* ... 40
6.1.4. *Vokalni fonološki sustav u pjesmi S(vê)t' se kon'ča* ... 42
6.2. Konsonantizam ... 42
6.2.1. *Skupina vъ/vь* ... 42
6.2.2. *Sekundarne grupe konsonant + j* ... 43
6.2.3. *Epentetsko l* ... 43
6.2.4. *L na kraju riječi i sloga* ... 43
6.2.5. *Praslavenske grupe *tj, *stj, *skj.* ... 43
6.2.6. *Konsonant r<ž.* ... 44
6.2.7. *Ostale stare konsonantske grupe* ... 44
6.2.8. *Gubljenje suglasnika* ... 44
6.2.9. *Asimilacija suglasnika* ... 44
6.2.10. *Palatalizacija* ... 45
6.2.11. *Konsonantski fonološki sustav* ... 45
6.3. Morfologija ... 46
6.3.1. *Imenice* ... 46

6.3.2. *Zamjenice* ... 48
6.3.3. *Pridjevi* ... 49
6.3.4. *Brojevi* ... 49
6.3.5. *Glagoli* ... 50
6.3.6. *Nepromjenjive riječi* ... 53
6.4. Osobitosti sintakse u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* ... 54
7. KNJIŽEVNA ANALIZA PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA* ... 55
7.1. Književni opis pjesme *S(vê)t' se kon'ča* ... 55
7.2. Utjecaj biblijskog prototeksta i dualističkih hereza ... 56
7.3. Kompozicija ... 58
7.3.1. *Simbolika brojeva u kompoziciji* ... 58
7.4. Versifikacija ... 60
7.4.1. *Rima* ... 61
7.4.2. *Rekonstrukcija posljednjeg stiha u pjesmi* ... 61
7.5. Intonacija u pjesmi ... 63
7.6. Fonostilemi ... 65
7.7. Kratica *St'* i dvoznačnost uvodnog i završnog stiha ... 66
7.8. Likovi u pjesmi ... 68
7.9. Motiv trbuha u pjesmi ... 69
8. VEZA IZMEĐU *VISIO S. BERNARDI, ALIA CANTIO PULCHRA ET VERA* I PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA* ... 71
9. VEZA PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA* S PJESMOM *DOBRI NAUCI* ... 74
10. KNJIŽEVNA USPOREDBA PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA* I ROMANA *IME RUŽE* ... 76
10.1. Roman *Ime ruže* ... 76
10.2. Poveznice pjesme *S(vê)t' se kon'ča* i romana *Ime ruže* Umberta Eca ... 78
11. APOKALIPSA ... 84
12. CRKVENI REDOVI U PJESMI *S(VÊ)T' SE KON'ČA* ... 87
12.1. Franjevci (*Mala brat'ê*) ... 87
12.2. Dominikanci (*predikav'ci*) ... 89
12.3. Pavlini (*remetani*) ... 90
12.4. Karmelićani (*karmeliti*) ... 90
13. HEREZA ... 92
13.1. Joakimizam ... 94
14. INKVIZICIJA ... 96
15. RJEČNIK ARHAIČNIH RIJEČI U PJESMI *S(VÊ)T' SE KON'ČA* ... 101
16. ZAKLJUČAK ... 105
17. LITERATURA ... 106
Popis slika ... 108
SAŽETAK ... 109
ABSTRACT ... 110

1. UVOD

Tema je ovog rada hrvatska srednjovjekovna pjesma *S(vê)t' se kon'ča*. Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* ističe se svojim sadržajem i formom, i zauzima posebno mjesto u hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji. Pjesma je tijekom 20. stoljeća bila predmet rijetkih znanstvenih proučavanja koja su nadovezujući se omogućila bolju spoznaju o umjetničkoj vrijednosti pjesme i njezinom značenju za hrvatsku književnost. Zahvaljujući tome, pjesma *S(vê)t' se kon'ča* od opskurnog zauzela je inicijalno mjesto hrvatskog srednjovjekovnog pjesništva.

Kao uvod u temu, kako bi se dočarao kulturni kontekst u kojem je nastala pjesma *S(vê)t' se kon'ča*, u poglavlju o hrvatskom srednjovjekovnom pjesništvu bit će opisan razvoj i karakteristike zabilježenog hrvatskog pjesništva u srednjem vijeku.

U ovom radu bit će predstavljen pregled znanstvenih teza o nastanku pjesme, često oprečnih ili sukobljenih, i njihovih konstruktivnih zaključaka s ciljem da se omogući cjeloviti uvid u dokaze o autorstvu, vremenu i mjestu nastanka pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, kao i *Pariškog kodeksa*, jedinog dokumenta u kojem je pjesma zapisana. Posebna pažnja bit će usmjerena na analizu grafijsko-ortografijskih osobina i jezika pjesme, jer te znanstvene metode moraju objektivno podržavati teze o autorstvu i porijeklu pjesme. S istim ciljem, književna analiza pjesme bit će prvenstveno usmjerena na analizu idejno-tematskog sloja, semantičkog sloja, simbolike i motiva u pjesmi, kao i na utjecaj biblijskog prototeksta i dualističkih hereza na estetiku, kompoziciju, stil i versifikaciju pjesme. Pomoću književne analize bit će prikazana i umjetnička vrijednost pjesme.

Nadalje, bit će obrađene i poveznice pjesme *S(vê)t' se kon'ča* s djelom *Dobri nauci* M. Marulića i pjesmom *Alia cantio pulchra et vera*, kajkavskim prepjevom *Visio S. Bernardi*. Također, bit će obrađena i književna usporedba pjesme *S(vê)t' se kon'ča* s postmodernim filozofsko-kriminalističkim povijesnim romanom Umberta Eca *Ime ruže*, čija su radnja i pojedini likovi temeljeni na stvarnim povijesnim događajima i osobama koji su relevantni za nastanak predmetne pjesme. Roman *Ime ruže* kroz zabavnu fabulu omogućuje enciklopedijski uvid u kulturni i sociološki kontekst turbulentnog razdoblja u kojem je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* nastala.

U poglavljima posvećenim apokalipsi, crkvenim redovima, herezama i inkviziciji, pojmovima koji se izričito spominju u pjesmi ili su utjecali na nastanak pjesme po nekim

tezama, bit će opisani ti pojmovi i kroz njih religijsko-sociološki aspekti kulturnog kruga u kojem je pjesma nastala.

Na kraju ovog rada bit će predstavljen rječnik arhaičnih riječi u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*.

2. SREDNJOVJEKOVNO PJESNIŠTVO U HRVATSKOJ

Prije nego što se posvetimo temi rada, pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*, potrebno je opisati i dočarati kulturni kontekst u kojem je pjesma stvorena, odnosno pjesništvo na narodnom jeziku u srednjovjekovnoj Hrvatskoj općenito.

Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo na narodnom jeziku javlja se razmjerno kasno u pisanim spomenicima (druga polovica XIV. stoljeća), a češće u pjesmaricama XVI. i XVII. stoljeća. Svojim odjecima, tematskim i stihotvornim, traje do XVIII. stoljeća, a neke su se pjesme sačuvale u narodu do naših dana. Isključivo je religiozne tematike i neliturgijske namjene, što ne znači da se te pjesme nisu izvodile i u crkvi, osobito za vrijeme božićnih i uskršnjih blagdana i uz godove pojedinih svetaca. Vezano je uz nekoliko osnovnih tematskih ciklusa: božićni, uskršnji, sprovodni, uz rijetke pojedinačne odmake u neku drugu tematiku, ali uvijek u skladu s temeljnim srednjovjekovnim svjetonazorom asketizma i očekivanja pravde na drugom svijetu. To je ona poezija koju najčešće, polazeći od Marulićeve *Judite*, nazivamo začinjavačkom. Vrijeme je cvijetanja te poezije XIV. i XV. stoljeće. Često se toj poeziji odricala bilo kakava umjetnička vrijednost i samobitnost, i nisu se znala cijeniti stilska dostignuća i jednostavna pjesnička nadahnuća te poezije.[1]

Srednjovjekovno hrvatsko pjesništo, prispjelo je u naše doba putem brojnih rukopisa. Stručnjaci ga i dalje otkrivaju, tumače i predlažu njegove približno točne jezične i pisane inačice.[2] U srednjem vijeku nema autora s biografijom i autorskih prava u onom smislu kako ih poimamo otprilike od XVIII. stoljeća. Tekstovi su se kompilirali, prerađivali i širili u usmenom ili pisanom obliku bez dopuštanja prvotnog sastavljača. Svakim se javnim izvođenjem ili prijepisom tekst ponovno rađao i živio je dok se mijenjao. Otvorena narav i nestabilnost u formi i sadržaju glavne su karakteristike živa tkiva srednjovjekovnoga teksta pisanoga na europskim narodnim jezicima. Iznimka je tekst *Biblije*, koji je ostao fiksan, koji se ne skraćuje niti proširuje. Svaka je inačica određenoga srednjovjekovnoga teksta neautorizirani trag jedne faze novoga razvoja.[3]

Prva vijest o pučkoj poeziji na hrvatskom jeziku potječe iz latinske kronike koja bilježi dolazak pape Aleksandra III. u Zadar 1177. godine. Godine 1184. nastao je u Povljima na

[1] Fališevac, D.; Nemec, K.; Novaković, D. *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 660.
[2] Stamać, Ante. *Antologija hrvatskoga pjesništva*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 13.
[3] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. XVII.

Braču *Povaljski prag*, kameni crkveni nadvratnik, s ćirilićnim natpisom o osnutku crkvenog posjeda, u kojemu mnogi istraživači vide prve dvanaesterce na hrvatskom jeziku. U tim se stihovima uočava utjecaj bizantskog stihotvorstva, u prvom redu na formalnoj razini.[4] Svjedočanstvo o pjevanju pjesama na „slavenskom jeziku" nalazimo i u Dubrovniku u XIII. stoljeću prigodom proslave božićnih i novogodišnjih blagdana. Za zadarske kantike i laude stoji da su se pjevale na „slavenskom", no je li to bio crkvenoslavenski ili čakavski idiom koji se na prijelazu iz XI. u XII. stoljeća počeo tek oblikovati kao zasebna južnoslavenska dijalektalna jedinica, teško je sa sigurnošću reći.[5]

Na kraju srednjovjekovnog Zapada mala mediteransko-kontinentalna kultura hrvatske etničke zajednice istodobno je na izuzetan način u Europi komunicirala na tri jezika: crkvenoslavenski, hrvatski, latinski i na tri pisma: glagoljica, ćirilica i latinica. Temelj je hrvatske pismenosti glagoljaštvo, koje, ne zaostajući za latinskim klerom, doživljava u kasnom srednjem vijeku ekonomski i duhovni uspon. Između popova glagoljaša i latinaša nije bilo prepreka koje im ne bi dopuštale da iste književne tekstove razmjenjuju i prepisuju u svojim skriptorijima duž istočnog Jadrana. Njihova je baština živo svjedočanstvo o duhovnoj povezanosti različitih hrvatskih krajeva bez obzira na narječja i pisma.[6]

Spomenuti glagoljaši i latinaši zapisivali su u svoje zbornike XIV. i XV. stoljeća osim različitih vrsta srednjovjekovne proze i versificirane pjesničke sastave: liturgije na crkvenoslavenskom jeziku, a ostale na starohrvatskom jeziku čakavskog tipa, a također imamo i zapise na latinskom jeziku. Korpus hrvatskog srednjovjekovnog pjesništva sažeto je ocijenio V. Štefanić: "Iz vremena prije pojave Marulića, Menčetića i Držića sačuvan je malen broj pjesama i mi ih smatramo ostacima ostataka".[7] Iz tih ostataka, čiji zapisi nisu stariji od sredine XIV. stoljeća, uočeno je da su hrvatskim srednjovjekovnim pjesništvom dominirale nabožne nad svjetovnim temama, a da je prototipni stih tadašnjeg domaćeg stihotvorstva bio simetrični osmerac.[8] Podrijetlo hrvatskoga osmerca, prototipa stiha hrvatskoga srednjovjekovnoga pjesništva, i danas je otvoreno pitanje. Smatra se da je velik utjecaj na formiranje hrvatskoga neliturgijskoga pučkoga religioznoga pjesništva u srednjem vijeku imala latinska himnodija, ali istraživači ostavljaju mogućnost da je nezapisano tadašnje

[4] Fališevac, D.; Nemec, K.; Novaković, D. *Leksikon hrvvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 660
[5] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. XX-XXI.
[6] Prema: Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. XVI.
[7] Cit.: „Hrvatska književnost srednjeg vijeka". Priredio Štefanić, V. i suradnici: Grabar, B.; Nazor, A.; Pantelić, M., u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga I, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1969., str. 50.
[8] Ibid., str. XVI.

narodno pjesništvo moglo biti obrascem koji bi hipotetski trebalo unijeti u raspravu o oblikovanju prvotne hrvatske versifikacije.[9]

Nekoliko pisanih distiha koji pripadaju osmeračkoj pjesmi *Pisan na spomenutje smrti* u kolofonu *Misala kneza Novaka* (1368.) prvi su datirani hrvatski stihovi što ukazuju na prisutnost silabičko-tonske versifikacije u hrvatskoj književnosti. Pravim se početkom hrvatske začinjavačke poezije smatra *Pariška pjesmarica*, zbirka narodnih pjesama zapisanih u *Pariškom kodeksu*. Većina pjesama te zbirke pokazuje ustaljenost silabičko-tonske versifikacije. U njoj posebno mjesto zauzima nekoliko pjesama koje se svojim metričkim značajkama izdvajaju od ostatka pjesmarice, a to su dvanaesteračka pjesma *S(vê)t' se kon'ča* i dvije anizometrične pjesme, dugih rimovanih stihova: *Pisan svetogo Jurja* i *Poi žel(')no*. Potonje dvije pjesme ukazuju na nedokumentirani stariji tip hrvatskoga pjesništva, te se pretpostavlja da je u starijoj razvojnoj fazi hrvatskoga pjesništva prije učvršćenja osmerca vladao slobodni (rimovani) stih, a prije njega pjesnička retoričko-ritmička proza.[10]

U XII. i XIII. stoljeću osjećala se snaga ćirilometodske baštine, a veze s Istokom bile su jače nego poslije XIV. stoljeća. Nameće se pretpostavka da se u nesačuvanom ranom hrvatskom pjesništvu mogao očitavati i utjecaj bizantskog pjesništva, kao što to prikazuju hrvatskocrkvenoslavenski liturgijski pjesnički tekstovi, npr. crkvenoslavenska pjesma *Hrst vskrse iz mrtvih*.[11] Hrvatsko je srednjovjekovlje danas predmet mnogih smjerova proučavanja. Probuđena antropologija i kulturologija korjenito su promijenile još donedavnu sliku o tom važnom razdoblju hrvatske kulture i književnosti.[12]

Sljedeće poglavlje bit će posvećeno *Pariškom kodeksu*, glagoljskom rukopisnom zborniku koji zahtjeva posebnu pažnju jer je jedini dokument u kojem je zapisana pjesma *S(vê)t' se kon'ča*.

[9] Ibid., str. XVIII.
[10] Prema: Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. XVII-XX.
[11] Ibid., str. XX.
[12] Stamać, Ante. *Antologija hrvatskoga pjesništva*, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 13.

3. *PARIŠKI KODEKS*

Pjesma *S(vê)t se kon'ča* nalazi se u glagoljskom rukopisnom zborniku *Code slave No. 11* čuvanom u francuskoj nacionalnoj biblioteci, poznatom pod nazivom *Pariški kodeks*, i prvi put je objavljena u radu J. Vajsa *Starine* JAZU, knj. XXXI, Zagreb 1905, pod naslovom *Starohrvatske duhovne pjesme*.[13] Već 1706. godine *Pariški kodeks* je bio vlasništvo nekog pariškog oratorija.[14]

Na kodeksu nema nikakve oznake koja bi dala informaciju o njegovom sastavljaču ili prepisivaču i o mjestu i vremenu njegovog postanka.[15] Napisan je na 200 listova od pergamene[16], starohrvatskom redakcijom staroslavenskog jezika, a po sadržaju se vidi da je bio priručna svećenička knjiga[17]. Jedan list s pashalnom tablicom priljepljen je na unutarnjem dijelu prednjih korica, a sadrži pashalne datume od godine 1380. do 1519.[18] Straga je dodan list sa slikom nekog sveca s glagoljskim postskriptom: то писа попь Домениг; ispod čega se čita u drugom retku neka nepristojna kletva. Iza potpunog kalendara (6 prvih listova) slijedi: *Psaltir, Cantica* i *Commune sanctorum* s *Officijem za mrtve* (fol. 7-146). S listom 147. počinje *Priprava svećenika za misu, Ordo missae, Canon* i nešto malo *Misâ* (misnih formulara). Treći dio sadržava ritual s *Molitvama o krštenju*, neke *Blagoslove, Misu i Blagoslov za ženika i nevjestu, Molitve za sv. pomast, Preporučenje duše, Sprovod* (fol. 174b-193). Od fol. 193 do završetka knjige nalazi se nekoliko duhovnih (crkvenih) pjesama, pisanih glagoljicom u narodnom jeziku tog doba.[19] U *Pariškom kodeksu* uz „amnъ“ (amen) postoji i poseban grafijski znak kojim se označava završetak neke cjeline. Nova jedinica počinje ako ne inicijalom, onda bar uvećanim slovom.[20]

Kalendar *Pariškog kodeksa* religijskog je karaktera. Obuhvaća i franjevačke i benediktinske svece, kao i svece raznih drugih slojeva (dosta ih je iz istočnog sloja). I. Milčetić tvrdi (prema Vajsu) kako je taj kalendar sastavljen prema predlošcima zapadnog i

[13] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 5.
[14] Ibid., str. 26.
[15] Ibid., str. 5.
[16] Prema: Vajs, Josip. Starohrvatske duhovne pjesme, *Starine, Knjiga XXXI.*, JAZU, Zagreb, 1905., str. 258.
[17] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 5.
[18] Pantelić, Marija. Pashalne tabele i datiranje glagoljskih kodeksa, *Slovo 25-26, Časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu (Slovo 25-26),* Zagreb, 1976., str. 286.
[19] Prema: Vajs, Josip. Starohrvatske duhovne pjesme, *Starine, Knjiga XXXI.*, JAZU, Zagreb, 1905., str. 258-259.
[20] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 13.

istočnog kalendara i da u njemu ima hrvatskih, ugarskih i čeških svetačkih zaštitnika. Kalendar, a tako i čitav kodeks vjerojatno je bio namjenjen mnogo široj upotrebi od one u zatvorenoj samostanskoj sredini. Vjerojatno je bio namjenjen upotrebi nekog svećenika koji je djelovao izvan samostanskih zidina i koji je u jednoj knjizi imao sakupljene najvažnije dijelove liturgijskih knjiga (brevijara, misala i rituala), kalendar s velikim brojem svetaca i crkvenih godova, i nekoliko najpoznatijih crkvenih i bratovštinskih pjesama kraja u kojem je djelovao.[21] *Pariški kodeks* ima putni karakter i pjesme su u njega ušle vjerojatno kao praktična dopuna brevijaru, misalu i ritualu.[22] Kodeks je ipak najvjerojatnije nastao u nekom samostanu, jer su samostani bili najpogodnije sredine za stvaranje takvih djela.[23]

3.1. *Pariška pjesmarica*

Zbirka pjesama *Pariške pjesmarice* u jezičnom je pogledu jedinstvena, sva je napisana na srednjodalmatinskoj ikavskoj čakavštini (ako je čitamo tako, njeni su stihovi uglavnom tečni i skladni) i više ili manje prevučena tradicionalnim crkvenoslavenskim jezikom i ortografijom. Nema raznorodnih jezičnih elemenata, kao što nema bilo čega drugog što bi upućivalo da je nastala suradnjom s različitih strana. Osim toga, nijedna pjesma opisivanog kodeksa nije zapisana ni u jednom drugom dosad poznatom nečakavskom spomeniku.[24] Pjesme iz *Pariškog kodeksa* predstavljaju najstariju hrvatsku poeziju te vrste, i to su zaista najstarije poznate pjesme zapisane na hrvatskom jeziku.[25] J. Vajs je u *Starohrvatskim duhovnim pjesmama* pokazao da se tadašnja pretpostavka o bogatijem pjesničkom fondu hrvatskoga srednjeg vijeka može potvrditi i konkretnim tekstovima, računajući na to kako je zbirka pjesama u *Pariškom kodeksu* nastala kao uski i škrti izbor nekog pojedinca.[26]

F. Fancev i G. Bujas vide u toj zbirci 12 pjesama[27], V. Štefanić vidi 10 pjesama[28], a D. Malić tvrdi kako se zbirka može podijeliti na najviše 11 pjesama[29]. Po J. Vajsu i D. Malić zbirka obuhvaća u svemu 9 pjesama, i to:

---

[21] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 8.
[22] Ibid., str. 31.
[23] Ibid., str. 8.
[24] Ibid., str. 14.
[25] Ibid., str. 32.
[26] Kolumbić, Nikica. Hrvatska srednjovjekovna književnost u književnoj znanosti u doba moderne, *Dani hvarskog kazališta*: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Filozofski fakultet u Zadru Vol. 28 No. 1, svibanj 2002., str. 196.
[27] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 12.

I. *Pês(a)nъ s(ve)t(o)go Jurê poi ljudemъ razum'no* (70 stihova)

II. *Pês(anъ) ot m(u)ki H(rist)ovi*, s prvim stihom *„Nu mislimo ob' tomъ d(a)n(a)sъ“* (84 stiha)

III. *M(a)riina pês(anъ)* (24 stiha)

IV. pjesma o rođenju Isusovu sa skraćenim naslovom *Otr*, s prvim stihom *„Pros'l(a)vêmo o(t')ca b(og)a“* (88 stihova)

V. pogrebna sekvencija *Brat'ê brata sprovodêmo* (37 stihova)

VI. pogrebna sekvencija *Nad' grobomъ pojutъ gl(agol)juće sie*, s početnim stihom *„Tu mislimo bratъê ča sm'o“* (80 stihova)

VII. pjesma bez naslova s početnim stihom *„S(vê)t se kon'ča i sl'n'ce jur' zahodi“* (49 stihova)

VIII. *Mihaile preb(la)ž(e)ni* (37 stihova)

IX. *Poi žel(')no* (pedesetak stihova).[30]

Većina je tih pjesama poznata bilo iz kasnijih pjesmarica naše duhovne poezije, bilo iz pojedinačnih zapisa u zbornicima raznog sadržaja, bez obzira na to kojim su pismom pisani, od glagoljskih priručnih crkvenih knjiga, preko poznatih latiničnih pjesmarica i zbirki duhovne poezije (npr. *Rapska, Hvarska, Korčulanska* i *Budljanska pjesmarica*) do dubrovačkog ćiriličnog (bosančica) *Libra od mnozijeh razloga* iz 1520. Neke su od tih pjesama doprle gotovo do naših dana.[31] Izravnu vezu između pjesama *Pariškog kodeksa* i kasnijih latiničnih pjesmarica duhovne poezije prvi je uočio F. Fancev.[32] Samo dvije od pjesama iz *Pariškog kodeksa* nisu dosad nađene ni u jednom drugom rukopisu, niti se što o njima zna iz bilo kojeg drugog izvora. To su pjesme *Pisan svetogo Jurja* (I.) i *S(vê)t se kon'ča* (VII.).[33]

Pjesme pod brojevima II, III, IV, V, VI i VIII, povezuje zajednički pjesnički oblik: osmerački rimovani distih. One čine jednu, i to veću skupinu pjesama *Pariškog kodeksa*. Među tim osmercima rijetki su stihovi s drugačijim brojem slogova (sedmerci ili deveterci) i s nepravilnim i nategnutim rimama. Pjesnička forma im je u osnovi onaj čakavski osmerac na kojem se od nastarijih vremena izgrađivala pučka čakavska poezija, na kojem je izgrađena

[28] Štefanić, Vjekoslav. Dragica Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice, *Slovo 23*, Zagreb, 1973., str. 230.
[29] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str.12-13.
[30] Ibid., str. 8.
[31] Ibid., str. 9.
[32] Ibid., str. 12.
[33] Ibid., str. 10.

čakavska duhovna poezija i mnoga crkvena prikazanja, na koji se nadovezala čakavska svjetovna poezija XVI. i kasnijih stoljeća i koji se umnogome sačuvao i do danas.[34]

U drugu skupinu pjesma mogli bismo uvrstiti pjesme pod brojem I, VII i IX, koje se svojom prozodijom razlikuju i od prije spomenutih osmeračkih pjesama i međusobno. Te su pjesme najstariji poznati primjeri hrvatskog pjesništva uopće, uzimajući kao osnovno razlikovno obilježje prema ostalim pjesmama iste zbirke njihovu metričku shemu. Bez obzira na to tko su bili konkretni autori tih prvih naših zapisanih duhovnih pjesama, ta poezija je djelo *začinjavaca*, koji su time utkali svoj prilog u razvoj naše kasnije poezije, i u isto vrijeme ona je pučka jer je stvorena za puk i od puka prihvaćena, prisvojena.[35]

3.2. Pregled teza o vremenu nastanka *Pariškog kodeksa*

J. Vajs u radu *Najstariji hrvatskoglagoljski brevijar* 1910. smješta vrijeme nastanka kodeksa u XIV. st. Mišljenje temelji na pismu, uglatoj hrvatskoj glagoljici, o kojoj će biti više govora u poglavlju o grafijskim i ortografijskim osobinama jezične analize. Spominje i neke blagdane iz kalendara uvedene uglavnom do polovice XIV.st., i pashalnu tablicu prema kojoj je kodeks napisan 1380., ali ne isključuje mogućnost da je tablica mogla biti napisana i kasnije.[36]

Na fotokopiji pashalne tablice M. Pantelić uočava da crno slovo koje obilježava datum na koji se slavio Uskrs 1397. godine ima točku, te smatra da je to vjerojatno godina pisanja kodeksa. Također upozorava i da za oznaku ne možemo biti sigurni jesu li je stavili sami pisari ili je kasnije dodana, te smatra da se kodeks može datirati u 1397. godinu i prema jezičnim i paleografskim karakteristikama godina čiji su uskrsni datumi posebno označeni.[37]

J. Vajs također spominje i mišljenje J. P. Šafaříka i P. Martinova prema kojima je kodeks nastao polovinom XIV. st. U svojoj *Glagoljskoj paleografiji* dodaje i mišljenje V. Jagića da je kodeks nastao ranije od *Lobkovićevog* koji je nastao u Senju 1359., s kojim ga je

[34] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 18.
[35] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 21-22.
[36] Ibid., str. 6.
[37] Pantelić, Marija. Pashalne tabele i datiranje glagoljskih kodeksa, *Slovo 25-26, Časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu (Slovo 25-26)*, Zagreb, 1976., str. 286.

uspoređivao i stavljao u isto doba kao i Šafařík.[38] D. Malić smatra da se na temelju jezične analize pjesama može prihvatiti teza da je nastao oko 1380. godine, i da u tom slučaju, te pjesme predstavljaju najstariju poznatu zbirku hrvatskog crkvenog pjesništva.[39]

V. Štefanić smatra da su pjesme pri preuzimanju u jedan glagoljski liturgijski kodeks (a možda i prije) prošle kroz ruke konzervativnog glagoljskog pisara te pokazuju popriličan broj neujednačenosti i pogrešaka, i da osim toga ne odaju jedinstvo postanka. Štefanić tvrdi kako se npr. grafem „jat" toliko obilno upotrebljava za različite i nesigurne reflekse da više puta zamućuje rime i reflekse u nekim određenim riječima (npr. u rimi: *iměti – plati* VII 19-20) u slučajevima koji bi mogli biti relevantni za povijest teksta.[40]

3.3. Pregled teza o mjestu nastanka *Pariškog kodeksa*

Što se tiče lokacije nastanka kodeksa, J. Vajs smatra na temelju zazivanja sv. Pavla pustinjaka u litanijama da je kodeks služio u nekom od pavlinskih samostana u Hrvatskom primorju. Također u *Najstarijem brevijaru* spominje mišljenje Martinova da je kodeks pisao neki franjevac jer se u kalendaru nalaze neki tipični franjevački blagdani i pobija to mišljenje u korist primorskih pavlina.[41] Vajsovo mišljenje dijele i I. Milčetić, R. Strohal i F. Fancev u svojim radovima. Svi ti autori smatraju da je kodeks nastao u drugoj polovici XIV. st. i da je pavlinski, a kako su pavlinski samostani u to doba bili uglavnom u Banskoj Hrvatskoj, Istri i Hrvatskom primorju zaključuju da je i kodeks iz tih krajeva.[42]

D. Malić uočava da dugostoljetna upotreba i očuvanost nekih pjesama pariške zbirke na srednjodalmatinskim otocima više nego drugdje ukazuje na njih kao koljevku tih pjesama.[43] Ona smatra da postanak pjesama pariške zbirke, a time i čitavog kodeksa, treba smjestiti negdje u Split i njegovu najbližu okolicu, i tvrdi da jezične osobine pjesama pariške zbirke u usporedbi s djelima Bernardina, Marulića i s ostalim onovremenim splitskim spomenicima više daju prednost najbližoj splitskoj okolici (otocima u prvom redu) nego samom gradu Splitu kao mjestu nastanka pjesama.[44] Već potkraj XV. i početkom XVI. st.

[38] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 21-22.
[39] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 8.
[40] Štefanić, Vjekoslav. Dragica Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice, *Slovo 23*, Zagreb, 1973., str. 227-228.
[41] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 6.
[42] Ibid., str. 7.
[43] Ibid., str. 29.
[44] Ibid., str. 31.

nastaju i neka crkvena prikazanja splitske i hvarsko-bračke skupine, i to upravo na teme o kojima su ispjevane pjesme pariške zbirke, i nekoliko mlađih prikazanja o muci Isusovoj što pokazuju vezu sa zadarskom skupinom.[45] D. Malić svoju tezu temelji na poveznicama pjesme *S(vê)t se kon'ča* uz predio tik uz more, pjesme o sv. Jurju uz grad Solin, a pjesme o sv. Mihailu (VIII.) sa Splitom, Solinom i benediktinskom djelatnošću na tom području.[46]

V. Štefanić smatra da je neobranjena teza D. Malić i elemente koje D. Malić povezuje u svrhu dokazivanja smatra samo indicijama. Štefanić tvrdi da su se u susjedstvu Splita Poljičani služili zapadnom ćirilicom kao i benediktinci povaljske opatije na Braču. Također smatra da je domaće ime grada *Solin* koji ugrožava zmaj u pjesmi o sv. Jurju (I. po D. Malić) samo prenošenje imena *Silen* koje dolazi u latinskim legendama (*Legenda aurea*), isto tako kao što je prenešeno ime Solun u Solin u odlomku *Ćirilova žitja* u *Ljubljanskom* i *Mavrovu* glagoljskom brevijaru koji su pisani u Bermu u Istri odnosno u Vrbniku na Krku. V. Štefanić ne vidi ni u kalendaru *Pariškog kodeksa* ništa što bi bilo specifično za Split, i uočava da nije karakterističan ni sv. Dujam jer je on zastupljen u mnogim glagoljskim kalendarima. Također pokazuje u pjesmi *„Bratja, brata sprovodimo“* (V. po D. Malić) na mogući franjevački izvor pjesama *pariške zbirke*.[47]

Dosta je rašireno mišljenje, poteklo od F. Fanceva, da je Zadar centar našeg glagoljaštva, ishodište naše crkvene poezije i crkvenih prikazanja (nastalih tamo pod utjecajem susjednih talijanskih gradova). Sve zadarske poznate pjesmarice i one koje su s njima u vezi, smatra se, nisu starije od kraja XV. i početka XVI. stoljeća i najčešće su vezane uz djelovanje franjevaca trećoredaca, zbog čega D. Malić smatra da *Pariški kodeks* vjerojatno nije nastao u Zadru i njegovoj okolici.[48] Mišljenje D. Malić o nevjerojatnosti nastanka kodeksa u Zadru osporava V. Štefanić tvrdnjom da su franjevci trećoredci postojali i prije nego što su se organizirali u monastički red[49], što se slaže s tezom S. Sambunjaka o nastanku pjesme *S(vê)t se kon'ča*, kojom S. Sambunjak tvrdi da su franjevci trećoredci prebivali u Zadru već u prvoj polovici XIV. stoljeća.[50] U samoj pjesmarici iz *Pariškog kodeksa* također

[45] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 30-31.
[46] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 22-27, 29-30.
[47] Prema: Štefanić, Vjekoslav. Dragica Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice, *Slovo 23*, Zagreb, 1973., str. 227-230.
[48] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 31.
[49] Štefanić, Vjekoslav. Dragica Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice, *Slovo 23*, Zagreb, 1973., str. 230.
[50] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 172.

nema ničega što taj zaključak osporava: u pjesmi pod rednim brojem V po D. Malić pronađen je dokaz o franjevačkoj (barem najmanje) intervenciji kako tvrdi V. Štefanić, a u VIII. po D. Malić zaziva se Sv. Mihovil, *poštovan u gradu*, a Zadar je grad i u relevantno doba imao je crkvu Sv. Mihovila. S. Sambunjak zaključuje da je *pariška pjesmarica* u cijelosti franjevačka. Činjenica da su najstarije zadarske sačuvane zbirke pjesama iz kraja 15. stoljeća trećoredačke, nije dokaz protiv tog zaključka (kako zaključuje D. Malić), već dokaz S. Sambunjaku u prilog: samo je uspostavljen naravni kontinuitet.[51]

V. Štefanić ne slaže se s D. Malić u mišljenju da je *Pariški kodeks* morao nastati na području ili okolici mjesta postanka pjesama pariške zbirke, tj. Splita i njegove okolice. Također smatra kako se ne može poricati da se i u splitskom području mogla razvijati naša starija duhovna poezija i da nije ispravno postavljati dilemu je li riječ o benediktincima ili franjevcima, jer je u glagoljskoj pismenosti koja je doprla do nas najviše zastupan svjetovni kler i jer su redovnici i svećenici latinaši razvijali hrvatsku pismenost i poeziju pučkog karaktera latinskim slovima, o čemu imamo dosta potvrda iz XIV. i XV. stoljeća.[52]

[51] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 172.
[52] Prema: Štefanić, Vjekoslav. Dragica Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice, *Slovo 23*, Zagreb, 1973., str. 230.

4. PJESMA *S(VÊ)T SE KONČA*

Latinička transliteracija:

1. *S(vê)t' se kon'ča i sl'n'ce jur' zahodi .* [folio 198a]
2. *pr(a)vda gine, ljub'vъ s'tine . tma ishodi .*
3. *djaval jure svoju vojsku kupno vodi,*
4. *g'da se svr'ši s(ve)to pis'mo d(a)nъ prihodi .*

5. *Is(u)h(rist)ъ e d(a)n(a)sъ zablenъ i negovъ sluga .*
6. *vsaki ki e z' Babilona nim' se ruga .*
7. *Gda to slišahъ obue mi sr'ce tuga .*
8. *ar' neskladъ krivo gleda drug' na druga .*

9. *V redovnicêhъ ki čtu s(ve)to e(van)j(el')e .*
10. *imêla bi pr(a)vda biti i svr'šen'e .*
11. *a sada e opačenъe i prevraćen'e .*
12. *i vsakomu dobru dêlu razoren'e .*

13. *Ot istini oči svoi ukloniše .*
14. *u pohotehъ sego s(vê)ta zabljudiše .*
15. *k bezakon'ju sr'ce svoe prikloniše .*
16. *svoimu têlu a ne b(og)u ugodiše .*

17. *Gr'dinali b'skupi i op(a)ti .*
18. *misle b(og)a ostaviv'še lê o zl(a)ti .*
19. *D(u)h(o)vna rêčъ ot nih' se ne more imêti .*
20. *ako im' se pênezi prie ne plati .*

21. *Simuna v tomъ naslêduju ki to začе .*
22. *k(a)ko mnoga d(u)ša v mukah plače .*
23. *Niedanъ to ne raz'miš'la . jê p'e skače .*
24. *gdo bi rekalъ zlo činite zlo ga vlače .*

25. *Mala brat'ê i kolud'ri predikav'ci .* [folio 198b]
26. *remetani . kar'meliti kav'čenaci .*
27. *Vsi popv//e kolud'rice i v'si d'êci .*
28. *vsi se nazadъ ob'ratiše k(a)ko raci .*

29. *Mnozi ot nih' . ki ako bi v' svêtê stali .*
30. *skot' bi pasli i kopali i orali .*
31. *a sada su prev'tilъ tr'buhъ pod'pasali .*
32. *komu kako b(og)u služe veli i mali .*

33. *Licemêri, vraži pos'li s(vê)tom hine .*
34. *zl(a)to, sreb'ro i č'to mogu moć'no plêne .*
35. *anti H(rist)u putъ gotove zlo v tomъ čine .*
36. *Se su oni kêmi d(u)šъ mnogo gine .*

37. *Ki bi hotêlъ b(o)žiju pr(a)vdu udr'žati .*
38. *i negova s(i)na I(su)sa slêdovati .*
39. *u pokori i ubožъstvi grêhъ plakati .*
40. *povele ga svoimъ gnêvomъ zlo prog'nati .*

41. *prave ti si pokrita i šar'buita .*
42. *a to to mu blêdo lice i ostra svita .*
43. *Vlêcête ga kvižituru da ga vspita .*

44. *s(ve)ti o (t')če kvižituru, ov' ti bljudi .*
45. *lъč'nъ žeênъ nag' bosъ hodi a n(a)sъ sudi .*
46. *prosimo te da se ov' hinacъ lê osmudi .*

47. *ako nam' se svr'hu z(e)mle ne potrêbi .*
48. *Sl(a)va n(a)ša i počten'e n(a)mъ pogine .*
49. *krate n(a)mъ doh(o)dakъ slat'ka vina i pečene i mor'ske ribe .*[53]

[53] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice,* Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 56-60.

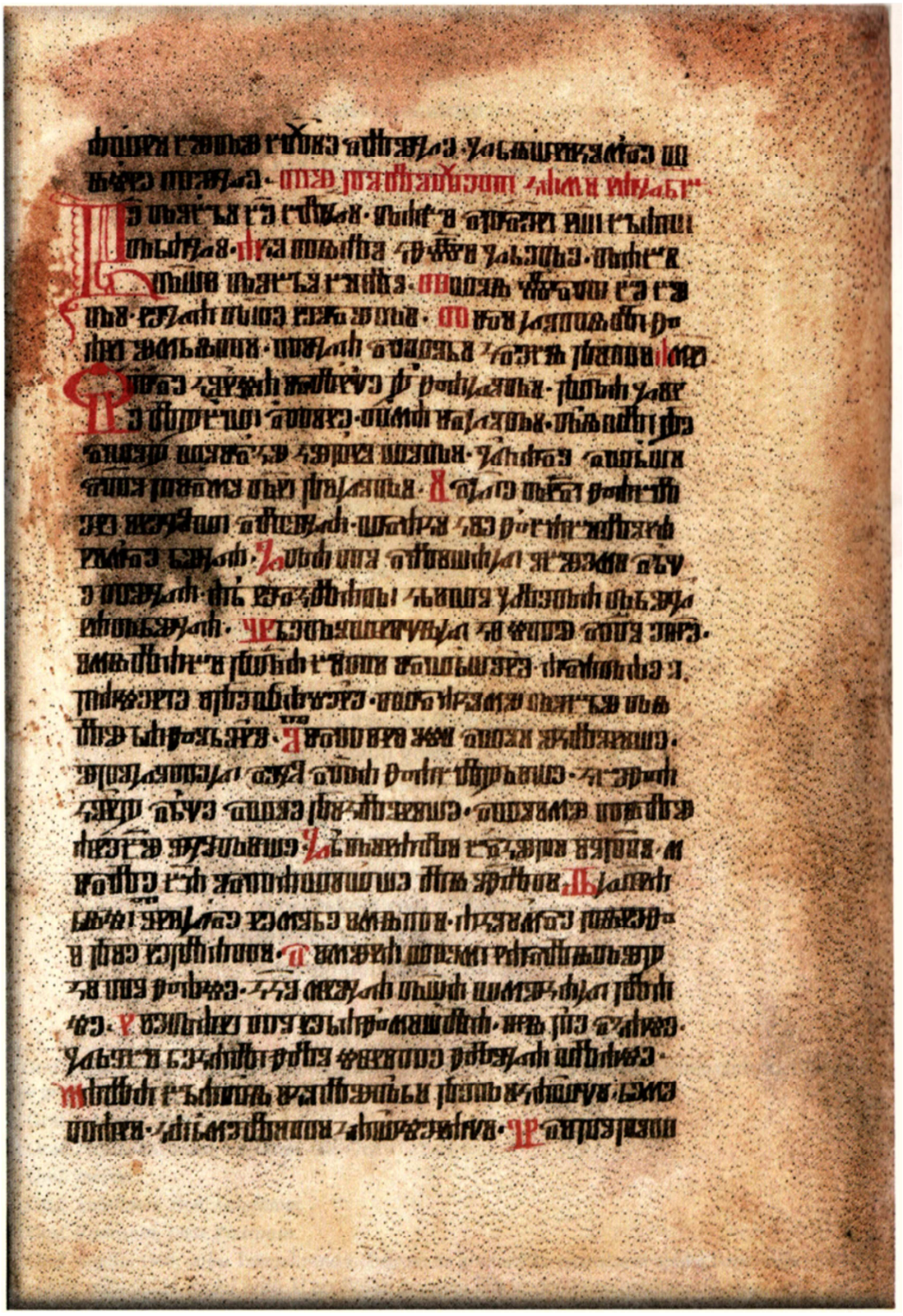

Slika 1. Dio pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, folio 198b *Code slave No. 11*. Preuzeto s internet izvora.

Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* nalazi se na folijama 198a i 198b *Pariškog kodeksa*.[54] To je dvanesteračka pjesma bez naslova, poznata po početnim riječima prvoga stiha *S(vê)t' se kon'ča*, sa strofama po četiri i po tri stiha i s ujednačenom rimom unutar jedne strofe, koju zaista možemo ubrojiti u početke naše umjetničke versifikacije.[55] Po grafijskim, pravopisnim i jezičnim odlikama pjesma *S(vê)t' se kon'ča* slaže se s ostalim pjesmama pariške zbirke.[56]

Ako bi se za sve ostale pjesme pariške zbirke moglo utvrditi da su svojim postankom i namjenom pučke, za pjesmu *S(vê)t' se kon'ča i sl'n'ce jur' zahodi* (VII. po D. Malić) to se više nikako ne bi moglo reći. Ona pripada malobrojnoj skupini srednjovjekovnih pjesama što nisu pučke ni puku namijenjene, nego su nastale iz određenih literarnih pobuda nepoznatih sastavljača stihova. Na to ukazuje i obraćanje iskaznoga subjekta u ja-formi („*Gda to slišahъ obue mi sr'ce tuga*“), koji ne progovara u ime kolektiva. Za razliku od ostalih pjesama pariške zbirke, koje je očito puk često pjevao i koje su stoga i zapisivaču bile dobro znane, kod ove se pjesme vidi da je prepisivana i da je prepisivač u njoj koješta izmjenio, nadodao ili oduzeo. To se naročito vidi u posljednoj strofi, u kojoj je zadnji stih takvom dopunom prestao biti stihom, pa prozaično glasi: „*krate n(a)mъ doh(o)dakъ slat'ka vina i pečene i mor'ske ribe*“. Taj sasvim nepjesnički dodatak potpuno narušava jedinstveni dojam čitave pjesme.[57]

Prema J. Hammu pjesma *S(vê)t' se kon'ča* pokazuje da smo na čakavskom tlu imali prvo umjetno pjesništvo već u XIV. stoljeću[58], i da je to jedna od naših prvih pjesama u kojoj je provedena i vanjska, formalna artikulacija i podjela po strofama.[59] Ona svojim sadržajem, i svojim stihom, i svojom strofikom zauzima posebno mjesto u hrvatskoj glagoljskoj poeziji XIV. stoljeća.[60]

N. Kolumbić i S. Sambunjak ukazuju i na određene pretpostavke da bi pjesma mogla biti i odjek onovremenih heretičkih pokreta, pronalazeći u njezinim stihovima stajališta koja

[54] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 327, 328.
[55] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 27.
[56] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 325.
[57] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 27-28.
[58] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 325.
[59] Hamm, Josip. Jedna glagoljska dvanaesteračka pjesma iz XIV. stoljeća, *Radovi slavenskog instituta*, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1959., str. 94.
[60] Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 492.

su odraz tadašnjih dualističkih hereza[61], osobito joakimizma prema S. Sambunjaku.[62] U našoj je povijesti književnosti ukazano i na poeziju verberanata (bičevalaca) i pjesnika lauda u Italiji u XIII. stoljeću među kojima se ističe Jacopone di Todi (1230.-1306.)[63], kao i na vagante i njemačku satiru iz teksta *Carmina Burana* kao jedan od mogućih izvora intonacije i motivike pjesme *S(vê)t' se kon'ča*.[64] S. Sambunjak također uočava vezu intonacije i motivike *Vizije sv. Bernarda* i njezinog kajkavskog prepjeva *Alia cantio pulchra et vera* s pjesmom *S(vê)t' se kon'ča*, što će biti detaljnije opisano u posebnom poglavlju.

Pjesmu *S(vê)t' se kon'ča* mogli smo čuti i uglazbljenu na Ljetnim večerima u Zadru 2009. godine.[65]

4.1. Pregled objavljenih transliteracija i transkripcija pjesme *S(vê)t' se kon'ča*

Pjesmu je ćiriličnom transliteracijom prvi objavio J. Vajs. Latiničnom transliteracijom njezin je tekst izdao R. Strohal. J. Hamm izdao je pjesmu nekoliko puta latiničnom transliteracijom i transkripcijom. U svojim transkripcijama J. Hamm na više mjesta tekst pjesme „popravlja“, s time da posljednji segment teksta „restaurira“ kao pravilnu strofu od tri stiha. V. Štefanić tekst je objavio u latiničnoj transkripciji. D. Malić najprije je objavila latiničnu transliteraciju i transkripciju uz snimku originala i još jedanput samo latiničnu transkripciju. Pjesma je često objavljivana i u drugim publikacijama.[66]

4.2. Pregled teza o vremenu nastanka pjesme *S(vê)t' se kon'ča*

Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* morala je nastati u vrijeme kad je inkvizicija kao institucija i u našim krajevima započela djelovanje, dakle ne prije početka XIV. stoljeća.[67]

Prema J. Hammu, pjesma *S(vê)t' se kon'ča* bila bi versificirana biografija Čeha Jana Milíča (†1374.) i još jedan trag hrvatsko-čeških veza u srednjem vijeku. Na poziv Karla IV.

[61] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 325.
[62] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 160.
[63] Prema: „Hrvatska književnost srednjeg vijeka“. Priredio Štefanić, V. i suradnici: Grabar, B.; Nazor, A.; Pantelić, M., u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga I, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1969., str. 370.
[64] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1300.
[65] Malić, Dragica. Hrvatski“ izgubljeni u prijevodu“, *Književna republika*, Zagreb, 2009., str. 267.
[66] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 326.
[67] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 28.

godine 1346., uz dopuštenje pape Klementa VI., u Prag je došla skupina hrvatskih glagoljaša i nastanila se u Emauskom samostanu koji im je u praškom predgrađu Emaus podigao Karlo IV. Ne zna se sasvim pouzdano odakle je ta skupina glagoljaša došla, ni koliko ih je bilo, niti koja su im bila imena. Ipak njihove književne veze s Pragom morale su biti vrlo jake, kako su to pokazali S. Ivšić, J. Vajs i drugi, dok su se i neki vrlo važni spomenici, čiji se predlošci ili izvornici nisu mogli naći ni u češkom ni u latinskom jeziku, sačuvali samo u glagoljskim prijepisima.[68]

Jan Milíč iz Kroměříža je u početku šezdesetih godina XIV. st. bio praški kanonik i visoki činovnik u kancelariji Karla IV. U jesen 1363. sve je to odbacio kako bi kao samozvani monah i propovjednik, koji se u propovijedima rado služio češkim jezikom, živio životom ubogara i prvih kršćana. Govorio je protiv crkvenih redova i visokog svećenstva i njihovog bogaćenja, protiv simonije i izopačenosti i lijenosti koja je vladala među redovnicima. Uz pomoć Karla IV. napravio je koloniju, u zloglasnoj četvrti poznatoj po prostituciji koju je prozvao Jerusalem, gdje je podigao i školu i kapelu posvećenu Mariji Magdaleni. Njegove propovijedi i njegova popularnost bili su trn u oku ostalom svećenstvu po župama, a kada je još i milodare i lemozine iz te kapele počeo zadržavati za svoje sljedbenike i štićenike, ustali su župnici protiv njega, tužili ga nadbiskupu i papi i tražili da kao heretik bude spaljen.[69]

Ono što je za nas važno, to je da su njegovom životu posvećene dvije latinske biografije, od kojih je jedna vrlo opširna, a druga u tri četvrtine kraća. Prva je anonimna (bilježiti ćemo je kraticom A) i ne zna joj se pisac, dok je druga potekla iz pera Milíčeva učenika Matěja z Janova (bilježiti ćemo je kraticom M). Obje su nastale nakon Milíčeve smrti, no za prvu bi se moglo reći da je starija od druge i da joj je pisac morao biti stariji od Matěja z Janova.[70] J. Hamm smatra da je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* još jedna, treća, ali glagoljicom pisana Milíčeva biografija u obliku pjesme. U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* nigdje se ne spominje Milíčevo ime. Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* mnogo je kraća i od biografije A i od biografije M, s kojima se u nekim mislima, u redoslijedu, pa čak i u nekim izrazima gotovo doslovno podudara, smatra J. Hamm. On je paralelno uspoređuje s biografijama A i M, te s latinskom tužbom njegovih protivnika: *Articuli contra dominum Milliczium* (bilježit ćemo je kraticom Art). Tužba sadržana u desetak članaka (artikula) upućena je Grguru XI, koji je 13.I.1374. naredio da se provede istraga i da Milíč sam dođe u Avignon, da se pred papom i

[68] Prema: Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 469.
[69] Ibid., str. 483-484.
[70] Ibid., str. 484.

pred inkvizicijom opravda. On je tamo pošao ali nikad se nije vratio, na dan Sv. Petra (29.VI. ili 1.VIII.) iste godine završio je njegov život.[71]

Navest ćemo samo tri primjera Hammovih paralelinih usporedbi, i to od svake po jednu strofu:

S(vě)t(lost) se kon'ča i sl'nce jur' zahodi.
Pr(a)vda gine ljub(a)vь s'tine t'ma ishodi.
D'ěv(a)lь jure svoju vois'ku kup'no vodi.
G'da se svr'ši s(ve)to pis'mo d(a)nь prihodi.

prema

sol justitiae erat sub nubilo et sui luminis claritatem absconderet…
umbra remota, sub qua pugnabant principes tenebrarum…
ut jam Christi milites teneant splendidum rutilantis veritatis fulgorem…
(A);

Is(u)h(r'st) e d(a)n(a)sь i negovь sluga.
Vsaki ki e z' babilona nim' se ruga.
Gda to slišah obue mi sr'(d)ce tuga.
Ar' [e] neskladь krivo gledadrug' na druga.

prema

considerans Christi derisionem...
de Praga babylonica et confusa…
(M);

Ako nam'[ga] svrhu z(e)mle ne potrěb[e].
Sl(a)va n(a)ša i počten'e n(a)mь pogine.
Krate n(a)mь doh(o)dakь, slatka vina (i) ribe!

prema

[71] Prema: Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 484-485

nullus sacerdos deberet aliquidin proprio habere, sed totum debent habere in communi.
Census sacerdotum, qous habent super domibus vel etiam super vineis, sint usura reputandi.
(Art)
– ab esu carnium et piscium et apotu vini coepit abstinere…
(A).[72]

Prema J. Hammu, moglo bi se pretpostaviti da je pjesma nastala negdje između 1370. i početka 1372. i da je odmah ili kratko vrijeme poslije toga prenesena na jug, gdje se po samostanima prepisivala i gdje je jedan prepisivač na kraju, u posljednjem stihu, unio dodatak o vinu i morskoj ribi. J. Hamm smatra da je pjesma *S(vê)t' se kon'ča*, kako pokazuju iskvarena mjesta u pjesmi, sekundaran tekst, u stvari mlađi prijepis starijeg rukopisa, koji je nastao između 1370. i 1372. godine.[73]

S. Sambunjak smatra neprihvatljivom tezu J. Hamma, da je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* versificirana biografija Jana Miliča. S. Sambunjak upozorava da je J. Hamm zaboravio da su biografije mučenika stereotipne, rađene po utvrđenim shemama, i najvažnije, da u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* nema čeških jezičnih elemenata. S. Sambunjak također smatra da su optužbe koje je inkvizicija koristila protiv heretika, a koje je J. Hamm koristio kao dokaz, puka literatura, zbir toposa, arhetipova i ustaljenih likova. Također uočava kako je nepotrebno da se pjesma *S(vê)t' se kon'ča* dovodi u vezu s hereticima, zbog toga jer se lakše može povezati s reformistima koji su bili proganjani kao i heretici, ali bili su organizirani u krilu Crkve, gdje je pjesma uostalom i nađena.[74]

Ono što bitno objedinjuje temu apokaliptičkog suda svijeta i temu kritike crkve u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* prisutan je joakimizam, smatra S. Sambunjak.[75] S. Sambunjak uočava sličnosti između učenja apostolika i pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, a one su po njemu očite u usporedbi pjesme i sažetka teksta inkvizitora B. Guia o učenju (herezi) apostolika.[76] Apostolici imaju veze i s našim krajevima. Ne bi se moglo pridavati veće značenje kada bi o jednoj epizodi života apostolika Dolcina u našim krajevima govorio samo jedan kasniji, nepouzdani kroničar 1672. godine. Ali o Dolcinovu boravku u našim krajevima svjedoči i

[72] Prema: Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 485-489.
[73] Ibid., str. 490.
[74] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1301-1302.
[75] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 160.
[76] Ibid., str. 162-163.

Benevenuto da Imola kao pouzdaniji izvor, govoreći da je Dolcino, pošto je istjeran iz planina Trenta, s učenicima prešao „*ad partes natalis soli*“, a to su po S. Sambunjaku naši krajevi.[77] Tome svjedoči i papa Klement V. koji se 11. kolovoza 1307. bulom obraća križarima, gdje kaže: „*Nuper annis transactis, decursus maiori parte Dalmatiae, postea Langobardiae heresiarcha Dulcinus cum pluribus mille suis sectaribus, fuit in summis alpibus captus (…)*“[78]

Zbog te veze s Istrom i Dalmacijom, S. Sambunjak smatra da Dolcino zavrjeđuje biti ozbiljno uzet u obzir kao uzor autoru pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, kao i zbog zahtjeva za dokidanjem crkvene desetine, zbog siromaške ideologije, odjeće i lutanja bosih nogu, što je želio slijediti Krista i apostole, što je imao apokaliptičku viziju svijeta, zbog toga što je napadao papu, crkvenu hijerarhiju i redove, što je govorio o dvjema crkvama, zato što je bio joakimist i zato što je proganjan i ubijen. Puno ime Dolcinovo je fra Dolcino, njegov učitelj Segarelli odbjegli je franjevac, i u redovima njegovih sljedbenika mnogo je franjevaca. Upravo zbog te bliskosti franjevaca joakimista i apostolika S. Sambunjak smatra najvjerojatnijom mogućnošću da je autor pjesme *S(vê)t' se kon'ča* franjevac, a pjesma jedno od mnogih djela franjevačke provicijencije.[79] Razumije se da je jednoj apokaliptičkoj pjesmi lako pronaći usporedbe u velikoj franjevačkoj spiritualističkoj književnosti, kako u samom dominantnom ekleziološkom tematskom sloju, tako i u fabuli utemeljenoj na motivu progona i u kompoziciji svojstvenoj prenju, smatra S. Sambunjak.[80] Zbog toga što u pjesmi nema dovoljno neumjerene heretičke žestine i borbenosti, kao i zbog toga što je sačuvana u jednoj duhovnoj pjesmarici, S. Sambunjak smatra kako ona vjerojatno nije apostolička.[81]

Cola di Rienzo vjerojatno je posljednji veliki joakimist, i tijekom života svugdje su ga pratili franjevci. Nagovoren da se, po uzoru na prethodne talijanske neprijatelje papine svjetovne vlasti, obrati velikom srednjovjekovnom europskom vladaru Karlu IV., on posluša i otputuje u Prag. Karlo IV. ga je uhitio kako bi ga izručio papi u Avignon 1352. godine. Karlo IV. je vladar koji je uputio poziv našim bendiktincima, iz Tkona s Pašmana prema J. Hammu, da u Emausu obnove glagoljsku djelatnost. Njegovo razumjevanje i dobrohotnost u odnosu prema benediktincima, a poruga i okrutnost u odnosu na strastvenog joakimista Colu, vjerojatni je indikator da pjesmu *S(vê)t' se kon'ča* nisu mogli napisati benediktinci koji su u to

[77] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 163.
[78] Cit.: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 163.
[79] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 164.
[80] Ibid., str. 165.
[81] Ibid., str. 167.

doba bili u Pragu ili Tkonu (po J. Hammu) ili benediktinci u Splitu (po D. Malić), s obzirom na očitu vezu pjesme *S(vê)t' se kon'ča* s joakimizmom, upozorava S. Sambunjak. S. Sambunjak smatra, uzimajući u obzir usporedbe i veze, da je pjesma djelo franjevca joakimista.[82]

Da je autor redovnik, a ne eventualno svećenik ili apostolik, smatra S. Sambunjak, pokazuje se u pjesmi neposredno pošto je završena prva, apokaliptička strofa i pošto je u dva uvodna stiha oslikano opće stanje kršćanstva, i prelazi se na stvarno i konkretno stanje u Crkvi, i to tako da se, uz žaljenje, kritizira redovništvo:

ar' neskladъ krivo gleda drug' na druga .
V redovnicêhъ ki čtu s(ve)to e(van)^j(el')e .
imêla bi pr(a)vda biti i svr(šen'e itd.[83]

Tek potom prelazi se na crkvenu hijerarhiju i šire se optužbe ponovno protiv cijele Crkve. Ali upravo su redovnici na prvom najistaknutijem mjestu, i S. Sambunjak smatra da su dosljedno i prvi u svijesti autora jer je on redovnik. Kada poslije poimenice navodi prosjačke redove, njih četiri po S. Sambunjaku, na prvo mjesto stavlja malu braću:

Mala brat'ê, i kolud'ri predikav'ci .
remetani. karmeliti kav'čenjaci (…),

a tek potom popove i ostale iz crkve. Po S. Sambunjaku *Mala brat'ê iz* pjesme sasvim se lako može odnositi na franjevce konventualce, pa u tom slučaju zaključivanje o važnosti prvoga mjesta u nabrajanju ostaje. [84] S. Sambunjak smatra da je autor i osjetljivu točku teksta, posljednje mjesto u pjesmi rezervirao za redovnika – pokornika i ubožnika:

prave ti si pokrita i šar'buita .
a to to mu blêdo lice i ostra svita .
Vlêcête ga kvižituru da ga vspita .
s(ve)ti o(t')če kvižituru ov' ti bljudi .
lъč'nъ žeênъ nag' bos hodi a n(a)sъ sudi .[85]

[82] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 168-169.
[83] Ibid., str. 169.
[84] Ibid., str. 169.
[85] Ibid., str. 169-170.

To je opis redovnika-siromaha koji ima specifičnu redovničku odoru, koji luta i griješi tako što u opasnost dovodi materijalna dobra Crkve. Ako se uoči da su *ubožastvo* i *pokora* ključne riječi pjesme, te ako se zna da su trećoredci zvani *remete od pokore* i često pristajali uz siromaški rigorizam, S. Sambunjak zaključuje isto, da je autor pjesme *S(vê)t' se kon'ča* franjevac trećoredac. S. Sambunjak smatra da je u pjesmi takvome franjevcu upućen prigovor da je hipokrit i prigovor ima stanovito opravdanje u stanju u franjevačkom redu, u kojem su istodobno postojali konventualci koji su gradili velebne crkve i samostane, ali postojali su i zagovornici siromaštva. Unutar cjeline franjevaštva ti su posljednji od nekoga sa strane mogli stoga biti optuživani za hipokriziju jer franjevci su u cjelini ipak bili posjednici, uočava S. Sambunjak.[86] Nezaobilazni dokaz za to da je autor pjesme *S(vê)t' se kon'ča* franjevac trećoredac je taj da su trećoredci kod nas od samih početaka bili glagoljaši, i to samo oni među franjevcima, smatra S. Sambunjak.[87]

U pjesmi se osuđuju gotovi svi crkveni redovi: franjevci (*mala bratja*); dominikanci (*predikavci*); karmelićani (*kavčenjaci*); pavlini (eremiti) (*remetani*).[88] S. Sambunjak uočava da je topos koji se odnosi na četiri svećenička reda u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* svjež, i da to možda znači da je pjesma starija nego što je to izgledalo ako bi se zaključivalo po starosti rukopisa u kojem se nalazi. Svježinu toposa S. Sambunjak pokazuje usporedbom s jednim njegovim kasnijim oblikom zapisanim na tlu Engleske. U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* on glasi:

Mala bratja i koludri predikavci
remetani karmeliti kavčenjaci
vsi popove koludrice i vsi djaci
vsi se nazad obratiše kako raci,

a u *Viljemovu snoviđenju Petra Orača* (1377.) glasi jednostavno:

spazih tu i fratre iz sva četiri reda.[89]

Na temelju svega što broj može izražavati u srednjovjekovnoj književnosti, S. Sambunjak naslućuje da je u simbolici brojeva u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* skrivena i ideja o dobu nastanka pjesme, dotično o dobu samoga dolaska Antikrista i kraju vremenâ. S.

[86] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 170.
[87] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 171.
[88] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1302.
[89] Ibid., str. 1302.

Sambunjak priznaje činjenicu da je ideja o simboličkom otkrivanju doba nastanka pjesme (ili doba kraja svijeta) diskutabilna, ali ona nije u suprotnosti s većinom dosadašnjih pretpostavki o dobu nastanka pjesme. Ideja je proizašla iz sumnje S. Sambunjaka o formalnoj nesavršenosti pjesme, odnosno iz uvjerenja da je pjesma formalno iskonstruirana te da prisutnost katrena i tercina nije formalni nedostatak već bitni značenjski element, izraz pjesnikove „matematičke" konstrukcije.[90] S. Sambunjak u katrenima kojih u pjesmi ima deset prepoznaje deset stoljeća iza Kristova rođenja, a u tercinama sljedeća tri stoljeća, s tim da, dosljedno, tercine označavaju stoljeća koja počinju od 1100. Vjerojatnije je da je pjesnik mislio na ono što Talijani zovu *trecentom*, nego na samu godinju 1300., premda ni tu mogućnost ne treba apsolutno isključiti, smatra S. Sambunjak.[91] Budući da S. Sambunjak smatra da je pjesma nastala najranije 1300. godine, u svojim razmatranjima osvrće se na one joakimiste koji su djelovali oko te godine i poslije, a posebice se obazire na ekleziološku problematiku.[92] S. Sambunjak smatra, iz svih dosad navedenih razloga, da je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* najvjerojatnije napisana dvadesetih ili tridesetih godina XIV. stoljeća.[93]

J. Hamm uočava da su se tragovi pjesme *S(vê)t' se kon'ča* zadržali i u XVI. i u XVII. stoljeću.[94]

4.3. Pregled teza o mjestu nastanka pjesme *S(vê)t' se kon'ča*

Zapisivačev dodatak u zadnjem stihu pjesme sadržava i jedan zanimljiv detalj za lokaciju nastanka pjesme: pjesma je zapisana negdje na obali mora, gdje su najvažniji i najpopularniji životni artikli vino i morska riba, koje svećenstvo upravo tu najviše i dobiva kao svoj redovni dohodak od puka.[95]

Pjesma odražava poglede tadašnjih europskih socijalnoheretičkih i predreformacijskih kretanja, ali mogla je imati i domaćih poticaja. D. Malić tvrdi da je u Splitu od XII. do XIV. stoljeća bilo više pojava hereze, i da je 80-ih godina XIV. stoljeća tamo boravio neki

[90] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 159-160.
[91] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 160.
[92] Ibid., str. 161.
[93] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 161-162.
[94] Hamm, Josip. Jedna glagoljska dvanaesteračka pjesma iz XIV. stoljeća, *Radovi slavenskog instituta*, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1959., str. 99.
[95] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 28.

Gvalnerije, sljedbenik engleskog heretika Wyclifa, što ide u prilog njezinoj tezi o nastanku *pariške zbirke* u okolici Splita oko 1380. godine.[96]

Po nekim oblicima, za koje D. Malić smatra da su pogrešno shvaćeni, J. Hamm postanak pjesme smješta u sjevernočakavsko područje, a grafem ⟨ě⟩ razrješava ikavsko-ekavskim refleksima tog fonema prema pravilu Meyera i Jakubinskoga.[97]

Kod glagoljaša koji su odlazili u Prag na poziv Karla IV. radilo se u prvom redu o benediktincima, i kako J. Hamm smatra, vrlo vjerojatno je među njima bilo i vrlo učenih ljudi. Po J. Hammu, to ide u prilog pretpostavci da su hrvatski glagoljaši upravo sa Čokovca kod Tkona na otoku Pašmanu gdje su Benediktinci imali svoju tzv. Rogovsku opatiju. Zna se da je ugled tog samostana i u samom Redu bio vrlo velik, a nalazio se u neposrednoj blizini Zadra koji je u XIV. stoljeću u humanističkim naukama bio na osobitoj visini.[98]

Kako S. Sambunjak dokazuje da postoji vjerojatna mogućnost da je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* napisana dvadesetih ili tridesetih godina XIV. stoljeća, i da je autor najvjerojatnije franjevac trećoredac, a mjesto njihova prebivanja na čakavskom području u tom razdoblju je prvenstveno Zadar s okolicom, može se zaključiti da je to mjesto nastanka pjesme. Taj zaključak podržava i najbitniji kriterij: izvorni ikavsko-ekavski refleks *jata*.[99]

Nakon opisa pjesme i pregleda teza o porijeklu pjesme, u sljedećem poglavlju bit će opisane grafijske i ortografijske osobine teksta *Pariškog kodeksa*, odnosno zapisa pjesme, *S(vê)t' se kon'ča* koje komparacijom s drugim glagoljskim spomenicima tog doba doprinose datiranju zapisa pjesme.

[96] Prema: Fališevac, D.; Nemec, K.; Novaković, D. *Leksikon hrvvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 661.
[97] Prema: Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 326.
[98] Prema: Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 474-475.
[99] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 171-172.

5. GRAFIJA I ORTOGRAFIJA

5.1. Grafijsko-ortografske osobine pjesme *S(vê)t' se kon'ča*

Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* pisana je hrvatskom uglatom glagoljicom kao i ostale pjesme iz *Pariškog kodeksa*. J.Vajs, koji se najviše bavio tim zbornikom, kao spomenikom stare hrvatske crkvene književnosti, uočio je da je pismo uglato, kao u spomenicima XIV. stoljeća, a ne oštro, kako se nalazi u kasnijim kodeksima i razmjerno šire nego u mlađim spomenicima. Vajs također spominje mogućnost da su rukopis pisale dvije ruke, od kojih druga nalikuje pismu spomenika XV. stoljeća. Postojeće razlike u grafiji nisu potpuno diskretno odijeljene po redosljedu (prva i druga polovica kodeksa), tako da bi se moglo zaključiti da su pisari bar u početku drugog dijela pisali naizmjenično, ako su doista bila dvojica pisara. Ipak, razlike u grafiji su minimalne pa je jednako vjerojatno da potječu od iste ruke.[100]

Uspoređivanjem s pismom ostalih starohrvatskih spomenika vidi se da grafija *Pariškog kodeksa* najviše nalikuje onoj iz najstarijeg hrvatskoglagoljskog misala (*Vatikanski kodeks sign. Illir. 4*, iz početka XIV. stoljeća), a zatim *Lobkovićeva kodeksa* (napisan u Senju 1359.), *Kodeksa JAZU sign. III c 12*, *Brevijara Vida Omišljanina*, *IV. vrbničkog brevijara* (sva tri s kraja XIV. st.), ali i nekih spomenika XV. stoljeća (*Misal Vatikanske knjižnice Illir. 8* iz 1435., *II. vrbnički misal* iz 1463., *Emauska biblija* iz 1416. i neki drugi). Kodeks je napisan hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskog jezika do dna folije 193b, nakon čega slijedi devet starohrvatskih čakavskih duhovnih pjesama, među kojima je i pjesma *S(vê)t' se kon'ča*. Pjesme se bez ikakvog vidljivog prijelaza nastavljaju na ostali dio kodeksa, pa se ni ortografija kojom su napisane ničim ne razlikuje od ortografije čitavog kodeksa.[101]

D. Malić napominje kako u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča,* kao i u cijelom kodeksu, imamo čitav ustaljeni repertoar znakova iz tadašnjih crkvenih tekstova, s grafemima koji više nisu odraz glasova za označavanje koji su stvoreni u prvo vrijeme slavenske pismenosti, nego se pišu po tradiciji na starom mjestu, ali u novoj funkciji (npr. Y u službi svojeg refleksa *i* /i *e*/,] za *ć* i čakavski refleks *šć* /⟨∗*stj*, **skj*/, poluglasovi u obliku štapića /ǀ/ ili apostrofa /'/ na mjestima gdje su se nekad i pisali i izgovarali, a zatim se po poznatim fonetskim zakonima ili

[100] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 69.
[101] Ibid., str. 70.

reflektirali u vokal *a* ili sasvim izgubili), sa skraćivanjima riječi pomoću uobičajenih titli i ligatura.[102]

5.2. Čitanje grafema u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* kroz povijest

Graf. *st'* (s titlom); Vajs 1905: St'(s titlom); Strohal 1916 St: *S(vê)t*'; Hamm 1959: *St* (transliteracija), *Svitlost* (transkripcija); Štefanić 1969: *Svêt*, Hamm 1970: *S(vê)t(lost)'*; Malić 1972; *S(vê)t'* (transliteracija), *Svit* (transkripcija); Malić 2002: *Svit*.[103]

Graf. *ish'* (s titlom); Vajs 1905: *Ishь* (s titlom); Strohal 1916: *Is(u)h(rist)*; Hamm 1959 *Ishь* (transliteracija), *Isuhrst* (transkripcija); Štefanić 1969: *Isuhrst*; Hamm 1970: *Is(u)h(r'st)ь*; Malić 1972: *Is(u)h(rist)ь* (transliteracija), *Isuhrist* (transkripcija); Malić 2002: *Isuhrst*.[104]

Graf. *gda*; Vajs 1905: *Gda*; Strohal 1916: *Gdo*; Hamm 1959 *Gda* (transliteracija i transkripcija); Štefanić 1969: *Gda*; Hamm 1970: *Gda*; Malić 1972: *Gda* (transliteracija i transkripcija); Malić 2002: *Gda*.[105]

Graf. *eje* (s titlom); Vajs 1905: *eje*; Strohal 1916: *e(van)đ(eli)e*; Hamm 1959: *eje* (transliteracija), *evanjelje* (transkripcija); Štefanić 1969: *evan'jelje*; Hamm 1970: *e(van)j(el')je*; Malić 1972: *e(van)j(el')je* (transliteracija), **evan'jel'je* (transkripcija); Malić 2002: *jevanjelje*.[106]

Graf. *svr'šen'e*; Vajs 1905: *svr'šenie*; Strohal 1916: *svr'šenie*; Hamm 1959 *svr'šen'e* (transliteracija), *svršenje* (transkripcija); Štefanić 1969: *svršen'je*; Hamm 1970: *svr'šen'e*; Malić 1972: *svr'šen'e* (transliteracija), *svršen'je* (transkripcija); Malić 2002: *svršenje*.[107]

[102] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 71.
[103] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 327.
[104] Ibid., str. 327.
[105] Ibid., str. 327.
[106] Ibid., str. 327.
[107] Ibid., str. 327.

Graf. *sada*; Vajs 1905: *sad*; Strohal 1916: *sad*; Hamm 1959: *sada* (transliteracija i transkripcija); Štefanić 1969: *sada*; Hamm 1970: *sada*; Malić 1972: *sada* (transliteracija, transkripcija); Malić 2002: *sada*.[108]

Graf. *zabljudiše* (s ligaturom <*lju*>); Vajs 1905: *zabljudiše*; Strohal 1916: *zabljudiše*; Hamm 1959: *zabljudiše* (transliteracija), *zabļudiše* (transkripcija); Štefanić 1969: *zabljudiše*; Hamm 1970: *zabljudiše*, Malić 1972: *zabljudiše* (transliteracija i transkripcija); Malić 2002: *zabludiše*.[109]

Graf. *b'skupi*; Vajs 1905: *b'skupi*; Strohal 1916: *b(i)s'kupi*; Hamm 1959: *b'skupi* (transliteracija), *(i) biskupi* (transkripcija); Štefanić 1969: *biskupi*; Hamm 1970: *b(i)skupi*, Malić 1972: *b'skupi* (transliteracija), *biskupi* (transkripcija); Malić 2002: *biskupi*.[110]

Graf. *imêti*; Vajs 1905: *imêti*; Strohal 1916: *imêti*; Hamm 1959: *imêti* (transliteracija), *imati* (transkripcija); Štefanić 1969: *imati*; Hamm 1970: *im*[*a*]*ti*; Malić 1972: *imêti* (transliteracija), **imiti* (transkripcija); Malić 2002: *jimiti*.[111]

Graf. *im'*: Vajs 1905: *im'*; Strohal 1916: *im*; Hamm 1959: *im'* (transliteracija), *im* (transkripcija); Štefanić 1969: *im*; Hamm 1970: *im′*, Malić 1972: *im'* (transliteracija), *im* (transkripcija); Malić 2002: *jim*.[112]

Graf. *Simuna*; Vajs 1905: *Simuna*; Strohal 1916: *Simuna*; Hamm 1959: *simuna* (transliteracija), *Šimuna* (transkripcija); Štefanić 1969: *Simuna*; Hamm 1970: *simuna* , Malić 1972: *Simuna* (transliteracija i transkripcija); Malić 2002: *Simuna*.[113]

Graf. *an'ti hu* (s titlom iznad *hu*); Vajs 1905: *an'tihu* (s titlom); Strohal 1916: *An'tih(rist)u*; Hamm 1959: *anti hu* (transliteracija), *Anti- Hristu* (transkripcija); Štefanić 1969: *antihristu*; Malić 1972: *an'ti H(rist)u* (transliteracija), *antihristu* (transkripcija); Malić 2002: *antihrstu*.[114]

[108] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 327.
[109] Ibid., str. 327.
[110] Ibid., str. 328.
[111] Ibid., str. 328.
[112] Ibid., str. 328.
[113] Ibid., str. 328.
[114] Ibid., str. 328.

Graf. *ubož'stvi*; Vajs 1905: *ubožьstvi*; Strohal 1916: *ubož'stvi*; Hamm 1959: *ubožьstvi* (transliteracija), *ubožstvi* (transkripcija); Štefanić 1969: *ubožastvi*; Hamm 1970: *ubožьstvi* , Malić 1972: *ubožьstvi* (transliteracija), uboštvi (transkripcija); Malić 2002: *ubožstvi*.[115]

Graf. *šar'buita*; Vajs 1905: *šar'bu i ta(?)*; Strohal 1916: *šar'buita*; Hamm 1959: *šar'buita* (transliteracija), *šarbuita* (transkripcija); Štefanić 1969: *šarbuita*; Hamm 1970: *šar'buita*; Malić 1972: *šar'buita* (transliteracija), *šarbuita* (transkripcija); Malić 2002: *šarbuita*.[116]

Graf *vlêcête*; Vajs 1905: *vlêcête*; Strohal1916: *Vlêcête*; Hamm 1959: *Vlêcête* (transliteracija), *Vlecite* (transkripcija); Štefanić 1969: *Vlecite*; Hamm 1970: *Vlêcête*; Malić 1972: *Vlêcête* (transliteracija), **vlicite* (transkripcija); Malić 2002: **vlecite*. Potvrde ikavskih oblika nalazimo i kod Marulića, dok je ekavski oblik vezan uz srednjočakavske i kajkavske izvore.[117]

Graf. *kvižituru*; Vajs 1905: *k vižituru*; Strohal 1916: *k vižituru*; Hamm 1959: *kvižituru* (transliteracija i transkripcija); Štefanić 1969: *kvižituru*; Hamm 1970: *kvižituru*; Malić 1972: *kvižituru* (transliteracija, transkripcija); Malić 2002: *kvižituru*.[118]

Graf. *oče* (s titlom iznad *oč*); Vajs 1905: *oče* (s titlom); Strohal 1916: *oče*; Hamm 1959: *oče* (transliteracija i transkripcija); Štefanić 1969: *oče*; Hamm 1970: *o(t')če*; Malić 1972: *o(t')če* (transliteracija), *oče* (transkripcija); Malić 2002: *otče*.[119]

Graf. *bljudi*; Vajs 1905: *bljudi*; Strohal 1916: *bljudi*; Hamm 1959: *bljudi* (transliteracija), *bļudi* (transkripcija); Štefanić 1969: *bljudi*; Hamm 1970: *bljudi*; Malić 1972: *bljudi* (transliteracija i transkripcija); Malić 2002: *bludi*.[120]

Graf. *krate nm' dohdk' slat'ka vina i pečene i mor'ske ribe*; Vajs 1905; *krate nm'ь dohodak' slat'ka vina i pečene i mor'ske ribe*; Strohal 1916: *Krate n(a)m' dohodak'*: *slatka vina i pečene morske ribe*; Hamm 1959: *Ako nam ga svrhu zemļe ne potribi, / Slava naša i počtenje nam pogibe, / Krate nam slatka vina i morske ribe!*; Štefanić 1969: *Krate*

[115] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 328.
[116] Ibid., str. 329.
[117] Ibid., str. 329.
[118] Ibid., str. 329.
[119] Ibid., str. 329.
[120] Ibid., str. 329.

nam dohodak slatka vina i pečene / i morske ribe; Hamm 1970: *Ako nam' [ga] svrhu z(e)mle ne potrêb[e] / sl(a)va n(a)ša i počten'e n(a)mъ pogine / krate n(a)mъ doh(o)dakъ slat'ka vina i pečene i mor'ske ribe* (transliteracija), *Krate nam dohodak slatka vina i pečene i morske ribe* (transkripcija); Malić 2002: *Krate nam dohodak slatka vina i pečene i morske ribe*.[121]

5.3. Opće napomene o ortografiji

Velika slova u kodeksu, kao i u samoj pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*, najčešće se nalaze na početku pojedinih distiha. Zbog sličnosti između velikih i malih slova ponekad se teško može utvrditi o kojem se točno slovu radi. Vlastita imena redovito se pišu malim slovima. Stihovi se pišu bez prekidanja, preko cijele stranice, riječ se prekida kada u retku više nema mjesta i nastavlja se u drugom retku. Jedini znak interpunkcije je točka koja se bilježi na kraju pojedinih stihova, i to u sredini visine retka. Bilježe se rijetko dvije točke, one također mogu označavati i izgovornu pauzu. Enklitike i proklitike često se pišu zajedno s riječima koje se vežu, ali to pravilo nije dosljedno provedeno, u dosta slučajeva pišu se samostalno, odvojeno.[122]

S.Samunjak uočava da su u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*: *„inicijali mali i siromašni, a majuskule nešto veće u odnosu na obična slova, popunjene su i zadebljene. Obična su slova pisana zaobljenim duktusom, malo su više izdužena i zaoštrena. Pismo je dvolinijsko, iz središnjeg prostora prema gore izlaze slova a, l, r, ponekad i slovo o, a prema dolje û, h, p, g, ponekad i z. U nadredna slova u pjesmi spada malo slovo t nad slovom o u redu, odnosno prijedlog ot. Prijedlog ot poslužio je kao ispravak za imenicu skot', koja je u redu zapisana kraticom st', ali je pisar dodao mala slova ko i tako kraticu nadopunio“*.[123]

5.4. Kratice i ligature

U skraćivanju riječi javlja se čitav niz kratica, označenih titlom, poznatima iz najstarijih spomenika crkvenoslavenske pismenosti. Nalazimo ih najčešće u crkvenim tekstovima, a nastale su prema grčkom i latinskom uzoru. Pisarskom tradicijom sačuvale su se

[121] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 329.
[122] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 71.
[123] Cit.: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 140-141.

u glagoljskim i ćirilskim spomenicima dugo. Takve su kratice npr. *anjlъ* (*anjelъ*), *aplъ* (*apostolъ*), *eje* (*evanjelьe*), *snъ* (*sinъ* < *synъ*), *st* (*svetъ*).[124]

Osim tih najstarijih kratica javljaju se i mlađe, nastale prema uzoru na njih. Neke su od njih jedini potvrđeni oblik takvih riječi u cijelom kodeksu, a neke dolaze uz puni oblik riječi.[125] Bazirat ćemo se samo na skraćene riječi koje se odnose na pjesmu *S(vê)t' se kon'ča.*

Npr. $d\overline{n}$*ъ* (danъ 4), $\overline{dn}$*ъs* (danasъ 5), $\overline{pr}$*vda* (pravda 2), *slva* (slava 48), *zmla* (zemla 47), z$\overline{lt}$o (zlato 18), $\overline{nm}$*ъ* (48) pored *nam*ъ (VII47), $\overline{kk}$o (22, 28) pored *kako* (32), $\overline{st'}$ (7) pored *svêt*ъ (29).[126]

Drugi je način skraćivanja poznat iz najstarijeg radoblja hrvatske pismenosti, pomoću ligatura.[127] Primjeri ligatura u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*: ⱁⱂⰻ (vl), ⰳⱁⱋ (gd), ⱂⰱ (pr), ⰳⱁⰲ (go), ⰳⱁⱂⰻ (gl), ⱁⱁⰱ (vr), ⱔⱁⱂⱂⱁ (zlt), ⱂⱂⰻ (pl), ⱁⱁⱁⱁ (vt), ⱔⱁⱂⰻ (zl), ⱁⱋⰱ (dr), ⱂⱂⰱ (tr), ⱔⱁⱁⱂⰻ (zml), ⱁⰲ (mo) i dr.[128]

5.5. Pisanje poluglasova

Poluglasovi se u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*, kao i u cijelom kodeksu, bilježe pomoću dvaju znakova: apostrofa(') i okomite crtice (/), uobičajenih u tadašnjoj hrvatskoj glagoljici. Apostrof se najčešće bilježi u sredini riječi, dok se okomite crtice nalaze na kraju riječi. Ovo pravilo ipak nije dosljedno provedeno, pa u pjesmama pariškog kodeksa možemo pronaći apostrof na kraju riječi, a štapić u sredini riječi. Ponekad se u istoj riječi poluglasovi pišu na oba načina.[129] Malić navodi pet primjera pojave poluglasova:

a) poluglas u sredini riječi u obliku apostrofa: *d'êci* 27, *kolud'ri* 25, *kon'ča* 1, *mor'ske* 49, *pis'mo* 4, *slat'ko* 40, *svr'šen'e* 10, *uzdr'žati* 37;
b) poluglas na kraju riječi u obliku crtice, koju autorica bilježi sa znakom ъ: *dohodak*ъ 49, 39, *hinac*ъ 46, *neskład*ъ 8, *rêč*ъ 19, *zablen*ъ 5;
c) poluglas u sredini riječi u obliku crtice, koji se bilježi znakom ъ: *opačenъe* 11, *ubožъstvi* 39;

[124] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 72.
[125] Ibid., str. 72.
[126] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 72-73.
[127] Ibid., str. 73.
[128] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 42.
[129] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 74.

d) poluglas na kraju riječi u obliku apostrofa: *drug'* 8, *nag'* 45;
e) poluglas se u istim riječima bilježi na oba načina: *nam'* 47 i *namъ* 48, *nim'* 6, *svêt'*1.[130]

Tako se bilježio poluglas u slabom položaju. Pisanje poluglasova na tim mjestima tradicionalna je pisarska manira, a o tome nam svjedoči mnoštvo primjera u kojima se poluglas više ne piše tamo gdje mu je po etimologiji bilo mjesto. Pisar poluglasove bilježi unutar raznih konsonantskih grupa, tamo gdje ga nikada nije bilo, gdje se ponekad piše, a ponekad i ne, ne znajući više gdje mu je pravo mjesto.[131] Npr.:

a) poluglas se više ne piše: *čtu* 9, *duhovna* 19, *neskladъ* 8, *ot* 19, 29, *pravda* 2, *redovnicehъ* 9, *vsaki* 6.
b) poluglas se samo ponekad piše: *č'to* 34, *gda* 7 pored *g'da* 4 pored *g'dê* 24 pored *g'do* 15, *moć'no* 34, *počten'e* 48, *sl'n'ce* 1, *vъ* (*v'*) 29 pored *v'se* 27 pored *v'si* 27. U svim kosim padežima zamjenice *vъsь* pretežu oblici bez poluglasa između *v* i *s*.
c) poluglas se piše u riječima gdje mu po etimologiji nije mjesto: *pis'mo* 4, *prog'nati* 40, *s'tine* 2, *vois'ku* 3.
d) poluglas se bilježi između krajnjeg konstonanta prefiksa i početnog osnovne riječi, iako se poluglas na tim mjestima nije bilježio ni u staroslavenskom, što govori o tome da je pisar osjećao složenost takvih leksema: *ob'ratiše* 4, *raz'miš'la* 23.[132]

Bilježenje poluglasa u slabom položaju zadržalo se i u onim slučajevima gdje su se u živom govoru nakon njegova ispadanja izvršile glasovne promjene. Npr. *g'da* 4 (*kъgda* > *kъda* > *kda* > *gda*) pored *gda* 4; *slat'ka* 49(*sladъka* > *sladka* > *slatka*).[133]

Bilježenje poluglasa na mjestu primarnog *a* nalazimo u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* u 45. stihu u riječi *lъč'nъ*. Ova potvrda govori o tome da se više ni u živom govoru ni u svijesti pisara nije osjećala razlika između primarnog vokala *a* i onoga što se razvio kao refleks poluglasa. Postoji još jedan primjer iz pjesme gdje se poluglas bilježi za primarne vokale (*e* i *i*): *b'skupi* 17, ali to nema nikakvog fonetskog značenja.[134]

[130] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 74.
[131] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 75.
[132] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 75-76.
[133] Ibid., str. 76.
[134] Ibid., str. 77.

Za bilježenje poluglasa u našoj pjesmi i u samom kodeksu, karakteristična je još jedna glasovna pozicija: ona u kojoj se javlja sekundarna grupa *kons*. + *j*, nastala nakon ispadanja poluglasa u slabom položaju od starije grupe *kons*. + *ъj* + *vokal*. Imenice srednjeg roda na *-ъje* uglavnom se pišu s poluglasom; *brat'ê* 25, *bezakon'ju* 15, *opačenъe* 11, *poč'ten'e* 48, *prevraćen'e* 11, *razoren'e* 11, *svr'šen'e* 10. Oblici pridjeva *božij* (*božъjь*) potvrđeni su i s poluglasom *i*: *božiju pravdu* 37. U slučajevima kada se na mjestu nekadašnjeg poluglasa u grupi *kons* + *ъj* + *vokal* piše *i*, radi se o utjecaju crkvenoslavenske pisarske tradicije, a ne o govornoj pojavi. Još je jedan slučaj kada se u pjesmi kao i u čitavom kodeksu redovito piše poluglas. To je sekundarna grupa *d*+ *ъj*, u kojoj je poluglas nastao reduciranjem stranog kratkog *i*: *d'êci* 27 (<*djьakъ*< grč.διάχουος, lat. diaconus), *d'êvlъ* 3 (<*dъjavalъ*< grč. διάβολος, lat. diabolus).[135]

5.6. Refleks poluglasa

Potvrde refleksa *a* za poluglas u jakom položaju u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* nalazimo samo u ovim primjerima:

a) u sufiksima: *ljub'vъ* 2 (⟨*ljubъvь*); *hinacъ* 46, *dohodakъ* 49, *niedan* 23, *žeênъ* 45 (< *-ьnъ*);
b) u vremenskim prilozima: *sada* 11 (< *sьgda*) pored *gda* 4.[136]

Poluglas je vokaliziran u *a* i u primjerima gdje se poluglas bilježi na starom mjestu: *lъč'n* 45 (< *lačьnъ*-s poluglasom) i pod akcentom u riječi *sada* 11.[137] U svim tim slučajevima izgovor vokala *a* na mjestu poluglasa potvrđuje nam broj slogova u stihovima. Isti slučaj je i s riječima koje su potvrđene samo u kraticama: *d(a)nъ* 4 (<*dьnъ*), ali *d(ъ)ni* 11 (<*dьni*), *d(a)n(a)sъ* 5 (<*dьnъsь*).[138]

Na mjestu sekundarnog poluglasa, koje se razvilo nakon otpadanja poluglasa na kraju riječi u završnim konsonantskim skupovima gdje je drugi konsonant *j, m, n, r, l, v*, radi uklanjanja konsonatske skupine teške za izgovor, javlja se sekundarno *a*. Primjeri iz pjesme gdje se javlja sekundarno *a*: *rekalъ* 24 (<*reklъ*), zatim u riječi *d'evlъ* 3, gdje broj slogova

[135] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 77-80.
[136] Ibid., str. 93.
[137] Ibid., str. 94.
[138] Ibid., str. 94.

zahtjeva izgovor sekundarnog *a*. Također u pjesmi nalazimo imenicu napisanu s poluglasom, ali se poluglas nije vokalizirao: *ubožъstvi* 39.[139]

Vokal *a* koji se razvio iz poluglasa u ovom kodeksu ne prodire analoškim putem u druge oblike, nego se javlja tamo gdje je postojao fonetski razlog. Pored pridjeva *tamni* javlja se imenica: *t'ma* 20 (<*tъma*) samo u tom obliku. *Akademijin Rječnik* (kratica *ARj*) za imenicu *t'ma* kaže da dolazi od 12. do 18. stoljeća, a nalazi se i u našim starijim rječnicima: *Mikaljinu, Vitezoviću, Belostenčevu, Jambrešićevu, Belinu, Stulićevu*, a u obliku *tama* potvrđena je tek od 16. stoljeća. Od tog pravila odstupa u tekstu samo pridjev *zale*, koji je upotrebljavan vjerojatno zbog potrebe stiha. Ostali oblici toga pridjeva potvrđeni su bez vokalizacije, a u našoj pjesmi nalazi se u ovom obliku: *zlo* (pril.) 24, 40.[140]

5.7. Pisanje *jata*

Kako je pjesma *S(vê)t' se kon'ča*, kao i ostale pjesme iz Pariškog kodeksa, čvrsto vezana uz glagoljsku pisarsku tradiciju, grafem *ê* redovito se bilježi na etimološkog mjestu u osnovama riječi, a najčešće i u nastavcima:

a) u osnovi: *licemêrъ* 33, *naslêduju* 21, *rêč* 19;
b) u nastavcima: *v redovnicêhъ* 9, lê 18.[141]

Rijetki su primjeri gdje se u osnovi riječi umjesto *ê* piše njegov refleks *i* ili *e*. U prijedlogu *prêd* i prefiksu *prê-* redovito se na mjestu *ê* piše *e*: prevraćen'e 11, *prev'tilъ* 31.[142]

U nastavcima se rijetko na mjestu *ê* piše njegov refleks, koji je u tom slučaju uvijek *i*. Kod imenica on se javlja samo u lokativu sg. o-osnova i a-osnova: *o zlati* 18 (u rimi s *imêti*), *u pokori i ubožъstvi* 39. U glagolskim osnovama i nastavcima ne pojavljuje se refleks *jata*. Zbog toga kod glagola nailazimo na drugu pojavu. U 1. i 2. l. pl. imperativa, kategoriji koja je česta pojava u ovim stihovima, za glagole koji po pravilu imaju *ê* u nastavku, navodimo primjer iz pjesme *S(vê)t' se kon'ča*: *vlêcête* 43.[143]

[139] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 95-96.
[140] Ibid., str. 96.
[141] Ibid., str. 80-81.
[142] Ibid., str. 81.
[143] Ibid., str. 82.

Jat umjesto *i* imamo i u zamjeničkom nastavku za instr. pl. *kêmi* 36 (stsl. *kyimi* > *kimi*). Ovdje se radi o ortografskom utjecaju zamjeničkih oblika kao što su *têmi*, *vsêmi* uslijed izjednačenog izgovora.[144]

Kao i u drugim glagoljskim spomenicima *jat* se piše na mjestu etimološke grupe *ja* u svim slučajevima gdje ja dolazi na početku riječi, iza vokala i iza konsonanta iza kojeg je otpao poluglas u grupi -*ъja*. Primjeri iz pjesme: *žeênъ* 45, *d'eci* 27 (rima: *raci*), *d'evlъ* 3. Izgovor *ê* nije sasvim siguran u infinitivu *imêti* 19 zbog rime s *plati*. *Jat* se nalazi na svom etimološkom mjestu kao i u ostalim oblicima glagola *imêti*: *imêla* 20, a treba ga čitati kao *i*. D. Malić smatra da je zbog rime ovdje stavljen glagol *imati*, manje običan kod čakavaca nego *imiti* (<*imêti*), pa se *ê* piše prema oblicima glagola *imêti* koji su u uporabi u ovom tekstu, kao i u pisarskoj tradiciji.[145]

5.7.1. *Refleksi jata*

Kao što po bilježenju i refleksu poluglasa u našim glagoljičkim spomenicima možemo s popriličnom sigurnošću odrediti vremensku granicu postanka nedatiranog spomenika, tako nam refleksi praslavenskog *jata* mogu pomoći u određivanju njegove lokacije. U tom smislu je najvažniji glas za sve naše govore, a osobito za čakavski dijalekt.[146]

Mješanje nastavaka *–i* i *–ê*, upućuju na izjednačeni izgovor, koji je ikavski. Ikavski refleks nalazi se u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* u imeničkim, zamjeničkim i pridjevskim nastavcima. U glagolskim oblicima: *hotêl* 37, *imêla* 10. Ikavski refleks može se uočiti i u prilogu *lê* 18,46.[147]

Rima je jedan od osnovnih pomagača *ê* u ovoj pjesmi, a ona upućuje na srednjodalamatinski izgovor *jata*. Malić navodi primjere u kojima se *ê* pojavljuje u rimi s *i*. Rima s *ê* u osnovi: *hine-plêne* 33-34. Osim u slučajevima kada grafem *ê* stoji na mjestu glasovne grupe *ja* i kada dolazi u rimi s *a*, on se u rimi redovito pojavljuje s *i*, a nikad s *e*, i u osnovama *i* u nastavcima. Primjer: *plên-plêne* 34.[148]

---

[144] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 83.
[145] Ibid., str. 83-85.
[146] Ibid., str. 97.
[147] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 99.
[148] Ibid., str. 100.

Ima čitav niz korijena koje nisu potvrđene rimama, a za koje se može pretpostaviti ikavski izgovor. Malić njih uspoređuje s ostalim čakavskim spomenicima. Osnove s *ê* nepotvrđene u rimama u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* su:

blêd- (*blêdo* 42): Kod Š. Budinića potvrđena je samo s *i*, a u *Muci sv. Margarite* s *e*; Zoranić, Baraković, Krnarutić, Marulić imaju samo *i* (*ARj* blijed, blijedjeti);[149]

dêl- (*dêlu* 12): U *Zadarskom Redu i zakonu* nalazi se osnova *i*, u spomenicima zadarskih otoka do pol. XV. st., u *Muci sv. Margarite* i kod Š. Budinića je mješovit *i/e* refleks;[150]

gnêv- (*gnêvomъ* 40): Samo refleks *i* dolazi kod Zoranića, u *Muci sv. Margarite* i kod Š. Budinića, kod Bernardina i Barakovića, u *Blagdanaru*;[151]

grêh- (*grêhъ* 39): Samo s *i* potvrđen je taj korijen u *Šibenskoj molitvi*, u *Muci sv. Margarite*, kod Zoranića, Marulića, Hektorovića, Lucića i Barakovića, u *Naručniku* i *Korizmenjaku*. Malić smatra da za *Pariški kodeks* treba pretpostaviti *i*;[152]

(j)êd- (*jê* 23): Glagol *jesti* u spomenicima zadarskih otoka do polovice XV. stoljeća ima mješovit *i/e* refleks, u *Muci sv. Margarite* i kod Š.Budinića dolazi s *i*, u *Zadarskom lekcionaru*, kod Zoranića i u *Šibenskoj molitvi* dolazi isto s *i*. Kod Marulića dolaze s *i* oba glagola *a* i drugi iste osnove. U *ARj* potvrđen je *i* još kod Hektorovića i Barakovića, pa je vjerojatno isto tako i u našem kodeksu;[153]

mêr- (*licemêri* 33): U obliku *licimir* ta je riječ u *Ranjininu zborniku*. U *Zadarskom lekcionaru* je od korijena *mêr-* redovan refleks *i*;[154]

pênez- (*pênezi* 20): Kod Zoranića ta riječ stoji s *i*, također ju nalazimo kod Bernardina, Antuna Dalmatinca, Marulića, u *Poljičkom statutu*, *Naručniku* i *Korizmenjaku*;[155]

rêč- (*rêčъ* 19): Refleks *i* nalazimo u *Muci sv. Margarite* i kod Š. Budinića. U *ARj* potvrđena je u obliku *rič* iz *Zadarskog lekcionara*, zatim *Žića otaca*, *Ivančićeva zbornika*, Antuna

[149] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 102.
[150] Ibid., str. 103.
[151] Ibid., str. 104.
[152] Ibid., str. 104.
[153] Ibid., str. 104.
[154] Ibid., str. 105.
[155] Ibid., str. 106.

Dalmatinca i dr. U našoj je pjesmi također *i* refleks;[156] *slêd-* (*naslêduju* 21): Ovaj korijen nalazimo u *Muci sv. Margarite* i kod Budinića, i ima mješoviti *i/e* refleks, kod Zoranića samo ikavski. S mješovitim ikavsko-ekavskim refleksom, od kojih je drugi pretežniji u osnovi *naslêd-*, dolazi u *Novljanskom blagdanaru*;[157]

svêt- (*svêtъ* 14, *svête* 29, *svêtomъ* 33, *svêt'* 1): Kod Zoranića i u *Zadarskom Redu i zakonu* dolazi taj korijen samo s ikavskim refleksom, zatim u *Šibenskoj molitvi* i *Muci sv. Margarite*, u spomenicima sa zadarskih otoka do pol. XV. stoljeća i kod Š. Budinića. Riječi *svêtъ* i *svêtlo* potvrđene su s ikavskim refleksom u *ARj*, u lekcionarima, *Bernardinovu*, *Zadarskom* i u *Ivančićevu zborniku*.[158]

trêb- (*potrêbi* 49): Glagol *potrêbiti* (=istrijebiti) ne spominju proučavatelji jezika lekcionara, zadarskih spomenika XV-XVI. st., Marulića i Zoranića. Kod njih se vidi da u korijenu *trêb-* u značenju *trebati* u svim tim spomenicima pretežе ikavski refleks.[159]

vlêk- (*vlêcête* 43): Glagol *vlêći* nalazimo dva puta, u obliku *vlić*, kod Marulića i u *Urbara dubrovačkog* iz 1579.[160]

5.7.2. *Čakavski refleks j ⟨∗ dj*

Refleks praslavenskog **dj* u ovom kodeksu bilježi se tradicionalnim glagoljskim neoznačavanjem suglasnika *j*, tj. pomoću *ê*, za izgovornu skupinu *ja*: *prie* 20, *žeênъ* 5.[161]

5.8. Pisanje suglasnika *j*

U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* kao i cijelom kodeksu čuva se tradicionala glagoljska grafija suglasnika *j*. On se najčešće ne označava. U sekundarnim grupama *konsonant+j+vokal* nakon ispadanja poluglasa koji se upravo zbog nedostatka grafema za *j* na tom mjestu redovito bilježi zbog razlikovanja te grupe od grupe *kons.+vok.* Npr. *p'e* 23, *opačen'e* 11, *razoren'e* 12, *svr'šen'e* 10; u intervokalnom položaju: *niedanъ* 23, *obue* 7, *svoe* 15, *oči svoi* (ak. du.) 13, *svimъ* 40. Na kraju riječi i na kraju sloga suglasnik *j* redovito se bilježi grafemom *i*: *vois'ku* 3.

[156] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 106.
[157] Ibid., str. 107.
[158] Ibid., str. 107.
[159] Ibid., str. 108.
[160] Ibid., str. 108.
[161] Ibid., str. 127.

Isto se događa i s redukcijom vokala u sredini riječi: *svoimu* (= *svojmu*) 16. Kako se *j* na početku riječi ne bilježi, ne može se sa sigurnošću reći javlja li se u tekstu protetsko *j* u svim slučajevima u kojima se u čakavskim govorima inače često javlja: *imêti* 19, *imêla* 10, *im'* (dat. pl. m. r. osobne zamj. on) 20.[162] U glagoljskoj je grafiji bilježenje protetskog *j* novija pojava, do koje dolazi u spomenicima vezanim uz živi narodni govor. Suglasnik *j* označen je u slučajevima pisanja ê na mjestu grupe *ja* i u grupi *ju* (ligaturom ⰉⰓ), npr. *ju* (enkl. ak. sg. ž. osobne zamj. ona) *jure* 3, *svoju* 3. Osim u grupama *ja* i *ju* na početku riječi *j* se bilježi samo u dva slučaja, pomoću *đerva*: *gore je negoli li umrêti* (3. l. sg. enkl. prez.) IX 20 (*Poj žel'no*) i *jê p'e skače* 23 stih pjesme *S(vê)t' se kon'ča*; u prez. glagola *jisti* < *êd-*, u kojem se *đerv* javlja i u drugim glagoljskim spomenicima prije nego u drugim riječima.[163]

Za suglasnike *lj* i *nj* u glagoljskoj grafiji nema posebnih grafema, pa se ni oni ne bilježe osim grupe lju: *raz'miš'la* 23, *zemle* 47, *ljubavъ* 22, *negovъ* 5, *negova* 34, *gnêvom* 40.[164]

5.9. Funkcija *đerva* u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*

Grafem *đerv* u *Pariškom kodeksu*, kao i u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* upotrebljava se u tradicionalnim riječima, tj. riječima grčkog porijekla, na mjestu palatalnog grčkog *g*, npr. *evanjel'e* (grč. εὐαγγέλιον) VII 9.[165] *Đerv* ima specifičnu funkciju, on označava da se *ê* iza njega mora čitati kao *i*, odnosno *ji*, a ne *ja* kao što se *ê* na početku riječi redovito izgovara. Vondrák smatra da za glasovnu vrijednost *đerva j* govori i to što se on u alfabetu nalazi iza *i*, a ne iza *g* ili *d*, a i to što se podudara s kasnijim grčkim izgovorom *j* za palatalno *g* i kasnijim grčkim načinom pisanja.[166] R. Auty kaže da ⰐⰒ kao slovo predstavlja grčko palatalno *γ*, a da mu je fonetska vrijednost *j* iza *g'* (iza *n*).[167] U domaćim riječima *đerv* se javlja najprije u poziciji čakavskog refleksa *j* ⟨ **dj*, pa ga u toj poziciji nalazimo u našoj pjesmi, kao i u cijelom *Pariškom kodeksu*. Tek kasnije (najranije potkraj XIV. st.) on polako preuzima funkciju primarnog suglasnika *j*, i to najprije samo u riječima izvedenim od korijena *êd*, s *ê* na početku. Takav primjer nalazimo u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*: *jê* VII 23.[168] *Đerv* je još u i u XV.

[162] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 85-87.
[163] Ibid., str. 87.
[164] Ibid., str. 87-88.
[165] Ibid., str. 88.
[166] Ibid., str. 88-89.
[167] Ibid., str. 89.
[168] Ibid., str. 89

st. u tim pozicijama rijedak, a tek u XVI. st. češći je u spomenicima vezanim uz živi narodni govor. I u *Pariškom kodeksu đerv* se na mjestu čakavskog refleksa za praslavensko **dj* nalazi samu u manjem broju primjera. U *S(vê)t' se kon'ča* imamo refleks *j* obilježen na tradicionalni glagoljični način: *prie* (stsl. *prežde*) 20, *žeênъ* (stsl. *žeždьnъ*) 45. Ovi primjeri govore u prilog tome da se *j* izgovaralo **dj* napisan *đerv*, a vjerojatno i u spomenutim grčkim riječima.[169]

Sljedeće poglavlje bit će posvećeno analizi jezika pjesme *S(vê)t' se kon'ča*. Analiza jezika pjesme i komparacija jezičnih osobitosti s onovremenim glagoljskim spomenicima uvijet je za moguće datiranje pjesme kao i određivanje geografske lokacije nastanka.

[169] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 89-90.

6. JEZIČNA ANALIZA PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA*

6.1. Vokalizam

6.1.1. *Refleksi nazala ę*

Primjeri s nazalom *ę* iza palatalnih konsonanata pokazuju dvojak refleks: *a* i *e*. U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* nalazimo je s nazalom *e*, koja dolazi od glagolske osnove *obue* (3. sg. aor.) 7. Oblik *obue* na čakavskom tlu je rijetko potvrđen s refleksom *e*. U Glavotoku na otoku Krku potvrđen je oblik *obuê*. Iza konsonanata *č* i *ž* dolazi samo refleks *e*: *začе* (3. sg. aor.) 21; *žeênъ (< žęždьnъ)* 45.[170]

6.1.2. *Sonantno ļ i ŗ*

Sonantno *ļ* i *ŗ* u pjesmi dolaze bez popratnih vokala¸ sa znakom poluglasa ili bez njega. Primjeri iz pjesme: *sl'n'ce* 1, *sr'ce* 7, 15, *svr'hu* 47, tr'buhъ 31, *udr'žati* 37. U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* ima samo jedan slučaj pojave sekundarnog ŗ: gr'dinali 17 (<lat.-tal. cardinale).[171]

Od XIV. st. sonantno *ļ* započinje proces prelaženja u *u,* također i u latiničim spomenicima. U glagoljskim spomenicima XIV-XVI. st. još nema traga toj glasovnoj pojavi. D. Malić smatra da je to posljedica pisarske tradicije, kojoj je glagoljica podložna, sonantno *ŗ* i *ļ* pišu se u njima sami ili s poluglasom. J.Hamm smatra da to što se u glagoljskim tekstovima XIV. i XVI. stoljeća za *ŗ* nije pisalo *ar* ili *er* već *r* ili *r'*, ne mora značiti da *r* ispred sebe nije moglo imati *šva*, i da to *šva* nije moglo biti ъ ili *a*. Zaključuje da problem nije samo latinički već i glagoljski. Hamm za primjer navodi 31. stih iz *S(vê)t' se kon'ča*: *a sada su prev'tilъ tr'buhъ pod'pasali*, gdje napominje da se treba čitati *tarbùh podpasàli*.[172]

6.1.3. *Ostale vokalne promjene u pjesmi S(vê)t' se kon'ča*

Karakteristična čakavska crta da prijedlog (prefiks) *izъ (iz-)* daje *z (z-)* gubljenjem početnog *i*, rijetka je pojava u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*. Primjeri: *z' Babilona* 6, *ishodi* 2.

[170] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 110.
[171] Ibid., str. 113.
[172] Ibid., str. 113-114.

Gubljenje vokala na početku riječi potvrđeno je samo u dvije riječi stranog podrijetla: *remetani* 26 (lat. eremita) i *pokrita* 41 (tal. ipocrita). Druga riječ potvrđena je u *ARj* samo u obliku *ipokrita*. Moguće je da je u našem slučaju broj slogova u stihu (dvanaesterac) pridonio otpadanju početnog vokala. Do redukcije vokala u sredini riječi dolazi samo u jednom primjeru iz pjesme, i to radi potrebe stiha: *svoimu têlu a ne bogu ugodiše* 16 (dvanaesterac). U glagolskom obliku *p'e* 33 ne dolazi do gubljenja vokala, već je riječ o slabijoj prijevojnoj osnovi.[173]

Do kontrakcije vokala nakon ispadanja intervokalnog *j* dolazi u nekim pridjevskim i zamjeničkim oblicima. U upitno-odnosnoj zamjenici *ki* potvrđena je samo u skraćenom obliku: *ki* (<*kiji* <*kyi*, nom. sg. m.) 21, 9, *komu* 32 i *kêmi* 36, tj. *kimi* <*kyimi*, napisana analogijom prema *têmi*. Još je jedan slučaj kontrakcije vokala nakon ispadanja intervokalnog *j*: u imperfektivnom glagolu *stati* (<*stojati*; *stali* (ptc. akt.) 29. U riječi *slišahъ* 7 nalazi se stariji oblik (<*slyšati*) u kojem je *i*<*y*.[174]

Među riječima stranog podrijetla osim onih koje su preuzete bez vokalnih promjena (kao npr. *an'ti H(rist)u*: grč.άντίχριστος, lat. antichristus; *z' Babilona*: grč. βαβυλών, lat. Babylon), ima i onih riječi u kojima su strani vokali zamjenjeni našim vokalima. Naše se riječi pojavljuju u riječima stranog podrijetla prema grč.-lat. *e* (*η*) pod utjecajem grčkog izgovora, pošto se u grčkom vokal η počeo izgovarati kao *i*. Naše *e* prema grč.-lat. *e* (*η*): *remetani* 26 (grč. ἡ ἔρημος, lat. eremiti) u istoj riječi stoji prema grč. *o*, a lat. *i* ; *predikav'ci* 25 (lat. praedicator). Naše *o*, osim prema grč.-lat. *e* (*έ*), dolazi umjesto grč-lat.-tal. *a*: *kolud'ri* 25, *kolud'rice* 27 (grč. καλόγερος), *opati* 17 (lat. abbas, tal. abbate). Naše *u* dolazi prema grč.-lat.-tal. *o*: *kolud'ri* 25, *kolud'rice* 27 (grč. καλόγερος); *kvižituru* 43, 44 (lat. inquisitor, tal. inquisitore), *Simuna* 21 (lat. Simon). Naše *u* također dolazi prema grč.-lat. *eo* i prema lat. *a*: *šar'buita* 41 (lat. sarabaita).[175]

[173] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 115-116.
[174] Ibid., str. 117.
[175] Ibid., str. 117-118.

6.1.4. *Vokalni fonološki sustav u pjesmi S(vê)t' se kon'ča*

Primarno *a* potvrđeno je u svim pozicijama u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*. Primjeri: *ar'*, *Babilona*, *d'êvlь* (*djaval*), *d'êci* (*djac*i), *duša*, *kar'meliti*, *kav'čenaci*, *kon'ča*, *nag'*, *opati*, *raci*, *t'ma* i dr.[176]

Primarno *e* u domaćim i stranim riječima, primjeri: *evanjel'e*, *kar'meliti*, *pečene*, *remetani*, *sl'n'ce*, *svr'šenie*.[177]

Primarno *i* u različitim položajima u riječima, npr. *ishodi*, *istini*, *krivo*, *prihodi*, *Babilona*, *an'ti H(rist)u*, *kar'meliti*, *kvižituru*, *pokrita*, *predikav'ci*, *Simuna* i drugi primjeri.[178]

Primarno *o* potvrđen je na početku, u sredini i na kraju riječi, npr. *ot*, *zahodi*, *vodi*, *ako*, *bosь*, *sveto*, *oči*, *pohoteh*, *bezakon'ju*, *opati*, *zlato*, *srebro*, *blêdo* i dr.[179]

Vokal *u*. Nema razlike između primarnog *u* i *u<ǫ*, primjeri: *kup'no*, *zabljudiše*, *mukahь*, *sluga*, *tuga*, *drugь*, *druga* i dr.[180]

6.2. Konsonantizam

6.2.1. *Skupina vъ/vь*

Prijedlog *u<vь* (uz akuzativ i lokativ) dolazi u ovim primjerima: *pokori* 39, *pohotehъ* 4.[181]

Primjeri etimološkog *u*: *ubožьstvi* 39.[182] Prijedlog (prefiks) *v*, odnosno s vokalizacijom poluglasa *va*: *v mukahъ* 22, *v redovnicêhъ* 9, *v svêtê* 29, *v tomъ* 21, *vspita* (<*vъspytati*) 43.[183]

[176] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 119.
[177] Ibid., str. 120.
[178] Ibid., str. 121-122.
[179] Ibid., str. 119.
[180] Ibid., str. 119.
[181] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 125.
[182] Ibid., str. 125.
[183] Ibid., str. 126.

6.2.2. *Sekundarne grupe konsonant + j*

Grupa *d+j* nalazi se u riječima stranog porijekla, prema grč. διά, npr. *dêci* (grč. διάκονος) 27, *d'êvlь* (grč. διάβολος) 3, *dьêvla* 12.[184]

Grupa *t+j* dolazi u zbirnim i glagolskim imenicama s nastavkom *-ьja, -ьje* i u instrumentalu singulara imenica ženskog roda i-osnove sa završetkom *-tь*, npr. *brat'ê* (nom. i vok.) 25.[185]

Grupa *n+j* potvrđena je u glagolskim imenicama na *-ьje*: *bezakon'ju* 15, *opačenъe* 11, *počten'e* 48, *prevraćen'e* 11, *razoren'e* 12, *svr'šen'e* 10.[186]

6.2.3. *Epentetsko l*

Na mjestu praslavenskih grupa *bj, vj, mj* u ovom tekstu je potvrđeno kao *blj, vlj, mlj*. Epentetsko *l* je redovita pojava, primjer: *zemle* 47. Epentetsko *l* na kraju riječi i sloga ne doživljava promjene u domaćim ni u stranim riječima: *d'evlь* 3, *prev'tilь* 31, *rekalь* 24.[187]

6.2.4. *L na kraju riječi i sloga*

Na kraju riječi ili sloga *l* još ne doživljava nikakve promjene ni u domaćim ni u stranim riječima: *d'êvlь* 3, *prev'tilь* 31, *rekalь*.[188]

6.2.5. *Praslavenske grupe *tj, *stj, *skj.*

Praslavensko **tj* daje redovito, kao i na čitavom hrvatskom jezičnom području refleks *ć*, npr. *moć'no* 34, *prevraćen'e* 11.[189]

[184] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 129.
[185] Ibid., str. 129.
[186] Ibid., str. 129.
[187] Ibid., str. 130.
[188] Ibid., str. 130.
[189] Ibid., str. 130.

6.2.6. *Konsonant r<ž.*

U ovoj pojavi dolazi do prijelaza intervokalnog *ž* u *r* kad je drugi vokal *e*. Do ove pojave dolazi u oblicima glagola *moći*, npr. *more* 19, *jure* 3, i u riječima složenim pomoću čestice *re, -r* (<*-že, -žъ*): *ar'* 8, *jure* 3, *jur'* 1.[190]

6.2.7. *Ostale stare konsonantske grupe*

Ostale stare konsonantske grupe ostaju neizmjenjene. Ne dolazi do gubljenja eksplozivnih suglasnika na početku riječi, npr. *gda* (i *g'da*) 4, 7, *gdo* (i *g'do*) 24; čt: *čto* (i č'to) 34, *čtu* 9, *počten'e* 48.[191] U početnoj grupi *vs* nema metateze suglasnika, ostaje neizmjenjena u svim oblicima zamjenica *vъsъ* i *vъsakъ*: *vsi* (i *v'si*) 27, *vsaki* 6, *vsakomu* 12.[192]

6.2.8. *Gubljenje suglasnika*

U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* gubljenje suglasnika djelomična je pojava. Gube se suglasnici *t, d* ispred *c*, npr. *sr'ce* 7. Oblici imenice *otac* napisane su s titlom, koja bi trebala značiti zadržavanje suglasnika *t*, to je tradicionalna kratica, koja se tako pisala bez obzira na izgovor: *o(t')če (=oče)* 44. U riječi *kvižituru* 43, 44 (lat. inquisitor, tal. inquisitore) gubi se cijelo početno *in-*.[193]

6.2.9. *Asimilacija suglasnika*

U asimilaciji suglasnika pjesma *S(vê)t' se kon'ča,* kao i cjelokupni pariški kodeks pokazuje dvojakost karakterističnu za većinu glagoljskih spomenika. Njegova je ortografija etimološko-fonetska, jer ima veliki utjecaj tradicije i živog narodnog govora.[194]

Asimilacija po zvučnosti osnovnog konsonanta ispred nastavka imamo u primjeru: *slat'ka* 49. Nijednom nije označena ispred nastavka *-ъstvo*: *u ubožъstvi* 39. Asimilacija po zvučnosti ispred sufiksa uočava se u oblicima upitno-odnosnih i neodređenih zamjenica i priloga: *gdo* 24, *gda* (i *g'da*) 4, 7. Asimilacija po zvučnosti provedena je i jednom ispred

[190] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 131.
[191] Ibid., str. 131.
[192] Ibid., str. 132.
[193] Ibid., str. 133.
[194] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 134.

sekundarnog sonantnog *ŗ*: *gr'dinali* 17 (< lat.-tal. cardinale). U vezi prefiksa s osnovnom riječi asimilacija po zvučnosti najčešće je označena. Najčešće je to slučaj kod prefiksa -*z*-, koji su već u staroslavenskim spomenicima bili bilježeni u asimilacijskom obliku sa -*s*-: *ishodi* 2.[195]

Nije provedena asimiliacija po zvučnosti u prefiksu pod-: *pod'pasali* 31.[196]

O asimilaciji suglasnika *l* i *n* u *lj* i *nj* između zadnjonepčanih suglasnika *k*, g, (*h*) i vokala prednjeg niza, ne može se pouzdano reći čita li se sa *lj* i *nj* ili *l* i *n*. Primjer iz pjesme: *gnêvom* 40. Nejasno je kako se *lj* našlo u: *bljud*i 8< blǫditi) 44.[197]

6.2.10. *Palatalizacija*

Pojava druge palatalizacije potvrđene su gdje im je od starine mjesto. U imeničkoj deklinaciji: u nom.-vok. pl. muš. r. *d'êci* 27, *kav'čenaci* 26, *raci* 28; u lok. pl. muš. r. *v redovnicêh* 9; u pridjevskoj promjeni: u nom. pl. muš. r. *mnozi* 29; u glagolskoj promjeni: 2. l. pl. imper. *vlêcête* 43.[198]

U oblicima zamjenica *ki<kyi* i *gdo<kъto* ne dolazi do palatalizacijskih promjena, pa imamo pored nom. sg. muš. r. *ki* i nom. pl. muš. *ki* 9, instr. pl. *kêmi* 36. Palatalizacijsku pojavu u kojoj *z* ispred *o* prelazi u *ž* nalazi se u riječi stranog porijekla: *kvižituru* 43,44.[199]

6.2.11. *Konsonantski fonološki sustav*

Već u inicijalnim pozicijama u riječima nalazimo velik dio inventara naslijeđenog konsonantskog sustava (*b, c, č , ć, d, đ, h, l, lj, m, n, nj, p, r, r's, š, t, v, z, ʒ, ž*). Primjeri za pojedine konsonante potvrđene u našoj pjesmi na početku riječi: *ljubavъ*, *negovъ*, *šarb'uita, zablenъ*.[200]

[195] Prema: Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 134-135.
[196] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., 134-135.
[197] Ibid., str. 136.
[198] Ibid., str. 137.
[199] Ibid., str. 137.
[200] Ibid., str. 138.

Palatalno *r'* izjednačeno je s nepalatalnim, a *v* je labiodentalni sonant, odnosno faza prelaženja *v* u *u*, primjer za to je riječ *prev'til* 31 /< *preutilъ*/, gdje je zbog potrebe stiha moglo doći do konsonantizacije stražnjojezičnog labijalnog vokala *u*.[201]

6.3. Morfologija

6.3.1. *Imenice*

a) Imenice muškog i srednjeg roda

Genitiv singulara: imenice muškog i srednjeg roda u genitivu singulara imaju nastavak *-a*: *z'Babilona* 6, *svêta* 14, *vina* 49.[202]

Dativ singulara: u dativu singulara nastavak je *-u*: *an'tihristu* 35, *kvižituru*. Tako je i u imenicama *i*- osnove: *k bezakon'ju* 15, zatim u *s*- osnovi: têlu 16.[203]

Akuzativ singulara: imenice muškog roda za neživo imaju akuzativ jednak nominativu: *dohodakъ* 49, *grêhъ* 39, *putъ* 35, *tr'buhъ* 31, a za živo akuzativ jednak genetivu: *boga* 18, 22, *na druga* 8, *Isusa* 38, *Simuna* 21, *sina* 38. Imenica *skot*, za živo, kao zbirna imenica u značenju domaće životinje ima akuzativ jednak nominativu: *skot' bi pasli i kopali* 30. Imenice srednjeg roda imaju akuzativ jednak nominativu: *sr'ce* 7, *srebro* 34, *zlato* 34,35.[204]

Vokativ singulara: imenice muškog roda na nepalatalni konsonant imaju u vokativu nastavak *-e*: *ot'če* 44.[205]

Lokativ singulara: u lokativu imenica muškog roda sačuvano je staro stanje. Imenice sa *o*-osnovom imaju nastavak *–ê* u glasovnoj vrijednosti *i*: *v' svêtê* 2. U lokativu imenice na *o*- osnovu imaju i nastavak *-i*: *o zlati* 18.[206]

Instrumental singulara: kod instrumentala singulara nastavak je *-om*: *gnêvomъ* 40, *svêtomъ* 33.[207]

[201] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 138-139.
[202] Ibid., str. 140.
[203] Ibid., str. 140.
[204] Ibid., str. 140-141.
[205] Ibid., str. 141.
[206] Ibid., str. 141-142.

Nominativ plurala: jednosložne imenice muškog roda imaju kratku množinu: *d'eci* 27, *raci* 28. Izuzetak je riječ *popove* 27 s nastavkom *-ove* prema *u-* osnovama, koje su u starijem razdoblju djelovale na jednosložne imenice *o-* osnova. Dvosložne i višesložne imenice muškog roda imaju normalnu množinu s nastavkom *-i* bez proširene osnove: *b'skupi* 17, *gr'dinali* 17, *kar'meliti* 26, *kav'čenjaci* 26, *kolud'ri* 25, *licemêri* 33, *opati* 17, *predikav'ci* 25, *pos'li* 33, *remetani* 26.[208]

Lokativ plurala: kod imenica muškog roda potvrđen je stari nastavak *êhъ-* (< *-êhъ*): *v redovnicêhъ* (s drugom palatalizacijom) 9.[209]

b) Imenice ženskog roda na *–a*

U ovu skupinu osim imenica ženskog roda na *-a* dolaze i imenice muškog roda na *-a* i zbirne imenice srednjeg roda: *pokrita* 41, *negovъ sluga* 5, *šar'buita* 41, *brat'e* 25.[210]

Genitiv singulara: većina imenica ženskog roda na *– a* ima u genitivu singulara nastavak *–e* (<*ę*) preuzet iz palatalnih osnova: *ribe* 19. Kod imenica s nepalatalnom osnovom dolazi stari nastavak *-i*: *ot istini* 13.[211]

Akuzativ singulara: nastavak je *-u* (< -ǫ) za palatalne i nepalatalne osnove: *pravdu* 37, *vois'ku* 3.[212]

Lokativ singulara: imenice s nepalatalnom osnovom imaju nastavak *-i*: *u pokori* 39.[213]

Nominativ plurala: ovdje prevladava noviji nastavak *-e* (<*ę*) iza palatanih osnova: *kolud'rice* 27.[214]

Genitiv plurala: imamo samo jednu potvrdu u pjesmi, bez nastavka: *dušъ* 36.[215]

Lokativ plurala: potvrđen stari nastavak *–ah*: *v mukahъ* 22.[216]

---

[207] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 142.
[208] Ibid., str. 143.
[209] Ibid., str. 145.
[210] Ibid., str. 147.
[211] Ibid., str. 147.
[212] Ibid., str. 147-148.
[213] Ibid., str. 149.
[214] Ibid., str. 149.
[215] Ibid., str. 149.
[216] Ibid., str. 149.

c) I-promjena

Nominativ singulara: imenice ženskog roda imaju konsonant u nominativu npr. *rêč* 19. Konsonant u nominativu imaju i imenice u *v*- osnovi: *ljub'v* 2, to je akuzativni oblik, koji se u staroslavenskom počeo zamjenivati nominativom na *-y* pod utjecaj *i*-osnova, s kojima su se *v*-osnove podudarale i u nekim drugim padežima.[217]

Lokativ plurala: primjer iz pjesme *S(vê)t' se kon'ča*: *u pohotehъ* 14.[218]

6.3.2. *Zamjenice*

a) Osobne zamjenice

Osobne zamjenice za 1. i 2. lice: *ê* (=*ja*) 41 stih. Enklitički oblici *mi*: 7; ti: *44*. U akuzativu jednine su stariji oblici: *te* (<*tę*) 46. U dativu množine potvrđena je zamjenica: *namъ* (i *nam'*) 47; akuzativ *nasъ* 45. Zamjenica za 3. lice ima u nominativu jednine potvrđen oblik za muški i ženski rod, a u nominativu množine samo za muški: *onъ* (i *on'*) 36. Enklitično *mu*: 42. Od kosih pluralnih padeža potvrđeni su: genitiv i to uz prijedloge puni oblik: *ot nih'* 19, *ot nihъ* 29; dativ (naglašeni) je *nim'* 6, enklitički je oblik *imъ* (*i im'*) 20.[219]

b) Imeničke upitno-odnosne zamjenice

Upitno-odnosna zamjenica za lice je *gdo* (i *gdo'*<*kъto*, asimilacija) 24. U akuzativu: *č'to* 34.[220]

c) Pridjevske zamjenice

U ovu skupinu ulaze sljedeće zamjenice: posvojne, povratno-posvojna, pokazne, upitno-odnosne. Promjena im je palatalna ili nepalatalna, ovisno o osnovi.[221]

U nominativu singulara potvrđene su u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*: *naša* 48, *negovъ* (=*njegov*) 5, *ov'* (<*ovъ*), *to* 42, *se* (<*se*, pokazna sr. r.) 36, *ki*(<*kyji*) 6, i određeno *vsaki* 6. U genitivu muškog i srednjeg roda pored novog nastavka *-oga/eg* čest je i stari nastavak *-ogo/ego* koji je kao važna morfološka katakteristika crkvenoslavenskog jezika dugo sačuvan u pisarskoj tradiciji spomenika namijenjenih crvenoj upotrebi, primjer iz pjesme: *sego* 14. U dativu muškog i srednjeg roda nastavak je *-omu/ -emu*: *komu* (kontrakcija od *kojemu*) 32,

[217] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 149.
[218] Ibid., str. 150.
[219] Ibid., str. 151-152.
[220] Ibid., str. 153.
[221] Ibid., str. 153.

vsakomu 12, *svoimu* (= *svojmu* <*svojemu*, reducijom vokala) 16. Imenica za živo u akuzativu jednaka je genitivu: *negova sina* 38. U srednjem rodu akuzativ je jednak nominativu: *sr'ce svoe* 15, *to* 7. U lokativu muškog i srednjeg roda stari je nastavak *-om/-emъ*: *v tomъ* 21. U instrumentalu muškog i srednjeg roda potvrđena su dva stara nastavka *-imъ* i *-êmъ*: *svim* 40. Dualni oblici dolaze samo uz imenice koje označavaju predmete i često dolaze u paru: *oči svoi ukloniše* (ak. du. sr. r.) 13.[222]

6.3.3. *Pridjevi*

Određeni i neodređeni oblik pridjeva

Određeni pridjevski oblici razlikuju se od neodređenih nastavkom samo u nominativu (akuzativu) i vokativu singulara muškog i srednjeg roda. Oni se razlikuju samo po akcentu i dužini, a to pisani tekst ne pokazuje.[223]

Neodređeni oblik pridjeva potvrđen je u nominativu sg. muškog roda: *bosъ* 45, *lъč'nъ* 45, *nag'* 45, *prev'til* 31, *žeênъ* 45; u genitivu (i akuzativu kada je jednak genitivu) sg. muškog i srednjeg roda: *slat'ka vina* 49; dativ sg. muškog roda: *dobru dêlu* 12. Određeni pridjevski oblici potvrđeni su u nominativu (akuzativu) i vokativu sg. muškog roda: *sveti ot'če* 44. Određeni i neodređeni pridjevski oblik izjednačen je u svim ostalim padežima ovog teksta. Nominativ i vokativ sg. ženskog roda: *duhovna* 19, *mala* 25, *mnoga* 22, *ostra* 42; u genitivu sg. ženskog roda: *pečene i mor'ske ribe* 49; u akuzativu sg. ženskog roda: *božiju pravdu* 37; u nominativu, akuzativu i vokativu sg. srednjeg roda: *blêdo* 42, *sveto* 4, *sveto* 9; nominativ plurala muškog roda: *mali* 32, *mnozi* 29, *veli* 32, *vraži* 33.[224]

6.3.4. *Brojevi*

Brojevi su u tekstu naslabije zastupljena vrsta riječi. Od glavnih brojeva: jedan (sa zamjeničko-pridjevskom promjenom) potvrđen je u negiranom obliku: *niedanъ* (supstantivizirano) 23.[225]

[222] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 153-155.
[223] Ibid., str. 156.
[224] Ibid., str. 156-158.
[225] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 159.

6.3.5. *Glagoli*

U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* zastupljeni su jednostavni i složeni glagolski oblici. Tvore se od infinitivne i prezentske osnove. Jednostavni glagolski oblici obuhvaćaju: infinitiv, prezent, aorist, imperfekt, glagolski pridjevi (aktivni i pasivni) i prilozi (sadašnji i prošli). Složeni glagolski oblici čine perfekt, futur i kondicional.[226]

Glagol *biti* ima imperfektalni prezent *jesam*, a sve ostale oblike od korijena *b-* (<*bhū*) s različitim fonetskim izvođenjima (*by-, bi-, bê, bǫ->bi-, bi, bê- /=bi/, bu-).* U ovom tekstu potvrđeni su ovi oblici: imperfekt prezenta 3. l. pl. *su* 31, 36; kondicional 3. l. sg. *bi* 10, 3. l. plurala *bi* 29.[227]

Glagoli koji tvore oblike od različitih osnova (korijena) ili prelaze iz jedne vrste u drugu, pokazuju neke osobitosti u našoj pjesmi:

imêti 19 (*imati; u rimi: opati+zlati+imêti+plati*), *imêla* (ptc. akt.) 10;
jêsti, *jê* (*ji*, 3.l. sg.prez.) 23;
moći, (*ne*) *more* (3. sg. prez.) 19, *mogu* (3. l. pl. prez.) 34;
piti, *p'e* (*pje*, 3. l..sg. prez.) 23;
prieti; *obue* (3. l. sg.aor.) 7;
reći; *rekalъ* (ptc. pret. akt.II) 24;
stati; *stali* (ptc. pret. akt.II) 29.[228]

a) Infinitiv

Infinitiv uvijek svršava na *-ti, -ći*, odnosno nikad nije potvrđeno otpadanje krajnjeg vokala. Pored upotrebe infinitiva u futuru uz pomoćni glagol *hotêti/ hъtêti* on se često upotrebljava kao dopuna drugim glagolima u funkciji semantičnog središta relevantnog glagolskog izričaja, npr. *Ki bi hotêlъ... Isusa slêdovati* 38.[229]

b) Prezent

U 2. l. sg. imperfektivni prezent glagola *biti* glasi *esi* (*jesi*) i enklitičko *si* 41. U 3. l. sg. završetak može biti *–a, -(j)e, -i*, ovisno o vrsti glagola. Primjeri: *raz'mišla* 23, *ruga* (se) 6, *vspita* 43, *gine* 2, *pogine* 43, *more* 19, *p'e* 23, *plače* 22, *skače* 23, *s'tine* 2, *bljudi* 44, *hodi* 45,

[226] Ibid., str. 160.
[227] Ibid., str. 161.
[228] Ibid., str. 161-162.
[229] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 163.

ishodi 2, *prihodi* 4, *zahodi* 1, *osmudi* 46, *plati* 20, *potrêbi* 47, *sudi* 45, *svr'ši* 4, *vodi* 3. U 1. l. pl. nastavak je *-mo,* odnosno tematski vokal + *-mo*: *prosimo* 46. U 2. l. pl. nema posebnosti: *činite* 24. U 3. l. pl. nastavci su *–e (<ętь, - jetь)* i *(j)u (<ǫtь, jǫtь)* s mjestimičnim završetkom *-tъ*, u kojem se vidi u obradi 3. l. sg. prezenta. Primjeri: *čine* 35, *gotove* 35, *hine* 33, *krate* 49, *misle* 18, *plêne* 34, *povele* 40, *prave* 41, *služe* 32, *vlače* 24, *čtu* 9, *mogu* 34, *naslêduju* 21; imperfektivni enklitički glagola *biti*: *su* 31, 36 (*<sǫtь).*[230]

Prezent svršenih glagola najčešće se upotrebljava u službi futura u glavnoj rečenici. Za izricanje neprave sadašnjosti u glavnoj rečenici, npr. *Ki bi hotêlь božiju pravdu udr'žati // ... povele ga ... zlo prog'nati* 37-40; u zavisnim rečenicama (izričnim, u kojima se izriče neka želja, namjera, volja, zatim u namjernim, vremenskim i pogodbenim): *prosimo te da se ov' hinacь lê osmudi* 46 (izrična); *Vlêcête ga kvižituru da ga vspita* 43 (namjerna); *Gda se svrši sveto pis'mo danь prihodi* 4 (vremenska); *ako nam' se svr'hu zemle ne potrebi// slava naša i počten'e namь pogine* 47-48; *Duhovna rečь ot nih' se ne more imêti // ako im' se pênezi prie ne plati* 19-20 (pogodbene).[231]

c) Aorist

Aorist služi za izricanje svršene (izvršene) prošle radnje i tvori se uglavnom od svršenih glagola. U našem jeziku sistem je o tri praslavenska aorista (dva sigmatska i jedan asigmatski), koja su sva tri neki glagoli mogli imati, vrlo pojednostavio. Stvoren je jedan tip aorista koji se tvori od infinitivne osnove i nastavaka: *-h*, *-*, *-*, *-smo*, *-ste* , *-še* (kad infinitivna osnova završava na samoglasnike) i *-oh*, *-e*, *-e*, *-osmo*, *-oste*, *-oše* (kad infinitvna osnova završava na suglasnike).[232]

Aoristi glagola s infinitivnom osnovom na samoglasnik: 1. l. sg. *obue* (*obuje<obujeti*), *zače* 21, *ob'ratiše* 28, *prikloniše* 15, *ugodiše* 16, *zabljudiše* 14.[233]

d) Imperfekt

Imperfekt se tvori od trajnih i učestalih glagola. U staroslavenkom on se tvorio od infinitivne osnove kada ona završava na *-a* ili *-ê* i nastavka *-ahъ* (za 1. l. sg.) ili od prezentske osnove i nastavka *-êahъ*.[234]

[230] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 164-167.
[231] Ibid., str. 168.
[232] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 169.
[233] Ibid., str. 169.
[234] Ibid., str. 170.

Imperfekt glagola kojima infinitivna osnova završava na *-a* i koji u 1. l. sg. imaju nastavak *-ahъ*, te se *a* iz iz osnove i ono iz nastavka stapaju u jedno *a*: 1. l. sg. *slišahъ* 7.[235]

e) Imperativ

Imperativ se tvori od prezentske osnove i nastavka *-i, -imo, -ite*, kada osnova završava na suglasnik, i - *j, -jmo, -jte*, kada osnova završava na samoglasnik.[236]

U bilježenju oblika za 1. i 2. l. pl. pisarskom tradicijom sačuvano je starije stanje. U crkenoslavenskom jeziku ti su oblici imali nastavak *ê*. Uglavnom se *ê* piše na svom mjestu, posebno u nastavcima. Glagoli s osnovom na samoglasnik imaju u pluralu nastavke *-jmo, -jte*: 2. l. pl. *vlêcête* 41.[237]

f) Participi

Particip preterita aktiva I upotrebljava se u priložnoj službi: *Gr'dinali b'skupi i opati // misle boga ostaviv'še lê o zlati* 17-18.[238]

Particip preterita aktiva II tvori se od infinitivne osnove i nastavka *–lъ* (*-l'ь*, -la, *-lo*). Upotrebljava se za tvorbu perfekta i kondicionala, a potvrđen je u nominativu sg. muškog, srednjeg i ženskog roda i nominativu pl. muškog roda. Primjeri: *hotêlъ* 37, *rekalъ* (<*reklь*, sa sekundarnim *a*) 24, *imêla* 10, *kopali* 30, *pasli* 30, *pod'pasli* 31, *stali* 29.[239]

Particip preterita pasiva tvori se od infinitivne osnove nastavkom *-nъ* (<*-nъ*) kada infinitivna osnova završava na *-i-* (< *i* i *ê*) i taj *-i* se konsonantizira i palatalizira konsonant ispred sebe: *zablen(= zabljen)* 5.[240]

g) Složeni glagolski oblici: perfekt, futur i kondicional

- Perfekt

Služi za izricanje prošlih zbivanja, neprave sadašnjosti i relativne prošlosti. Tvori se od glagolskog pridjeva radnog i enklitičkog imperfektnog prezenta glagola *biti*: *sada su prev'til tr'buhъ pod'pasali* 31.[241]

[235] Ibid., str. 170.
[236] Ibid., str. 160, 172.
[237] Ibid., str. 172-173.
[238] Ibid., str. 173.
[239] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 174.
[240] Ibid., str. 174.
[241] Ibid., str. 174-175.

- Futur

Futur se često izriče prezentom svršenih glagola. Primjer: *slava naša i počten'e namь pogine* 48.[242]

- Kondicional

U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* kao i u cijelom kodeksu, potvrđen je samo kondicional sadašnji, a tvori se od glagolskog pridjeva radnog i pomoćnog glagola *biti*. Glagol *biti* imao je posebne kondicionalne oblike *(bimъ, bi, bi, bimo ,biste, bǫ*), koji su rano pali pod utjecaj aorista. Naš tekst pokazuje prijelazno stanje. Prema aoristnom *bê* (u fonetskoj vrijednosti *bi*) u kondicionalu se piše *bi*. Primjeri: 3. l. sg.: *Ki bi hotêlъ božiju pravdu udr'žati* 37, *imêla bi pravda biti* 10, *gdo bi rekalъ*; 3. l. pl. *ako bi v svêtê stali // skot' bi pasli i kopali i orali* 29-30.[243]

6.3.6. *Nepromjenjive riječi*

a) Prilozi

Imenički prilozi najmnogobrojnija su grupa. Prilozi koji su po porijeklu akuzativ sg. sr. pridjeva (i rednih brojeva): *krivo* 8, *mnogo* 36, *moćno* (i moć'no) 34, *zlo* 24. Druga velika grupa su zamjenički prilozi, a tvore se od zamjeničkih korijena i formanata za oznaku mjesta, pravca, vremena i načina. Za oznaku vremena *–da* (*<-gda*): *sada* (s vokalizacijom poluglasa) 11; za oznaku načina: *-ako*: *kako* (u značenju današnjeg interogativno-relativnog kako i usporednog *kao*) 22. Složeni prilozi: *nazadъ*. Prilozi praslavenskog porijekla i često nejasnog postanka: *jur'* 1 i *jure* 3, *lê* (*li*) 18, *prie* (*prije<prêžde*) 20.[244]

b) Prijedlozi

Prijedlog *svr'hu* (*svr'hu zemle* 47) jedini nije pravi prijedlog i imeničkog je porijekla (*>sъvrьhu*, složen je od prijedloga i starog genitiva *u-* osnove *vrьhu*). Svi ostali prijedlozi u ovom tekstu pravi su prijedlozi praslavenskog porijekla. Ovi prijedlozi imaju specifične fonetske promjene koje su karakteristične za vrijeme nastanka spomenika. Primjeri: *z'* (*z' Babilona*, s otpadanjem početnog vokala) 6; *o* 18 (s lokativom), *vъ* 14.[245]

[242] Ibid., str. 175.
[243] Ibid., str. 176-177.
[244] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 177-178.
[245] Ibid., str. 178-179.

c) Veznici

Od pravih veznika u pjesmi se nalazi pogodbeni vezik *ako*: 20 i uzročni *ar'* 8. Od nepravih veznika, odnosno od onih koji mogu biti i prilozi potvrđeni su *g'da* (i *gda*): *g'da se svr'ši sveto pis'mo danъ prihodi* 4, *Gda to slišahъ obue mi sr'ce tuga* 7.[246]

6.4. Osobitosti sintakse u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*

U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* imamo jednu potvrdu u atributnoj službi gdje dolaze dva pridjeva jedan pokraj drugoga (odnosno pridjevska zamjenica i pridjev) od kojih je prvi u određenem, a drugi u neodređenom obliku: *vsakomu dobrom dêlu* 12. Česta je upotreba pridjeva u službi imenice, odnosno supstantiviziranih pridjeva, primjer iz naše pjesme: *komu kako bogu služe veli i mali* 32.[247]

U složenim glagolskim oblicima može doći do izostanka pomoćnog glagola, a to se događa radi potrebe stiha: *Gda to slišahъ obue mi sr'ce tuga // ar' neskladъ* 7-8. Uz dva subjekta različita roda u jednini dolazi i predikat u jednini: *Slava naša i počten'e namъ pogine* 48.[248]

Neki prilozi, odnosno prijedlozi, upotrijebljeni su na mjestu gdje ih ne bismo očekivali: *vsi se nazadъ obratiše kako raci* 28; *sada su prev'til tr'buhъ pod'pasali // komu kako bogu služe veli i mali* 31-32.[249]

Postoje i nejasni oblici koje nije moguće u potpunosti reći zašto su ih upotrebljavali i što točno znače: *prave ti si pokrita i šar'buita // a to mu blêdo lice i ostra svita* 41-42.[250]

[246] Ibid., str. 180.
[247] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 182.
[248] Ibid., str. 182.
[249] Ibid., str. 185.
[250] Ibid., str. 186.

7. KNJIŽEVNA ANALIZA PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA*

U ovom poglavlju bit će obrađena književna analiza pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, prvenstveno usmjerena na analizu književnih aspekata pjesme koji pridonose otkrivanju književnih i religijsko-ideoloških utjecaja na pjesmu, kao i same umjetničke vrijednosti pjesme.

7.1. Književni opis pjesme *S(vê)t' se kon'ča*

Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* poznata je u literaturi kao „satirična pjesma o pokvarenosti svijeta“ (premda se tematski uklapa u kontekst europske lirike o pokvarenosti i izopačenosti svijeta, izazvane strahom od bliskosti Sudnjega dana[251]), koja je inače oštra i snažna osuda pokvarenosti i licemjerja svećeniko-redovničkog staleža, od onih najnižih do najviših, pa čak i same inkvizicije.[252]

S. Sambunjak smatra da je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* zapravo prenje, kontrast, književni žanr koji obrađuje sukobljenost dvaju suprotstavljenih načela, ali ne u najužem smislu riječi. Glavni razlog što pjesma nije pravo prenje leži u tome što njezini likovi nisu alegorijski, već su simbolički i u suprotnosti su. Njezin je jezik mitski i mistički, odnosno antitetički. S. Sambunjak napominje da je osim alegorije osobitost svih naših prenja također i simbolika i antitetičnost.[253]

S. Sambunjak smatra da pjesma *S(vê)t' se kon'ča* nije nikakav dokument, već upravo suprotno: *„opće, apstraktno, konvencionalno razmišljanje nad razdobljem, svojevrsna sociološka studija, zbir arhetipova i toposa od kojih su neki kada je pjesma nastajala, već bili zastarjeli, a neki su tada tek nastajali*“.[254] Stari su motivi bili preuzeti iz Apokalipse, a novi oni u kojima se osuđuju crkveni redovi i ljudi koji *„se nazad obratiše kako raci.“*.[255]

[251] Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010., str. 325.
[252] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 28.
[253] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 340.
[254] Cit.: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1302.
[255] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1302.

7.2. Utjecaj biblijskog prototeksta i dualističkih hereza

Đ. Gavranović-Porobija tvrdi: *„Kad se razvidi tekst ove pjesme, u njemu su zamjetne dvije temeljne referencije: stvarnost i Biblija, antitetički suprotstavljene: "gda se svrši sveto pismo, dan prihodi"; "v redovnicih, ki čtu sveto evan'jele"; „pravda gine, ljubav stine" itd. Pritom je jasno da je Biblija (sveto pismo, sveto evan'jele) ideal, a stvarnost kriza, obilježena nestajanjem pravde i ljubavi..."*[256] U pjesmi se kontinuirano održava i ističe antiteza između biblijskog ideala i realne duhovne krize: umjesto pravde i savršenosti, očituje se izopačenje, razaranje dobrih djela; umjesto Bogu, ugađa se u pohoti svojemu tijelu, misli se samo na materijalna dobra; umjesto skrbi za ljude koji pate, uočava se prepuštanje hedonističkom užitku. U tom pogledu, anonimni je pjesnik slijedio biblijski stav osude svećenika koji su iznevjerili svoj poziv, te je jasno da je pjesma oblikovana prvenstveno mimetički u odnosu na biblijski prototekst i njezin autokritičan mehanizam upozoravanja zabludjelih učitelja i svećenika.[257] Motivi krize povezani su s eshatološkim motivima. Iza takve konekcije stoji biblijski svjetonazorski stav da se s umnažanjem zlodjela približava vrijeme Suda, odnosno Sudnji dan i Božja intervencija, poglavito zbog toga da spasi njegovog potlačenog slugu.[258]

Apokaliptička je shema u srednjem vijeku postala općom i osim što se proširila po svim srednjovjekovnim književnostima, nalazi se i u crkvenim traktatima[259], te je razumljivo da je upotrebljavaju i drugi pjesnici. Ali pjesmu *S(vê)t' se kon'ča* ne mogu u potpunosti objasniti pojedinačne usporedbe, kojih je u ostalom moguće iznijeti i više, koliko to može cjelovito zahvaćanje u njezin duh i u duh njezina autora.[260]

S. Sambunjak smatra da je autor pjesme „fanatik apokalipse", što je očito već u prvoj strofi koja je snažna slika preuzeta iz Ivanove *Apokalipse*, gdje je prikazan dualistički apokaliptični i kozmički sukob između sila dobra i sila zla, manifestiran kao sukob i monumentalni kontrast svjetlosti i tame, i gdje se očekuje skori kraj svijeta.[261]

---

[256] Cit.: Gavranović-Porobija, Đurđica. *Kriza i eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča*, Biblijski pogledi, Maruševac, 2013., str. 66-71.
[257] Prema: Gavranović-Porobija, Đurđica. *Kriza i eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča*, Biblijski pogledi, Maruševac, 2013., str. 66-71.
[258] Ibid., str. 69.
[259] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1302.
[260] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 160.
[261] Ibid., str. 158.

S. Sambunjak smatra da je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* bliska *Otkrivenju* zbog toga jer je zapravo prenje, kao i zbog toga što je ispunjena pesimizmom i katastrofalnošću[262], te smatra da je pjesma stanovita obrada *Otkrivenja*, a razlog tome je što pjesma ima motiv pravednika, žrtve i progonitelja. Prema S. Sambunjaku pjesma je stvaralačko ponavljanje arhetipa Kristove osude, patnje i smrti. U dubinskom sloju, Krist iz *Otkrivenja* i pravednik iz pjesme *S(vê)t' se kon'ča* ista su osoba.[263] S. Sambunjak objašnjava: *"Svaki kršćanin zna da je dobro nepobjedivo i da je konačna pobjeda na strani dobra. Dok s druge strane, iz iskustva znamo da je zlo neizbježno, a u kršćanina je prisutna i ideja o kraju svijeta i propasti u velikoj kataklizmi. Takav je kraj uzrokovan pobjedom nastupajućeg zla. Pjesma S(vê)t' se kon'ča govori o relativnoj pobjedi zla pred sud svijeta, a mi je ne bismo smatrali prenjem kada se ta njezina ideja o borbi ne bi odražavala na njezinu izrazu."*[264] Sambunjak navodi da pjesma *S(vê)t' se kon'ča* i Ivanovo *Otkrivenje* imaju obnoviteljske obrede, kao i onaj dio motivskog glagoljskog prenja koji je objašnjiv karnevalom.[265] Također uočava kako pjesmu *S(vê)t' se kon'ča* s *Otkrivenjem* najjače povezuje simbolika, osobito simbolika brojeva.[266]

S. Sambunjak posebno ističe semantički sloj pjesme *S(vê)t' se kon'ča*. Smatra da se pravedna žrtva u pjesmi uzdignula do kozmičkog i povijesnog simbola u trenutku konca povijesti i svemira. Autor dokaze o tome prilaže pomoću dviju činjenica:

1) Prvi četverostih, u kojem je ukratko iznesen sadržaj *Ivanova otkrivenja* kao da nema izravne veze s ostalim dijelovima pjesme. Smatra da ovaj dio pjesme čitatalji doživljavaju kao okvir, uvod u jednu drugu cijelinu. Autor međutim napominje da tomu ipak nije tako ukazujući nam na drugu činjenicu.
2) Cijela je pjesma, a posebno tri zadnje tercine, ponavljanje strukture prvoga četverostiha. Ovdje je dakle riječ o sudu svijeta i pobjedi tame, dok je tamo riječ o sudu pravednika i pobjedi zla.[267]

[262] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 159.
[263] Prema: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 127.
[264] Cit.: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 346.
[265] Prema: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 127.
[266] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 159.
[267] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 341.

S. Sambunjak smatra da dualističko-apokaliptični sukob dobra i zla u cjelini pjesme ima paralelu u sljedećem:

- u razlikovanju i suprostavljanju katrena tercinama, dakle u dvodijelnoj kompoziciji
- u suprotstavljenosti likova
- u suprotstavljenosti duhovnoga i materijalnoga
- u stilskoj i sintaktičkoj binarnosti i u antonimiji.[268]

7.3. Kompozicija

S. Sambunjak smatra da je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* komponirana idealno za jedno prenje, između dva suprotna pola, odnosno između prve i trinaeste strofe, na samoj polovici, u sedmoj strofi, gdje se izričito naglašavaju riječi *obrat i rak:*

vsi se ob'ratiše k(a)ko raci.

Imenica *raci* samo je dio usporedbe, dok se glagol *ob'ratiše* odnosi na svakodnevno ljudsko ponašanje.[269]

Prema Đ. Gavranović-Porobiji: „*Stilski kompozicijski postupak zasniva se na gradaciji motiva prema moralnoj neprihvatljivosti: od zaborava i poruge do nasilja i progonstva Kristova sluge, te nagomilavanju motiva radi karakterizacije tobožnjih kršćana i njihove posvemašnje, a prvenstveno moralne krize, hipokrizije. Nabrajanje crkvenih redova u koje se ona infiltrirala dobar je primjer stilskog postupka nagomilavanja, asidentona i polisidentona, kojemu je funkcija u tekstu ekspresivna – da iskaže čuđenje nad proširenošću licemjerja:*

Mala bratja i koludri, predikavci,
Remetani, karmeliti, kavčenjaci,
Vsi popove, koludrice i vsi djaci.“[270]

7.3.1. *Simbolika brojeva u kompoziciji*

S. Sambunjak na temelju svojih istraživanja daje brojne teorije o brojčanoj kompoziciji pjesme *S(vê)t' se kon'ča*. Kompozicija u srednjovjekovnim djelima vezana je i

[268] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 159.
[269] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 343.
[270] Cit.: Gavranović-Porobija, Đurđica. *Kriza i eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča*, Biblijski pogledi, Maruševac, 2013., str. 68.

teocentrična. U njoj je sadržana ideja koja se ostvaruje u rasporedu građe.[271] S. Sambunjak smatra da se simbolika brojeva u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* uzdigla do kompozicijskog načela i da je k tomu značenjski povezana s fabulom i motivsko-idejnim sadržajem pjesme. On uočava kako je autor pjesme duboko promišljao vezu koja postoji između brojeva 2, 3, 4, 9, 10, 12 i 13, a možda i još kojega, i međusobno i s pričom i idejama koje ta veza iznosi.[272] S. Sambunjak smatra važnim za pjesmu to da *Potvrđeno Franjino Pravilo* ima 12 poglavlja i također smatra da je broj 12 značajan franjevačko-joakimistički broj:

- Sv. Franjo imao je 12 prvih učenika i franjevci joakimisti su tu činjenicu obilato koristili
- franjevački sklad koji vlada *Pravilom* sadržan u 12 poglavlja, najlakše se da izokrenuti u suprotnost, u nesklad, upravo brojem koji dominira pjesmom *S(vê)t' se kon'ča*, brojem 13.

S. Sambunjak smatra da je i tu ideju simbolikom brojeva mogao izraziti autor pjesme *S(vê)t' se kon'ča,* onda kada je prikazivao propast kršćanstva i svijeta, nasuprot *Pravilu* koje je opsluživao i koje je smatrao ravnim *Evanđelju*. Nešto vrlo slično onome što se događalo u odnosu između *Pravila* i stvarnosti moglo se, u svijesti našeg autora, doživjeti i u još jednoj dimenziji: u stoljeću koje se označava najprije brojkom 12 (*duecento*), a tek onda i onima sve određenijima, u tom je stoljeću još živio Sv. Franjo, u njemu je još opstajao pun sklad sadržan u *Potvrđenu Pravilu*, u njemu je cvjetao franjevački red. Ali u tom su se stoljeću ispoljili i prvi jasni znakovi dekadencije i razdora.[273] *„Što je joakimistički siromašak dakle mogao očekivati od trecenta kojega u cijelosti označava broj 13*“, pita se S. Sambunjak?[274] Ništa osim Antikrista, konačna razdvajanja dobra od zla, duha od materije, te početka posljednjega *milleniuma*, smatra S. Sambunjak.[275]

S(vê)t' se kon'ča sastoji se od 13. strofa**.** Taj broj nosi nesreću zato jer je Juda bio trinaesti apostol i izdao je Krista, na trinaest komada je rastrgano Ozirisovo tijelo i upravo radi toga u trinaestom mjesecu umire Sunce („ *slnce jur zahodi*“). To značenje odgovara

[271] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1304.
[272] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 159.
[273] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 171.
[274] Cit.: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 171.
[275] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 171.

nesretnoj situaciji u pjesmi gdje se, žrtva ne trga, ali se u skladu s vremenom „*osmudi*“. To što prvih deset strofa imaju po 4 stiha, S.Sambunjak smatra da to vjerojatno predstavlja simboličan broj 4, 4 strane svijeta, 4 vjetra, u njima je riječ o zemnom svijetu, dok za posljednje tri strofe tercine, autor tvrdi da je vjerojatno mučenik krivo optužen i proganjan, iako uz njega stoji Trojstvo kojega čini broj 3. Broj 9 (3 puta3) slaže se s time jer njoj pripada duša, plodnost i novo rođenje. Sambunjak zaključuje da je jedna, sveta duša progonjena od najgorih, prosvjetovljenih svećenika, ali nju očekuje nebeska nagrada. Nadalje, autor svoju hipotezu upotpunjuje sljedećim dokazima: nebo je predstavljeno s devet stupnjeva, a broj deset (10 katrena u pjesmi) predstavlja savršenu ženskost (žena je zlo kao i svijet). Broj 10, prema Tertulijanu, može predstavljati rađanje koje nastupa nakon 9 mjeseci trudnoće. U pjesmi nakon 10 strofa od po 4 stiha u kojima je prikazano samo zlo, slijede tri tercine u kojima je prikazan pravednik. On se rodio za nebo u 10. strofi.[276]

Iako je pjesma *S(vê)t' se kon'ča* originalna hrvatska tvorevina ona mnogo duguje mediolatinitetu, sudjelovala ona u europskoj mistici posredstvom simbolike brojeva ili ne, jer motivski upućuje na mnogobrojne izvore.[277]

7.4. Versifikacija

Po metričkoj je shemi pjesma *S(vê)t' se kon'ča* dotjerana, sastoji se pretežno od dvanaesteraca složenih od tri člana po četiri sloga (uračunavši i nekih sedam sineceza) tako da bi od 49 stihova samo možda njih deset (namjerno ili nenamjerno) izlazilo iz te šablone. Formalnu skladnost izražavaju izrazite strofe od po četiri stiha koje su međusobno povezani jednom rimom. Od te se formalne pravilnosti izdvajaju tri posljednje strofe, dvije imaju po tri dvanaesterca s dobrim rimama, a posljednja dva ima dva dobra dvanaesterca bez rime i jedan, posljednji stih, koji ima čak 18 slogova i ne rimuje se.[278] Pjesma, prema mišljenju Hamma, Hercigonje, Katičića, Malić i drugih, nije nepoetična i stihovi nisu neskladni, naprotiv, katrene i tercine, rima AAAA i AAA svjedoče o zahtjevnoj formi i autorskome umijeću.[279]

[276] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1304.
[277] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1305.
[278] „Hrvatska književnost srednjeg vijeka“. Priredio Štefanić, V. i suradnici: Grabar, B.; Nazor, A.; Pantelić, M., u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga I, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1969., str. 370.
[279] Gavranović-Porobija, Đurđica. *Kriza i eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča*, Biblijski pogledi, Maruševac, 2013., str. 66.

J. Hamm smatra da strofika pjesme *S(vê)t' se kon'ča* svojom rimom u prvom dijelu podsjeća na *Kunhutinu molitvu*, a u drugom na *Jez Kriste, ščedrý kněže* iz *Budimpeštanskog rukopisa* ili, još više (u drugom dijelu) na domaći čakavsko-hrvatski *Deis irae*, koji su svi pisani u osmercima.[280] Narodne konstrukcije, dikcija i stil pokazuju da je pjesma originalna hrvatska tvorevina. Dijelovi stihova poput „*Obuje mi srce tuga*" ili „*skot bi pasli i orali*" narodni su osmerci, a „*krivo gleda drug na druga*" je i narodna sintagma.[281]

7.4.1. *Rima*

J. Hamm smatra da ni Vajs ni Kombol nisu, čini se, vidjeli ono što je kod ove pjesme najvažnije, a to je, da se završne riječi, koje su među sobom vezane srokom, direktno povezuju u pravilne strofe od po četiri ili od po tri stiha, npr. *zahodi, ishodi, vodi, prihodi ─ sluga, ruga, tuga, druga ─ evanjelje, svršenje, prevraćenje, razorenje ─ ukloniše, zabljudiše, prikloniše, ugodiše ─ opati, zlati, imêti, plati ─ zače, plače, skače, vlače ─ predikavci, kavčenjaci, djaci, raci ─ stali, orali, podpasali, mali ─ hine, pline, čine, gine ─ udržati, slidovati, plakati, prognati ─ šarbuita, svita, vspita ─ bljudi, sudi, osmudi ─* i tek kod posljednja tri stiha prividno rime nema (*potrêbi, pogine, ribe*).[282]

7.4.2. *Rekonstrukcija posljednjeg stiha u pjesmi*

J. Hamm također uočava da je posljednji stih neprirodno dug (19 slogova), što po kontekstu i mjestu na kojem se on nalazi, upućuje da je do tih promjena i kvarenja upravo moglo doći u toku prepisivanja, i da za to nije mogao biti odgovoran onaj pisar koji je tu pjesmu prvi složio.[283]

J. Hamm smatra da je prvo trebalo riješiti pitanje „*dohotka*", „*slatka vina*" i „*morske*" ili „*pečene*", odnosno, „*morske i pečene ribe*". Glagoli su bili neutralni. Autor navodi sljedeće mogućnosti:

[280] Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 491-492.
[281] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1305.
[282] Hamm, Josip. Jedna glagoljska dvanaesteračka pjesma iz XIV. stoljeća, *Radovi slavenskog instituta*, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1959., str. 95.
[283] Hamm, Josip. Jedna glagoljska dvanaesteračka pjesma iz XIV. stoljeća, *Radovi slavenskog instituta*, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1959., str. 95.

I. *krate nam dohodak*

slatka vina i ribe *vina i morske ribe* *vina i pečene ribe* *i pečene ribe*.[284]

a (13) b (13) c (14) d (12)

U zagradama su brojevi slogova četiri možebitnih varijanti koje bi pravovaljano nadopunile cijeli stih. Prema J. Hammu a-c ne bi odgovaralo, upravo jer je broj slogova 13-13-14, u obzir bi jedino dolazila varijanta d.[285]

Za dohodak se zna još iz XIII. stoljeća da je taj termin značio ono što je crkva imala, uzimala ili primala od vjernika.[286] J. Hamm također napominje: „*Slogove ne bi trebalo suviše strogo brojati prema vokalima: i iza a ili o moglo je da se kao prijelazni glas s prethodnim vokalom slije u diftong, tako da se prva varijanta mogla izgovarati kao slatka vina i ribe*“.[287] Prema Hammu postoji mogućnost za drugu varijantu, ali samo teorijsku, da se termin dohodak izuzme iz pjesme. Prema tome drugi bi semistih glasio ovako:

II. *krate nam slatka vina*

i pečene ribe *i morske ribe*.[288]

[284] Prema: Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 488.
[285] Ibid., str. 488.
[286] Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 488.
[287] Cit. : Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 488.
[288] Prema: Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970., str. 488.

Slika 2. Redovnik pije vino iz bačve, *Li livres dou Santé* (kasno XIII. st.), folio 44v rukopis Sloane 2435. Preuzeto s internet izvora.

7.5. Intonacija u pjesmi

Objasnit ćemo samo intonaciju prve strofe pjesme i njezinu vezu s metričkom strukturom stihova. Ono što vrijedi za prvu strofu, što se tiče intonacije, vrijedi i za cijelu pjesmu.[289]

Prvi stih kraći je za jedan slog jer je to, upravo taj nedostatak, kompenzirano intonacijom koja počinje kao krik: *S(vê)t' se kon'ča*, a tako i završava: *slnce jur zahodi*, s tim

[289] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 349.

da je veznik predah i veza među dvama uzvicima. U drugom stihu dolazi do istog ponavljanja, s gradacijom koja stalno podiže glas do trenutka kada naglo pada, označavajući kraj tame. Posljednja dva stiha imaju suprotnu intonaciju, i dok jedan uzrokuje podizanje glasa na kraju, zbog strahote koju izaziva slika vojske zla, posljednji stih zahtjeva opadanje glasa i njegovo postupno nestajenje u dubini ništavila i tame u koju pada svijet.[290]

Slika 3. *Krik*, Edvard Munch 1893. Preuzeto s internet izvora.

[290] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 349.

7.6. Fonostilemi

S. Sambunjak smatra da je u općem glagoljaškom siromaštvu stilskim ukrasima, autorima prenja, fonostilem postao najjačim sredstvom izraza. Autor ukazuje na važnost jezičnih binarnosti, podjelu glasova na samoglasnike i suglasnike. S. Sambunjak neke glasove u pjesmi doživljava visokima i svijetlima, a druge niskima i tamnima, te uočava povezanost simbolike nebeske svjetlosti i zemaljske tame, a prava vrijednost pjesme, njezina umjetnička tajna ovisi o tome jesu li njezina semantika i „glasovna simbolika" usklađene. Autor navodi prvi stih pjesme, gdje ukazuje na važnost svjetlih i tamnih tonova:

Svêt se kon'ča i slnce jur zahodi.[291]

S.Sambunjak objašnjava: "*činjenica da u stihu ima toliko sibilanata, najviših suglasnika, indikativna je, jer je svjetlinu tih glasova moguće dovesti u vezu s nebeskim sjajem sunca i svjetla, pa bio taj svijet na apsolutnom koncu, a sunce na metaforičkom zalazu*".[292] U trećem stihu dominira motiv đavolje vojske:

d'êval jure svoju voisku kupno vodi.

S.Sambunjak objašnjava, da je trećem stihu ostvarena apsolutna prevlast niskih, dubokih samoglasnika. Napominje također i to, da se u ovom stihu osjeća nešto podmuklo, opako, mračno i prijeteće.[293]

U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*, S. Sambunjak razlikuje tamne od svijetlih vokala: „*Tamni vokali povezani su uz pojmove tame, đavla i destrukcije, dok su svijetli tonovi prednjeg niza vezani čvrsto uz sile svjetla, dobra i Boga*".[294] Navodi da je dokaz za to upravo treći stih. U prva dva stiha riječ je o idealu među silama dobra, a u sljedeća dva riječ je silama zla.[295] S. Sambunjak uočava da se u prvom dvostihu nalazi 16 svijetlih i 8 tamnih vokala (autor srednji vokal *a* svrstava među tamne vokale), dok je u drugom dvostihu 11 svijetlih, a 15 tamnih vokala. U drugoj strofi, vokala prednjeg niza ima 19, a stražnjeg i srednjeg 29. Autor napominje da je to u skladu sa sadržajem druge strofe: tuga, izrugivanje, nesklad među ljudima. Vokal *e* dolazi u pjesmi 87 puta, a glas *r* 59 puta. Usporedimo li to s učestalosti tih glasova u hrvatskome jeziku, možemo zaključiti da je vokal *e* najučestaliji. Maretić je

[291] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 344.
[292] Cit.: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 344.
[293] Prema: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 345.
[294] Cit.: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 345.
[295] Prema: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 345.

izračunao da mu učestalost u postocima iznosi 10.99, dok je *r* među riječima s 3.88 posto. S. Sambunjak smatra da je u pjesmi Svêt se kon'ča glas *r* relativno prezastupljen. Objašnjava da je glas *r* oštar, grub i rijedak, a da pjesmi daje osnovni ton borbe, sukoba i otpora. Navodi primjer glasa *r* gdje je efektivno zazvučao u stihu:

ar' nesklad krivo gleda drug' na druga.

Cijela je strofa označena opozicijom između glasa *r* i sibilanata *s, z,* a sama je opozicija još pojačana sudjelovanjem velara na strani *r* nasuprot *s, z.* S. Sambunjak zaključuje da za oštrinu i grubost govora progonitelja, s konca pjesme treba zahvaliti upravo ekspresivnosti glasova *t* i *d,* te se na taj način direktno uklapa u melodioznost ove pjesme o propasti svijeta u neupitnoj borbi između dobra i zla.[296]

S. Sambunjak smatra da binarni element stvarnosti i jezika, u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* progovara već u prvom stihu očitom težnjom da se svakoj imenici suprotstavlja glagol, što je evidentirano u drugom stihu:

pravda gine l<u>ju</u>b'v stine. tma ishodi.

Točke ispred i iza sintagme *.tma ishodi*. govore nam da je značenje te sintagme u antonimskom odnosu na prethodni dio stiha.[297]

7.7. Kratica *St'* i dvoznačnost uvodnog i završnog stiha

Prva riječ u pjesmi u originalu pisana je kraticom *stъ*, što je stvaralo problem u razumijevanju uvodnog stiha i njegovom značenju mnogim proučavateljima pjesme *S(vê)t' se kon'ča*. Alternativno je riješen kao riječ *svijet* „mundus“, ili, nasuprot tome *svjetlost* „lux“. Riječ je svakako o tematskoj riječi. Pravo rješenje ipak je *svijet*, unatoč tome što tada stih postaje jedanaesterac, a ne dvanaesterac kao većina ostalih.[298] J. Hamm prvu je riječ u pjesmi čitao *Svitlost*, dok se većini proučavatelja ove pjesme čini da po metričkoj shemi bolje odgovara *Svêt* (ili ikavski *Svit*) jer *Svêt se končа* predstavlja četverosložni članak, dok bi *Svêtlost se končа* svojim petosložnim člankom narušavao shemu našeg stiha; *svêt* ili *svit*

[296] Prema: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 345-346.
[297] Prema: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 347.
[298] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1298.

također znači svjetlost ali i svijet.[299] Svijet je shvaćen kao zemlja obasjana suncem. *Svijet* je svjetlost i vidljivi svijet koji je predmet spoznaje.[300] Indoeuropsko izjednačavanje svijeta i svjetlosti, ide u prilog izjednačavanju Krista sa svijetom.[301] Paralelizam svijet i sunce, odnosno *st'* i *sl'n'ce*, upućuje na svjetlost; no jasno je da postoje i referencije na apokaliptičku sliku kraja svijeta, podržane slikom okupljanja đavolske vojske i nagovještajem dana o kojemu se proriče u Svetom pismu:

Djav(a)l jure svoju vojsku kupno vodi,
gda se svrši S(ve)to pismo, d(a)n prihodi.[302]

Otuda slijedi da je uvodni stih višeznačan te da je poveznica između motiva krize (nestajanja svjetla) i eshatološkoga motiva Sudnjega dana. U svjetlu pozitivnih procjena o stilskom dosegu pjesme, vrlo je vjerojatno da je uvodni stih *St' se kon'ča i sl'n'ce jur' zahodi* hotimično dvoznačan.[303]

Završni stih također bi mogao biti polisemičan kao i uvodni, kako je razvidno u posljednjoj strofi:

Sveti oče, kvižituru, ov ti bludi:
Lačan, žejan, nag, bos hodi a nas sudi!
Prosimo te da se ov hinac osmudi!
Ako nam ga svrhu zemle ne potribe,
Slava naša i počtenje nam pogibe,
Krate nam dohodak i pečene ribe!

Đ. Gavranović-Porobija smatra da je: „*završni stih sporan i ispravljan te se može pretpostaviti da je prepisivač imao problema u njegovu razumijevanju, moguće je da je i završni stih, poput uvodnog, također polisemičan, i možda poliperspektivan, te ujedinjuje poziciju i Kristova sluge i njegovih progonitelja. Ako ga kazuju progonitelji, onda on znači da je Kristov sluga prijetnja po njih jer razotkrivajući njihova zlodjela dovodi u pitanje njihov dohodak, vino i ribu. Ako stih izgovara razočarani i diskvalificirani redovnik, onda on može*

[299] „Hrvatska književnost srednjeg vijeka". Priredio Štefanić, V. i suradnici: Grabar, B.; Nazor, A.; Pantelić, M., u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga I, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1969., str. 371.
[300] Prema: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 373.
[301] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1301.
[302] Gavranović - Porobija, Đurđica. *Kriza i eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča*, Biblijski pogledi, Maruševac, 2013., str. 69-70.
[303] Ibid., str. 69-70.

značiti da je ostao bez dohotka i hrane, i to ne samo fizičke već i duhovne, s obzirom da riba referira na Kristovo čudo hranjenja gladnoga mnoštva. Riba je znani kršćanski simbol“.[304]

7.8. Likovi u pjesmi

S. Sambunjak smatra da je u Marulićevom djelu *De institutione* gotovo u cijelosti portretiran lirski subjekt pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, prozaičan i siromašan glagoljaš.[305]

U prvoj strofi imamo ono što smo detektirali kao Krista, s tim da možemo slobodno povezati simboliku broja jedan koja znači sunce i Bog smatra S. Sambunjak.[306] Krist je zapravo arhetip lika pravednika, na osnovu toga dolazimo do opće poznatih kršćanskih spoznaja da je Krist Bog neba, sunca, istine, pravde, sunca, svjetlosti i zemlje, da je on ljubav, dobrota i svijet koji je Božje djelo.[307]

U sljedećim stihovima poetski subjekt razaznaje i izravnog Kristovog protivnika:

Antih(rst)u put gotove, zlo v tom čine.
Se su oni kêmi d(u)š mnogo gine.[308]

Antikrist je antagonist u pjesmi, vrag, suprotno od Krista, njega vežu motivi tame, zla, pohlepe, izdaje, laži, tjelesni užici, a možebitna je i zemlja na kojoj se zlo ostvaruje.[309]

U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* borba se vodi između dva društva: normalno protiv apsurdnog, moralno protiv nemoralnog, nasilničko protiv pravednog. S. Sambunjak tvrdi da je riječ o *sparagmosu*, osjećaju da su pravda, junaštvo i istina predodređeni za poraz u svijetu u kojem prevladava anarhija i kaos. Autor također naglašava da se pjesma *S(vê)t' se kon'ča* sparagmosom približava vizijama sv. Bernarda, gdje je isto prisutan motiv traganja, ali i kontrasta. S. Sambunjak dovodi kontraste u vezu s likovima Don Quijottea i Sancha Panze i

[304] Cit.: Gavranović-Porobija, Đurđica. *Kriza i eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča*, Biblijski pogledi, Maruševac, 2013., str. 70.
[305] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1300.
[306] Prema: Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 373.
[307] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 341.
[308] Gavranović - Porobija, Đurđica. *Kriza i eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča*, Biblijski pogledi, Maruševac, 2013., str. 71.
[309] Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992., str. 341.

povezuje ih s *Visio s. Bernardi*, ali i pjesmom *S(vê)t' se kon'ča*. U tim djelima pronalazi sličnost, suprotstavljenost gladnog, žednog i produhovljenog asketa**.**[310]

S. Sambunjak uočava da se zadnji dio pjesme *S(vê)t' se kon'ča* ne može objasniti uz pomoć *Apokalipse* i hilijalizma, već smatra da bi patnički lik trebalo prikazati kao heretika. Heretik je obijeđen pred inkvizitorom, prijeti mu se spaljivanjem, taj lik „*lačan, žejan, nag, bos*“, usudio se osuditi njih, sljedbenike „poštenja“, dovodeći tako u opasnost njihova *slatka vina i pečene morske ribe*. B. Vodnik ustanovio je da glagoljaš slavi heretike, što im je inkvizicija dizala lomače i prave Kristove učenike.[311]

7.9. Motiv trbuha u pjesmi

U pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* trbuh je predmet napada, predstavlja nepoželjnu pojavu ili ličnost i pjesma je zato satirična.[312] S. Sambunjak objašnjava: „*ona napada zla čovjeka kojeg štiti njegova crkva, a takav je čovjek divovsko čudovište, čudovištan stoga jer nije ono što bi trebao biti, divovski iz razloga jer ga štiti njegov položaj i ugled dobrih svećenika. Da nije stire, kukuljice bi mogle činiti svećenika… uklonimo li diva ili čudovište možemo vidjeti da je on mitski oblik društva, hidra ili fama puna glasa*“.[313] U narodnoj kulturi trbuh, utroba, crijeva i iznutrica predstavljaju unutrašnjost, život čovjeka.[314]

Osnovni je motiv tradicionalna gozbena slika koja je u narodnoj predaji prikazivala groteskno tijelo i u kojoj piruju divovi predstavljajući kolektivno svenarodno tijelo. Slika koja je prikazivala narodni pir, počela se primjenjivati na svakidašnji tjelesni život čovjeka. Dolazi do promjene, ovdje više ne piju niti jedu divovi, već su tu ulogu preuzeli pape i kardinali, koji nastavljaju jesti i piti kao divovi.[315] Život koji guta i proždire, povezan je sa smrću i klanjem, pražnjenjem, ali i stvaranjem novog života. Oko utrobe veže se neraskidiv groteskni čvor, život, smrt, rođenje i jelo:

---

[310] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1304.
[311] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1301.
[312] Ibid., str. 1304.
[313] Cit.: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1304.
[314] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1303-1304.
[315] Ibid., str. 1303.

Mnozi ot ńih, ki ako bi v svêtê stali,
skot bi pasli, i kopali, i orali,
a sada su prevtil trbuh podpasali,
komu kako B(og)u služe veli i mali.[316]

Svijet propada, pravde nema, a ljubav iščezava, nestaje, i sve to iz razloga koji navodi pjesnik, što su se oni koji bi trebali biti nositelji pravde priklonili bezakonju i opačinu, misleći pritom samo na zlato, služeći samo svom trbuhu. Istinski ojađen takvom slikom svijeta, anonimni pjesnik hrabro proziva u svojem stihotvorstvu crkvene dostojanstvenike koji su se udaljili od Boga, koji ne slijede Isusa:

Licemêri, vražji posli, s(vê)tom hine,
zl(a)to, srebro i čto mogu moćno pl(ê)ne.
Antih(rst)u put gotove, zlo v tom čine...[317]

Lj. Car Matutinović smatra da gorčina satiričnog otkrivanja istine, od koje su oni *uklonili svoje oči*, kulminira u posljednjim trima tercinama u kojima je nepoznati satiričar suprotstavio one koji su uzročnici toga nesklada, koji su *vsakomu dobru dêlu razorenje*, anonimnom glagoljašu koji bi *u pokori i ubožstvi grêh,* oplakivao, s podsmijehom dopuštajući da njega, koji želi *svojim gnêvom zlo prognati*, dovuku pred inkvizitora:

S(ve)ti o (t)če kvižituru, ov ti bludi,
l(a)č(a)n, žejan, nag, bos hodi, a n(a)s sudi.
Prosimo te da se ov hinac lê osmudi.[318]

U poglavlju koje slijedi bit će pokazana veza i napravljena književna komparacija između pjesama *S(vê)t' se kon'ča* i *Alia cantio pulchra et vera,* kajkavskim prepjevom *Visio s. Bernardi*, te na taj način i utjecaj vizije sv. Bernarda na pjesmu *S(vê)t' se kon'ča*.

[316] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1304.
[317] Car Matutinović, Ljerka. *Hrvatski pjesnici*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 17.
[318] Prema: Car Matutinović, Ljerka. *Hrvatski pjesnici*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006., str. 18.

8. VEZA IZMEĐU *VISIO S. BERNARDI, ALIA CANTIO PULCHRA ET VERA* I PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA*

Kad je bilo govora o našim verzijama *Viđenja sv. Bernarda*, samo je usput rečeno nekoliko riječi o kajkavskoj pjesmi *Alia cantio pulchra et vera* koja počinje stihom *„Ovo vmira vete svet vu velikom grehu“*. Spominjana je ranije zato što je nekim zapadnim redakcijama vizije dodan i nastavak koji je poslužio kao predložak kajkavskom prevoditelju za pjesmu koja dolazi samostalno. U nastavku vizije, kojega je *Alia cantio* vjeran prepjev, od temeljnog motiva karanja duše i tijela nije ostalo ništa (pjesma je nastavak na temeljni motiv), kao što ni od motiva pakla i vragova u nastavku, pa onda i pjesmi *Alia cantio*, nema gotovo ništa. Stječe se dojam da je nastavak na pjesmu dodan mehanički, bez neke unutrašnje nužde. Međutim, poznato je da je u srednjovjekovnoj književnosti takav postupak čest i da su ga srednjovjekovni autori smatrali normalnim: vezivali su motive po zakonima srednjovjekovne poetike. Zato im je vjerojatno bio logičan prelazak s motiva svađe griješnoga tijela i duše na „naopaki svijet“, u koji uvodi već prvi stih nastavka: *„Ecce mundus moritur vitiis opressus“*, a preko tog motiva na motiv *„contemptus mundi“* koji se preobražava u završni: nužnost smrti.[319]

Po S. Sambunjaku, veza između pjesme *S(vê)t' se kon'ča* i *Visio s. Bernardi* da se uspostaviti posredstvom kajkavske pjesme *Alia cantio*.[320] Tematska riječ „svijet“ uvodi, kao i cijeli početni stih *„S(vê)t' se kon'ča i sl'n'ce jur' zahodi“*, poput početnog stiha iz *Alia cantio*, u motiv „naopaki svijet“ u sprezi s motivom prikaza razdoblja, odnosno „naricanja nad vremenom“.[321] Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* (kratica S) slaže se s *Alia cantio* (kratica A) i na sljedećim mjestima za koja se ne može reći da su tek slučajna podudarnost:

Isukrst je danas zabjen (S)
naspram
nega Božje službe (A);

[319] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1296-1297.
[320] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1298.
[321] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1298.

krivo gleda drug na druga (S)
naspram
ljudomerstva put je svet, nazloba i tužbe (A);

v redovnicih ki čto sveto evanjelje
imela bi pravda biti i svršenije,
a sada je opačenije i prevraćenje
i vsakomu dobru delu razorenje (S)
naspram
vse ide naopak , z mudrih norci behu…
pregnana je pravica, nega Božje službe…
vučen i nerazumen vse jednako blude… (A);

Ot istini oči svoji ukloniše,
u pohotah sega sveta zabljudiše,
k bezakonju srce svoje prikloniše
svojmu telu, a ne Bogu ugodiše (S)
naspram
Tri dobrote najvekše, ke se imenuju
Vera, Ljubav, Vufanje, sad se zadavljuju.
Skupnost i čelarbina i ostali grehi
varno tako prohode… (A);

A sada su prevtil trbuh potpasali
komu kako Bogu služe veli i mali (S)
naspram
Vučen i nerazumen vse jednako blude,
drže trbuh za Boga i želudac ljube (A).[322]

Motiv o službi debelom trbuhu ne nalazi se ni u latinskim ni u talijanskim dodacima *Viziji sv. Bernarda* koji su poslužili za kajkavski prepjev, ali se u nekim stranim vizijama zato

[322] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1298.

nalazi motiv plemenite ribe i odabranih vina koji se mogu usporediti sa *„slatka vina i morske ribe“* iz pjesme *S(vê)t' se kon'ča*.[323]

Ali u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti ima još djela s motivima koji se približavaju motivima pjesme *S(vê)t' se kon'ča*. Jedno od njih je prijevod djela *Modus bene vivendi*, a tema je pokvarenost svećenstva, za koju je rečeno da je česta i u Bernardovim nesumnjivim djelima.[324] S. Sambunjak pretpostavlja i moguću, još neobjašnjenu, vezu između pjesme *S(vê)t' se kon'ča* i propovijedi *Visio s. Philiberti* linkolnskog biskupa Roberta Grossetesta (u našoj književnosti prisutne preko djela Matije Vlačića Ilirika, *Katalogu svjedoka istine*, gdje dio propovjedi donosi kao sastavni dio Husova govora *De pace*), gdje je prisutan motiv pokvarenosti svećenstva. Tako posredno i s *Visio s. Bernardi*, jer je poznata veza vizije s Robertovom *Visio s. Philiberti*.[325]

U sljedećem poglavlju bit će pokazane veze između pjesme *S(vê)t' se kon'ča* i pjesme *Dobri nauci* Marka Marulića, te na taj način i dugotrajan utjecaj pjesme na hrvatsko pjesništvo.

[323] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1299.
[324] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1299.
[325] Prema: Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987., str. 1299.

9. VEZA PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA* S PJESMOM *DOBRI NAUCI*

Dragica Malić u svom je članku *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima* pronašla poveznicu između Marulićevih pjesmama i naše pjesmarice. Ovdje ćemo se usredotočiti samo na pjesmu *S(vê)t' se kon'ča* i *Dobri nauci*. Od srednjovjekovnih jezičnih sredstava Marulić nasljeđuje i stalne sintaktičke veze, subjekt uvijek s istim ili sličnim glagolskim predikatom i obratno.[326]

Ovdje treba upozoriti posebno na drugi stih pjesme *S(vê)t' se kon'ča:*

pravda gine,ļubav stine, tma ishodi;

i Marulićev u dva stiha razrađen odjek u pjesmi *Dobri nauci:*

Vira je smankala, pravda izginula, zloba abundala, ļubav ostinula;

gdje se uz iste subjekte *pravda* i *ļubav* javljaju predikati koji su izvedenice istih osnovnih glagola iz pjesmarice: *gine-izginula, stine-ostinula*.[327]

Čitav dio pjesme *Dobri nauci*, u stihovima 80-100, i sadržajno i izrazno podsjeća na pjesmu *S(vê)t' se kon'ča*.[328] Već sljedeći dvostih u Dobrim naucima (95-96):

brat brata ne ļub, ni drug svoga druga,
da prija obrubi, još se ńim naruga;

kao da se oslanja na nastavak pjesme *S(vê)t' se kon'ča* (5-8):

Isuhrst je danas zabļen i ńegov sluga,
vsaki ki je s Babilona ńim se ruga.
Gda to slišah, obuje mi srce tuga,
ar nesklad, krivo gleda drug na druga.[329]

[326] Prema: Malić, Dragica. Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima, *Colloquia Maruliana XX*, Zagreb, 2011., str. 96.
[327] Malić, Dragica. Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima, *Colloquia Maruliana XX*, Zagreb, 2011., str. 96-97.
[328] Ibid., str. 97.
[329] Ibid., str. 97.

U 7. stihu pjesme *S(vê)t' se kon'ča* prisutan je izrazit autorski stav:

Gda to slišah, <u>obuje mi srcu tuga</u>;[330]

kao da se odražava u 84. stihu pjesme *Dobri nauci*:

da ov svit himbeni pritegnu sve k sebi,
ne samo svitovne, koji su mu sluge,
da još i redovne.

<u>Zato su mi tuge</u>...(81-84)[331]

[330] Malić, Dragica. Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima, *Colloquia Maruliana XX*, Zagreb, 2011., str. 97.
[331] Ibid., str. 97.

10. KNJIŽEVNA USPOREDBA PJESME *S(VÊ)T' SE KON'ČA* I ROMANA *IME RUŽE*

U ovom poglavlju bit će predstavljena poveznica između pjesme *S(vê)t' se kon'ča* i romana *Ime ruže* talijanskog književnika, mediavelista, semiologa i filozofa Umberta Eca (1932.-2016.). Romanom *Ime ruže* Umberto Eco omogućio nam je doživljaj kulturnog i kompliciranog sociološkog konteksta civilizacije u kojoj je stvorena pjesma *S(vê)t' se kon'ča*.

10.1. Roman *Ime ruže*

Ime ruže, postmodernistički filozofsko-kriminalistički povijesni roman, prvijenac je Umberta Eca. Napisan je na talijanskom jeziku i objavljen 1980. godine. Roman *Ime ruže* pokazao se uspješnim i prihvaćenim od publike i književne kritike, i ubrzo nakon prvog izdanja preveden je na većinu svjetskih jezika te postao nezaobilazna knjiga svjetske književnosti. Uz Josea Luisa Borgesa, Itala Calvina, Vladimira Nabokova, Gabriela Garciu Marqueza i drugih, Umberto Eco romanom *Ime ruže* postaje jedan od najvažnijih autora postmoderne književnosti.[332] Roman je napravio velik utjecaj na popularnu kulturu, i po njemu su napravljene razne kazališne adaptacije, radio-drame, video igre, i 1986. godine snimljena je istoimena popularna filmska adaptacija, s vodećim svjetskim glumcima u glavnim ulogama.

Radnja romana kronološki je smještena u 1327. godinu, u neimenovanoj benediktinskoj opatiji u Sjevernoj Italiji, odnosno na neodređenoj geografskoj lokaciji gdje se spajaju Apeninski lanac i obala Ligurskog mora. Roman je smješten u vremenski period usred kompliciranе političke i sociološke situacije u Zapadnoj Europi, osobito u Sjevernoj Italiji gdje se odvija radnja romana, na izmaku razvijenog u kasni srednji vijek. U to vrijeme Italija, i Zapadna Europa pod njenim utjecajem, uz usko vezana politička i socijalna vrenja počinje prolaziti i kroz kulturnu transformaciju pod utjecajem pokreta predrenesanse.

Umberto Eco već je imao akademskog iskustva u mediavelistici prije pisanja romana *Ime ruže*, te je iza sebe imao već objavljenje knjige i eseje o srednjovjekovnoj estetici i tradiciji, te studiju o *Otkrivenju* i minijaturama u komentaru Beata iz Liebane. Osnovna pokretačka ideja i inspiracija za pisanje *Ime ruže* autoru došla je nakon što je navodno imao priliku pročitati i zapisati bilješke iz knjige nekog francuskog opata Valleta, koji je s latinskog

[332] https://marul.ffst.hr/odsjeci/hrvatski/nastava/Svjetska.knjizevnost/14.knjizevnost.postmodernizma.pptx

jezika preveo na neogotički francuski knjigu koju je pronašao Mabillon, veliki erudit 17. stoljeća, u benediktinskom samostanu u Melku u današnjoj Austriji. Navodna knjiga opata Valleta, za koju očito nije dokazano da je postojala, tvrdila je da vjerno prenosi rukopis nekog redovnika Adsona iz Melka iz 14. stoljeća, koji je po rukopisu 1327. godine bio iskušenik u samostanu u Melku. Navodna priča Adsona iz Melka čini osnovu radnje i događaja koji se odvijaju u romanu *Ime ruže*.[333]

Glavni su likovi romana *Ime ruže* franjevački redovnik Vilim iz Baskervillea i Adson iz Melka, mladi benediktinski iskušenik koji je dobio zadaću da bude pratnja, zapisivač i pomoćnik fra Vilimu. U kriminalističkoj komponenti romana fra Vilim ima ulogu detektiva koji je zadužen za rješavanje niza ubojstava na mjestu radnje romana, neimenovanoj benediktinskoj opatiji, u jeku političkih, kulturnih i religioznih vrenja u Sjevernoj Italiji, odnosno Zapadnoj Europi. Druga zadaća bila mu je organiziranje sastanka i mogućeg sporazuma dviju struja unutar Katoličke Crkve, papinih simpatizera i reformista, odnosno pape i cara Svetog Rimskog Carstva.

Za jedan kriminalistički roman *Ime ruže* ima neobičan završetak. Naime detektiv na kraju pretrpi višestruki poraz i njegove zadaće ipak budu bezuspješne. Susret i sporazum među vjerskim i političkim strujama propadne i pokaže se neuspjelim. Detektiv razrješava tajnu ubojstava ali sa katastrofalnim posljedicama, najveće blago i predmet žudnje mnogih učenjaka, pohranjeno znanje i rukopisi knjižnice u opatiji izgore u požaru kao i cijela velebna opatija. Lik fra Vilima je razuman, jako obrazovan i emocionalno rezerviran redovnik i znanstvenik, čovjek čvrste vjere u znanost, razvijene logike i otvorenog uma koji žudi za novim spoznajama i ne strahuje od njih. Njegov lik u romanu predstavlja nadolazeću renesansu, renesansnog i antropocentričnog znanstvenika. Potisnuti ego i emocionalna rezerviranost fra Vilima uglavnom su produkt njegovog dubokog povjerenja u znanost, razum i logiku. Ipak intelektualna taština fra Vilima, ljudska osobina koju je pokušavao nadići, djelomično je uzrok katastrofalnom kraju njegove istrage i njegov osobni poraz.

Fascinantnost Umberta Eca srednjim vijekom, i njegov studiozan pristup toj materiji, rezultirao je s tim da nam roman *Ime ruže* osim kriminalističke radnje i napetosti vezane uz radnju, odnosno zabave, daje i detaljan enciklopedijski uvid u to razdoblje srednjeg vijeka i njegov duh. Osim toga, mijenja popularnu predodžbu srednjeg vijeka kao „mračnog“ i intelektualno i kulturno neproduktivnog doba. Uzrok toj popularnoj predodžbi je, osim

[333] Prema: Eco, Umberto. *Ime ruže*, Izvori, Zagreb, 1996., str. 11-16

nedovoljnog obrazovanja, nedostatak informacija i povijesnih izvora u svim oblicima koji bi dovoljno „osvjetlili“ to razdoblje povijesti, kao i mnogi kompliciran faktori koji su doveli do „zamračenja“. Ipak, srednji je vijek „djetinjstvo“ moderne Europe i vrijeme u kojem su joj nastali temelji: komune, gradovi i općinska demokracija, bankarstvo i novčano gospodarstvo, nove tehnologije, bune siromašnih slojeva društva, nacionalne monarhije itd.

Umberto Eco pokušao je modernog čitatelja staviti u srednjovjekovnu stvarnost, „uroniti“ ga u medij srednjovjekovlja, kako bi mogao doživjeti duh vremena i gledati srednjovjekovnim očima tadašnji svijet, bolje razumjeti srednjovjekovnu povijest. Autor je u tu svrhu simulirao načine pisanja srednjovjekovnih autora, ponekad i „poučavao“ na način popularan u renesansi, prenesen od antičkih uzora u formi dijaloga, pitanja i odgovora, između fra Vilima i Adsona, gdje je uglavnom Adson kao mlad, znatiželjan i neiskusan taj koji postavlja pitanja. Autor je pokušao da se likovi u romanu u tu svrhu ponašaju i misle kako bi se ponašali i mislili ljudi koji su u to vrijeme i na tom mjestu živjeli, bili oni fiktivni (fra Vilim) ili stvarne povijesne osobe (Bernard Gui, Ubertino iz Casalea, Mihovil iz Cesene, Bertrand del Poggetto), koliko se to može iz fiktivne moderne perspektive. Likovi u romanu u najbolju su ruku moderni ljudi koji misle na srednjovjekovan način. Na taj način nije htio samo modernom čitatelju pokazati na izvor moderne Europe i uzroke onoga što se dogodilo poslije, nego i ocrtati proces zbog kojega su ti uzroci s vremenom stali proizvoditi svoje učinke.[334] Ipak, razmišljanje i filozofija likova romana unutar okvira znanja sredjovjekovnog obrazovanog čovjeka čini se ponekad moderno, ponovno zbog iskrivljene popularne percepcije o tom razdoblju.

10.2. Poveznice pjesme *S(vê)t' se kon'ča* i romana *Ime ruže* Umberta Eca

Ubertov roman *Ime ruže* dočarava nam i omogućuje uvid u svijet autora pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, te na taj način pomaže boljem razumijevanju pjesme i kulturno-sociološkog konteksta u kojem je nastala.

Po znanstvenim dokazima autor pjesme živio je u 14. stoljeću, kako je pokazano vjerojatno u vrijeme u kojemu je smještena radnja romana. Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* nastala je na obalnim područjima Hrvatske, kojoj god se od znanstvenih teorija o porijeklu pjesme priklonili. Obalna područja Hrvatske u to su vrijeme bila, ako ne pod direktnom upravom Venecije, onda bar pod velikim talijanskim, odnosno zapadnoeuropskim, kulturnim utjecajem.

[334] Prema: Eco, Umberto. *Ime ruže*, Izvori, Zagreb, 1996., str. 549.

Što je još važnije, srednjovjekovna Hrvatska bila je u katoličkoj vjerskoj sferi, dakle pod direktnim utjecajem Rima, odnosno papinske države, a latinski jezik bio je međunarodni i službeni jezik Crkve i aristokracije. Današnje granice država i pojmovi nacije nisu bili poznati srednjovjekovnom čovjeku. Ljudi su putovali i razmjenjivali ideje i materijalna dobra puno više nego što percepciju o tome ima većina modernih ljudi. U to doba talijanski gradovi-republike imale su monopol na pomorsku trgovinu i trgovačke povlastice i kolonije po čitavom Sredozemlju, čak i u kraljevstvima ili carstvima koja nisu bila pod njihovom direktnom vlašću. Svijet u kojem je živio autor pjesme *S(vê)t' se kon'ča* bio je ništa manje kompliciran od svijeta modernog čovjeka, od egzistencije pa do politike kao što nam Umberto Eco dočarava, i mučili su ga u biti slični egzistencijalni problemi.

Početkom 14. stoljeća pojavljuje se u Italiji kulturni pokret renesanse, odnosno predrenesanse, koji se polako širi i na ostala područja Europe. Taj kulturni pokret imao je kompliciranе i dugotrajne uzroke, i proces nastajanja bio je postepen te mu nije moguće diskretno odrediti početak. Epicentri renesanse bili su talijanski gradovi-države. Akumulirano bogatstvo stečeno trgovinom i bankarstvom, i razmjena znanja i materijalnih dobara s kraljevstvima i carstvima Istoka preko trgovačkih veza, omogućili su preduvjete talijanskim gradovima-državama za kulturni procvat. Uzor renesansi bila je ponovno „otkrivena“ antička kultura koja je na Zapadu zapostavljena ili zaboravljena kroz razdoblje ranog srednjeg vijeka, a uspjela se sačuvati na Istoku zahvaljujući arapskim prijevodima antičkih djela.

Kroz srednji vijek, prije pojave renesanse, centri znanja i pismenosti bili su samostani. Prije izuma tiskarskog stroja u 15. stoljeću knjige su se ručno prepisivale, što je bio dugotrajan i skup proces. Ako srednjovjekovni čovjek nije bio aristokratskog podrijetla, odnosno ako nije imao dovoljno materijalnih sredstava, jedina prilika za obrazovanje i bolji materijalni život bio mu je odlazak u svećenički stalež. Crkva je imala monopol na znanje i obrazovanje, odnosno na informacije, srednjovjekovno društvo bilo je teocentrično, a Crkva je određivala koje su knjige i znanja podobna a koja nisu, i služila se institucijom inkvizicije u represivne svrhe. Dobar uvid u to nam daje *Ime ruže,* gdje je velebna knjižnica opatije centar oko kojeg se odvija radnja romana i o kojoj se u romanu, kako se priča razvija, spoznaje da je ona više cenzor nego izvor znanja.

Obilježje je renesanse prebacivanje centara pismenosti i znanja u gradove, te razvoj sveučilišta u njima, odnosno urbanim sredinama koje se razvijaju i osamostaljuju zbog ekonomskog rasta zahvaljujući razvoju trgovine i bankarstva. Važno obilježje renesanse u

književnosti je početak upotrebe narodnog jezika, kojim je zapisana pjesma *S(vê)t' se kon'ča*. Uz sve te promjene jača politička snaga građanstva i naroda, odnosno nearistrokratskog sloja društva, usko vezano uz jačanje gradova-republika i centralističkih nacionalnih-monarhija, čiji vladari u tome nalaze protutežu feudalnoj aristokraciji i Crkvi u borbi za političku prevlast, kao što je opisano i u romanu *Ime ruže*.

Osim opisa kulturnih i političkih kretanja u romanu, opisuje se i komplicirano stanje unutar Crkve u tom razdoblju, borbe reformista i raznih vjerskih struja koje teže povratku Crkve siromaštvu, nasuprot bogatstvu i političkom utjecaju koji je stekla, kao i represije koje institucija Crkve poduzima uspostavom inkvizicije. *Ime ruže* u više navrata opisuje inkvizivijske procese i njihove uzroke vezane uz radnju romana, gdje se uglavnom sudi apostolicima ili reformistima, hereticima koji se bune protiv crkvenog establišmenta i izopačenog korištenja Kristovog učenja za stjecanje materijalnih bogatstava, što nam poučno i detaljno dočarava događaje opisane stihovima u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*:

Ki bi hotêl B(o)žju pr(a)vdu udržati
i ńegova s(i)na I(su)sa slêdovati,
u pokori i ubožstvi grêh plakati,
povele ga svojim gnêvom zlo prognati.

Prave: „ Ti si 'pokrita i šarbuita,
a to – to mu blêdo lice i ostra svita!
Vlêcête ga kvižituru da ga vspita!

„S(ve)ti o (t)če kvižituru, ov ti bludi,
l(a)č(a)n, žejan, nag, bos hodi, a n(a)s sudi.
Prosimo te da se ov hinac lê osmudi.

Ako nam se svrhu zêmļe ne potrêi,
sl(a)va n(a)ša i počtenje n(a)m pogine!“
Krate n(a)m doh(o)dak slatka vina
i pečene morske ribe“.

Dualističke hereze, joakimizam i apostolički pokret i njegova borba bitan su dio teme romana, a relevantne su za nastanak pjesme kako smatra S. Sambunjak.[335]

Neke stvarne povijesne osobe koje su i likovi romana *Ime ruže*, i događaji koji se opisuju u romanu relevantni su i za nastanak pjesme *S(vê)t' se kon'ča*. U već navedenoj tezi S. Sambunjaka koja tumači autora, vrijeme i mjesto nastanka pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, spominju se stvarne povijesne osobe kao što su inkvizitor Bernard Gui, papa Ivan XXII., spiritualac Umbertino de Casale i apostolik fra Dolcino.[336]

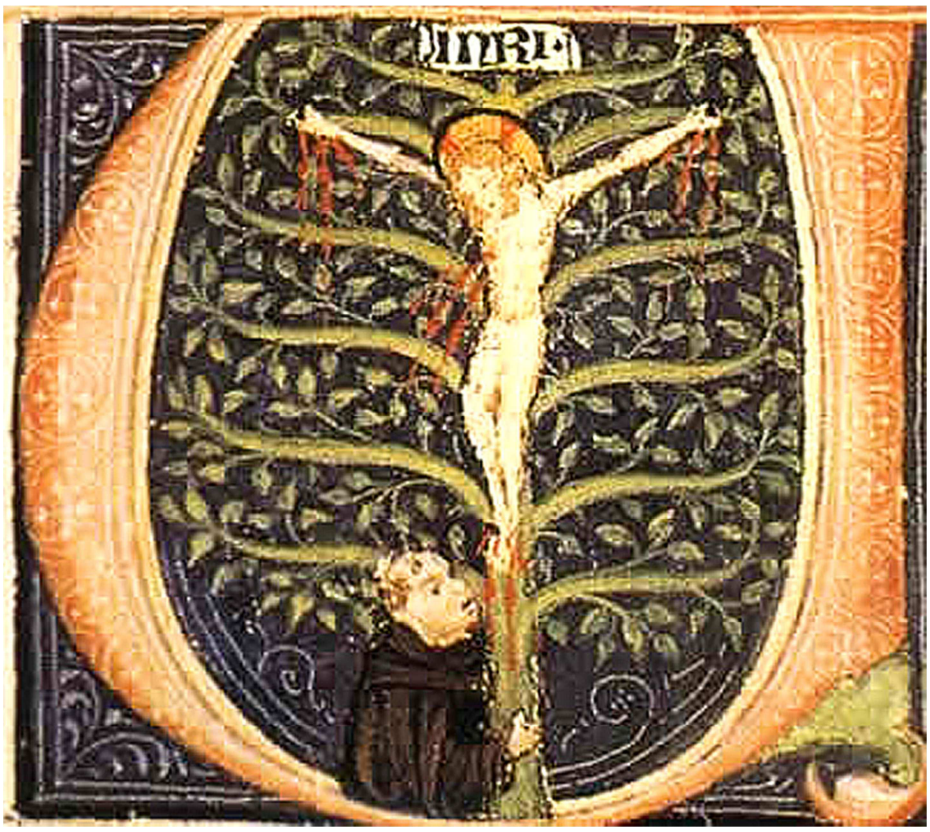

Slika 4. Umbertino de Casale, minijatura iz rukopisa *Arbor vitae crucifixae Jesu Christi*, Venecija 1485. Preuzeto s internet izvora.

Usporedbe pjesme *S(vê)t' se kon'ča* i romana *Ime ruže* možemo naći u razdoblja povijesti i kulture pod čijim utjecajem je pjesma nastala.

Roman je dobio naslov po stihu iz *De contemptu mundi* Bernarda de Morlaya, benediktinca iz 12. stoljeća, koji varira na temu *ubi sunt*[337], a motiv „contemptus mundi“,

[335] Prema: Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 157-172.
[336] Ibid., str. 157-172.
[337] Prema: Eco, Umberto. *Ime ruže*, Izvori, Zagreb, 1996., str. 523.

prezira svijeta u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*, kao i motiv o naricanju nad vremenom i nužnosti smrti, uočava S. Sambunjak u svojoj tezi o poveznici među pjesmama *S(vê)t' se kon'ča* i *Alia cantio pulchra et vera*.[338] Motiv naricanja nad prošlošću prisutan u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* možemo naći i u romanu *Ime ruže*, kako samim naslovom romana uzetim iz stiha *De contemptu mundi*: *„stat rosapristina nomine, nomina nuda tenemus"* (u prijevodu: „Negdašnja ruža ostaje kao ime, zadržavamo tek gola imena"), tako i naricanjem nad prošlošću i moralnim vrijednostima u pojedinim dijalozima u romanu koji dočaravaju sociološko stanje u kulturi i vremenu u kojem je smještena radnja romana.

Motiv „naopakog" svijeta prisutan u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*, na koji je ukazao S. Sambunjak, može se naći u poglavlju u romanu (*Šesti dan: Treći čas*[339]) koje opisuje naopaki svijet koji je usnuo Adson inspiriran s *Coena Cypriani*, parodijom *Svetog pisma* u prozi ili stihu, koja je pripadala tradiciji uskršnjih obreda[340].

Također, s obzirom na vagantsku poeziju i *Carminu Buranu* kao utjecaj intonacije i motivike pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, moguće je naći poveznicu i s likom mladog Adsona iz romana, koji je produkt kulture i vremena u kojem je nastala *Carmina Burana*.

Roman *Ime ruže* i pjesma *S(vê)t' se kon'ča* mogu se usporediti i u pripovijedanju. U romanu *Ime ruže* fabula je prikazana kao zapisano svjedočenje ostarjelog Adsona o događajima u kojima je sudjelovao kao mladi iskušenik. Ostarjeli Adson priznaje da potpuno ne shvaća proživljeno iskustvo i ne može mu dokučiti uzroke, posljedice i smisao, te se okreće utjehi u Božjoj providnosti. Doživljene događaje trudi se prikazati neutralno i bez osobnog mišljenja, što napominje više puta u romanu, ali ipak kroz cijeli roman iz njegovog neutralnog pripovijedanja jasno se vidi njegovo osobno mišljenje. Jednako tako možemo primjetiti neutralno opažanje, versificirano opisivanje stanja u Crkvi u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča*, kroz koje se ipak jasno nazire autorovo osobno mišljenje i stav prema opisanom.

Kako mnogi znanstveni autoriteti smatraju da je zadnji stih pjesme *S(vê)t' se kon'ča* iskvaren, vjerojatno željom zapisivača da unese svoju izmjenu i ostavi svoj autorski trag u pjesmi unatoč nedostatku pjesničkog talenta i osjećaja za mjeru, moguće je naći usporedbu u romanu s egoizmom i taštinom mladih redovnika prepisivača u knjižnici, koji se zbog svog egoizma i taštine dovode u smrtne opasnosti. U oba slučaja, zapisivača pjesme *S(vê)t' se*

[338] Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *23 Filozofska istraživanja*, Zadar, 1987., str. 1297, 1298.
[339] Eco, Umberto. *Ime ruže*, Izvori, Zagreb, 1996., str. 440-450.
[340] Prema: Eco, Umberto. *Ime ruže*, Izvori, Zagreb, 1996., str. 451-452.

kon'ča i opisanih likova u romanu *Ime ruže*, egoizam i taština uzrokuju nepovoljne rezultate. Također, fra Vilimova osobna borba protiv ega i taštine te katastrofalni rezultati njegovog poraza imaju paralelu u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* u motivu osude egoizma i taštine iskvarenog svećenstva i ljudi, kao i viđenje apokalipse i kraja svijeta kao posljedicu, te pročišćavanje iskvarenog materijalnog svijeta kroz apokalipsu, što ima paralelu u romanu u katastrofalnom požaru koje je uništio iskvarenu, nemoralnu opatiju i pretvorio je u dio krajolika, sjedinio sa savršenstvom prirode u božanskom jedinstvu i miru.

Poveznice romana *Ime ruže* i pjesme *S(vê)t' se kon'ča* možemo naći i u dualističkim motivima. Dualistički motiv pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, motiv svjetla i tame, iskvarenog svijeta i prolaznog materijalnog naspram vječnosti i božanske čistoće duše i uma, može se pronaći u više slojeva i u romanu *Ime ruže*. Vrhunac prikaza dualističkog motiva svjetla i tame nalazi se u romanu u likovima Jorgea i fra Vilima, koji simboliziraju kontrast antropocentrične renesanse i teocentričnog srednjeg vijeka.

Također, oštroj i izravnoj kritici svećenstva u pjesmi *S(vê)t' se kon'ča* može se naći paralela u romanu kroz opis stanja u opatiji za koju se kroz radnju otkriva dekadencija i nemoral iza sjajne vanjštine i reda u sociološkoj, vremenskoj i prostornoj organizaciji opatije.

Kako se Umberto Eco romanom *Ime ruže* potrudio dočarati i zapadnoeuropsku srednjovjekovnu estetiku i njen segment koji se odnosi na organizaciju, simetriju i red u opatiji, koji viši smisao nalaze u simbolici brojeva, znakovima i njihovim nedvosmislenim značenjima, povezanim s *Biblijom* kao okvirom i savršenstvom, možemo naći i usporedbu s estetikom i simbolikom brojeva koja je utkana u pjesmu *S(vê)t' se kon'ča* i obrađena u poglavlju posvećenom književnoj analizi pjesme.

11. APOKALIPSA

Ovo poglavlje bit će posvećeno *Otkrivenju* ili *Apokalipsi Ivanovoj*, dijelu novozavjetnog biblijskog kanona koji ima bitan utjecaj na pjesmu *S(vê)t' se kon'ča*, kao što je već opisano u prethodnim poglavljima. U pjesmi se *Apokalipsa* izričito spominje, odnosno najavljuje, u prvom, uvodnom stihu:

S(vê)t' se kon'ča i sl'n'ce jur' zahodi .
pr(a)vda gine, ljub'vъ s'tine . tma ishodi .
djaval jure svoju vojsku kupno vodi,
g'da se svr'ši s(ve)to pis'mo d(a)nъ prihodi .[341]

Apokalipsa (grč. ἀποκάλυψς: otkrivenje, objava) književno je djelo koje daje proročku viziju događanja, osobito svršetka svijeta, posljednjeg suda i zagrobnog života. Govori u alegorijama, tajnovitim slikama i simbolima, što je omogućilo najrazličitija tumčenja, od povijesnih do eshatoloških. Tako su npr. bogumili tumačili apokaliptične nemani kao simbolične slike svojih progonitelja.[342]

Najpoznatija apokalipsa je *Otkrivenje* ili *Apokalipsa Ivanova*, koja je dobila ime po svom piscu koji se zvao Ivan. Najstariji sačuvani opširni komentar apokalipse napisao je Viktorin, biskup u Ptuju (kraj III. i početak IV. stoljeća). *Apokalipsa* je rano uvrštena kao posljednja knjiga u novozavjetni biblijski kanon. Kroz cijeli srednji vijek *Apokalipsa* je bila najčitanija i najviše tumačena biblijska knjiga na Zapadu. Njezini odlomci sačuvani su u hrvatskim glagoljskim rukopisima, a osobito u brevijarima (u I. vrbničkom iz XIII. ili XIV. st., vatikanskom, pašmanskom, ljubljanskom, brevijaru Vida Omišljanina i dr.) te u misalima (kneza Novaka iz 1368., u Kukuljevićevu i dr.).[343]

[341] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 56.
[342] „Opća Enciklopedija“, Svezak 1, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 201.
[343] Ibid., str. 202.

Slika 5. *Četiri jahača apokalipse*, Albrecht Dürer, drvorez 1497.-1498. Preuzeto s internet izvora.

Smatra se da je najstarija osnova hrvatskih glagoljskih tekstova bio prijevod grčkog originala, koji je na početku XIV. stoljeća naknadno bio podvrgnut crkvenoj recenziji prema *Vulgati*. *Ivanovo Otkrivenje* jedina je biblijska knjiga za koju se ne može dokazati da su je preveli Ćiril i Metod, te postoji hipoteza da je prvi prijevod grčkog originala nastao u zapadnim balkanskim krajevima (u jadranskom, primorskom i otočkom pojasu) koji su do kraja X. stoljeća pripadali Bizantu. Na Istoku se *Apokalipsa Ivanova* nije upotrebljavala u liturgijske svrhe i relativno se rijetko citirala u crkvenoj literaturi.[344]

Bogumili, odnosno bosanski krstjani, taj su spis cijenili više nego Evanđelja; na nadgrobnim stećcima prikazivani su s *Apokalipsom* u ruci. Ona je sačuvana u *Hvalovu*

[344] „Opća Enciklopedija“, Svezak 1, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 202.

rukopisu iz 1404., u *Mletačkom rukopisu* gdje dolazi odmah poslije Evanđelja i u *Rukopisu krstjanina Radosava* iz sredine XV. stoljeća.[345]

Apokrifne apokalipse i vizije podvrsta su srednjovjekovne religiozno-pripovijedne proze. Vrlo rano su se pojavile u slavenskoj literaturi. Od starozavjetnih apokrifnih apokalipsa bitne su: *Abrahamova apokalipsa* čiji je original izgubljen, ali su sačuvani staroslavenski prijepisi, npr. u bosančicom pisanom *Libru od mnozijeh razloga* iz 1520., *Vahurova (Buruhova) apokalipsa* poznata iz srpskih rukopisa XIII.─ XVII. st., uvrštena i u glagoljski *Petrisov zbornik* iz XV. st., zatim *Enuhova (Henohova) knjiga tajni*, *Viđenje* (ili *Uznesenje*) *Izaijino i Viđenje Danilovo (Danijelovo)*. Od novozavjetnih apokalipsa dosta se čitala *Bogorodičina apokalipsa (Hođenje Bogorodice po mukama)*, smatra se da je nastala već u X.─ XI. st., najstariji je sačuvani tekst ruske redakcije iz XII. st., a glagoljski su prijepisi iz XV. ─XVI. st. Utjecaj ovog apokrifa na narodno stvaralaštvo vidi se u narodnoj pjesmi *Ognjena Marija*. *Pavlova apokalipsa* prevedena je s grčkog originala dosta rano, vjerojatno u Makedoniji. U punoj redakciji sačuvana je u *Oxfordskom kodeksu* iz XV. st., a u kraćoj redakciji, prevedenoj s latinskog (poznatoj samo iz glagoljičkog rukopisa), u dva glagoljska zbornika XV-XVI. st. Apokrifna *Ivanova apokalipsa (Čtenie svetago Ivana evanjelista o prišasti gospodni na zemlu)* sačuvana je u *Grškovićevu zborniku* iz XVI. st. Apokalipse su važne za proučavanje povijesti umjetnosti jer su snažno utjecale na srednjovjekovnu, a i renesansnu književnost i likovne umjetnosti.[346]

[345] Ibid., str. 202.
[346] „Opća Enciklopedija“, Svezak 1, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 202.

12. CRKVENI REDOVI U PJESMI *S(VÊ)T' SE KON'ČA*

U ovom poglavlju bit će predstavljeni crkveni redovi koji se osuđuju u sedmoj strofi pjesme *S(vê)t' se kon'ča*:

Mala brat'ê i kolud'ri predikav'ci .
remetani . kar'meliti kav'čenaci .
Vsi popv//e kolud'rice i v'si d'êci .
vsi se nazadъ ob'ratiše k(a)ko raci .[347]

12.1. **Franjevci** (*Mala brat'ê*)

Franjevci (lat. *Ordo Fratrum Minorum*, naš naziv *Red Manje Braće*, nar. nazivi: *fratri, franciskani, minoriti, mala braća*) katolički su red, nazvan po osnivaču Franji Asiškom. Ubrajaju se među prosjačke redove, jer vođeni idealima svog osnivača, živjeli su isprva kao prosjaci i polagali zavjet siromaštva. U širem smislu franjevci su naziv za tri reda kojima je začetnik Franjo Asiški, kao i za kongregacije, koje se naslanjaju na Franjino redovničko pravilo.[348]

Prvi red ili franjevci u užem smislu, muški je red odobren 1209. od Inocenta III., konačna pravila tog reda 1223. potvrdio Honorije III. U redu su već u XIII st. nastala razmimoilaženja u shvaćanju obaveze zavjeta siromaštva; revnitelji siromaštva (kasnije nazvani *spirituali*) došli su u sukob s papom u XIV. st. Njihova najradikalnija struja tzv. *fraticelli* bili su osuđeni od inkvizicije kao heretici. Umjerena struja (Bonaventura, Ante Padovanski) prevladava uz podršku papa. U XIV-XV. st. započinje opservantski pokret (lat. *observare*: održavati) za strože održavanje pravila, osobito u pogledu siromaštva (Ivan della Valla, Pavao da Trinci, Bartol Alvernski), koji dovodi do diobe prvog reda 1517., na *opservante* (danas franjevci) i konventualce ili minorite (lat. OFM Conventualium od lat. conventus: samostan). U reformnim strujanjima XVI st. kao stroža grana odvojili su se od opservanata 1528. *kapucini* (lat. OFM *Capucinorum,* od tal. *cappuccio*: kapuljača), koji su

[347] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 58.
[348] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 57.

formalno priznati kao poseban red 1619. Razne grupe opservanata (reformatori, diskalceati ili bosonogi franjevci, rekolekti i dr.) ponovno ujedinjuje Leon XIII. 1897.[349]

Od osnutka vođeni entuzijazom, franjevci se brzo šire po Europi, djeluju kao pučki propovjednici, inkvizitori, papinski poslanici, misionari na Bliskom istoku, Africi, propovjednici križarskih ratova. Unutar skolastike razvija se i posebna franjevačka filozofska i teološka škola, starija se nastavlja na misao Augustina i arap. neoplatonizam, a mlađa pod utjecajem Duns Scota prihvaća i aristotelizam ali se u mnogome suprotstavlja dominikanskoj, tomističkoj školi.[350]

Drugu red je ženski, zovu se i *klarise* (lat.Ordo Sanctae Clarae). Osnovala ga je 1212. Klara Asiška zajedno s Franjom Asiškim. Regulu je potvrdio Inocent IV. 1253.[351]

Treći red (lat. *tertiarii* trećoreci) osnovan za svjetovnjake 1221., nastao je također iz franjevačkog pokreta. U njega mogu stupiti muškarci i žene, oženjeni i neoženjeni, preuzimaju određene vjerske obveze, ali ostaju u građanskom životu i zanimanjima. Iz trećeg reda razvile su se od XIII. do XV. st. brojne ženske redovničke kongregacije i muški red *samostanskih trećoredaca* (lat.*Tertius Ordo Regularis S. Francisci*); pravila su potvrđena 1289.[352]

Među južnim Slavenima javljaju se franjevci (prvog reda) vrlo rano, u prvoj polovici XIII. st., Zagrebački samostan utemeljen je 1233., i iste godine djeluju franjevci u Ljubljani. *Provincia Regni Hungariae* osnovana je 1217., a pored nje spominje se 1239. *Provincia Sclavoniae*, koja djeluje samostalno i naziva se kasnije *Provincia Dalmatiae.* U Mačvu dolaze franjevci na poziv Stefana Dragutina 1291. U Bosni djeluju kao propovjednici i inkvizitori protiv bogumila, a kasnije ih zamjenjuju dominikanci. Prvi samostan klarisa nastao je u Zadru u XIII. st. Od XIII st. djeluju u Dalmaciji (u Zadru od 1260.) i Istri i samostanski trećoreci, poznati tokom stoljeća kao glagoljaši. U povijesti je posebnu ulogu odigrala franjevačka *bosanska vikarija* uspostavljena 1339./1340. (od 1517. provincija franjevaca opservanata), koja se proširila u doba turskih osvajanja od Budima i Jadrana do Carigrada i Crnog mora. Franjevci su značili puno za bosansku *raju*, narod ih je zvao *ujaci*. Fra Anđeo Zvizdović isposlovao je od Mehmeda II poznatu *abdnamu* (povelju) 1463., kojom su franjevci i

[349] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 57.
[350] Ibid., str. 58.
[351] Ibid., str. 58.
[352] Ibid., str. 58.

katolička *raja* dobili zakonsko priznanje svog statusa. Među franjevcima u našoj prošlosti poznati su filozof J. Dragišić, pisci M. Divković, A. Kačić-Miošić, M. P. Katančić, leksikograf D. Parčić.[353]

12.2. **Dominikanci** (*predikav'ci*)

Dominikanci su članovi reda sv. Dominika (*Fratres Ordinis Praedicatorum*). Red je osnovao Španjolac Dominik Guzman 1215. u južnoj Francuskoj. Na generalnim kapitulima, održanim 1220. i 1221. u Bologni, red je dobio svoje konačno uređenje. Živeći pod strogom disciplinom, dominikanci polažu i zavjet siromaštva, tako da se, kao i franjevci, ubrajaju u „prosjačke redove“ (lat. *ordines mendicantes*). U svojoj organizaciji red poznaje i ženske samostane, a ima i trećorece.[354]

Glavni je zadatak dominikanaca bio da suzbijaju heretičke pokrete kojih je u vrijeme osnutka reda bilo puno, te se red brzo širio. Djelovao je u Italiji, Francuskoj, Španjolskoj, Poljskoj i Češkoj, a malo kasnije zahvatio je i Dansku, Švedsku, Rusiju i Prusku, služeći se obilato privilegijama pape Honorija III. da može utjecati na cijeli kršćanski svijet. Godine 1221. bilo je već 500 braće i 60 samostanskih kuća.[355]

I u našim se krajevima dominikanci javljaju rano, dokumenti ih spominju prvi put 1225. u Dubrovniku, a inače se javljaju u prvoj polovici XIII. st. u Zadru, Ninu, Zagrebu, Splitu, Dubici, Čazmi, Virovitici i drugdje. Aktivni su u suzbijanju bogumilskih heretika u Bosni gdje su, kao “pouzdaniji“ zamijenili franjevce. U Bosni se, prema dokumentima, nalaze već 1233. (s kraljem Kolomanom surađuju u protubogumilskoj kaznenoj ekspediciji od 1234. do 1239.).[356]

Dominikanci su dali, među ostalim, skolastičkoj filozofiji Alberta Velikoga, Tomu Akvinskoga, mistici Eckharta, Johanna Taulera, renesansnom slikarstvu Fra Angelica de Fiesole i Fra Bartolomea della Porta, a medicejskoj Firenci propovjednika i crkvenog reformatora Girolama Savonarolu.[357]

---

[353] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 58.
[354] „Opća Enciklopedija“, Svezak 2, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 380.
[355] Ibid., str. 380.
[356] Ibid., str. 380.
[357] Ibid., str. 380.

12.3. **Pavlini** (*remetani*)

Pavlini, također pavlovci, (lat. *Ordo fratrum S. Pauli primi emeritae*: Red braće sv. Pavla prvoga pustinjaka), katolički su monaški red kojeg je narod zbog bijele odjeće zvao „*bijeli fratri*“. Red je utemeljio Eusebije Ostrogonski sredinom XIII. st. u Ugarskoj, ujedinivši pustinjačku zajednicu koju je 1215. okupio pečuški biskup Bartolomej. Nazvan po Pavlu eremitu iz Tebe (sv. Pavlu Pustinjaku), red je živio po pravilima sv. Augustina. Prvi pavlinski samostani pojavili su se u Ugarskoj (1215.), a odatle se red proširio u Hrvatsku (1244.), Austriju, Njemačku, Italiju i Poljsku.[358]

Isprva monaški red, ubrzo su se prilagodili feudalnom sustavu i, uz bogate darovnice vladara i plemstva, razvili u svojim samostanima gospodarsku, zanatsku, umjetničku i znanstvenu djelatnost. Na vrhuncu svog razvoja pavlini su imali 207 samostana u europskim zemljama, od čega 127 u Hrvatskoj i u Ugarskoj. U Hrvatskoj je po najstarijoj nastambi pavlina dobilo ime selo Remete kod Zagreba (od: *eremitae*). Poslije 1244. osnovani su samostani u Gariću, Donjoj Bukovici, Petrovoj Gori, Strezi, Čakovcu, Senju, Kamenskom, Sveticama kod Karlovca, Varaždinu i drugdje. Posebno se ističe samostan u Lepoglavi, osnovan oko 1400. godine, koji je 1581. postao glavnim sjedištem reda u Hrvatskoj. U Lepoglavi su pavlini osnovali oko 1503. i prvu latinsku gimnaziju (lat. *seminarium studiorum*), u koju od 1583. imaju pristup i svjetovnjaci, i filozofsku školu (između 1654. i 1656.), koja je carskim privilegijama Leopolda I. (1674.) podignuta na rang akademije, dobivši povlasticu da podjeljuje doktorat filozofije i teologije.[359]

Red je ukinuo u svim zemljama Austrije 1786. car Josip II., to je opjevao A. Šenoa u svojoj povjestici *Fratarska oporuka.* Pavlini su preostali u Poljskoj (Częstochowa) odakle se 1972. ponovno doseljuju u Hrvatsku (Kamensko kod Karlovca). Pavlini u Hrvatskoj imaju istaknute pisce: I. Belostenec, H. Gašparoti, T. Brezovački.[360]

12.4. **Karmelićani** (*karmeliti*)

Karmelićani (lat. *Ordo Fratrum Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo*) katolički su red, osnovan 1156. Prozvan po gori Karmel u Izraelu, gdje je bila njihova prva pustinjačka kolonija. Karmelićani su na početku provodili pustinjački život, a kasnije je red pretvoren u

[358] „Opća Enciklopedija“, Svezak 6, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 348.
[359] Ibid., str. 348.
[360] Ibid., str. 348.

prosjački. *Karmelićanke* (lat. *Ordo sororum Carmelitarum*) ženski su ogranak reda kojeg je osnovao J. Soret 1452.[361]

Pravilo sv. Alberta zajednički je izvor dviju temeljnih tradicija. Karmelićani su bili jedinstven red do 1562., kada se red razdvaja na dva ogranka nakon reformi koje su provodili španjolski sveci Terezija Avilska i Ivan od Križa. Oni i njihovi sljedbenici nazvani su *Bosonogim karmelićanima*, a oni koji su nastavili stariju tradiciju danas su poznati kao red *karmelićana*. Karmelićanskom su redu pridružene brojne kongregacije i neke svjetovne ustanove čiji se statuti zasnivaju na *Pravilu sv. Alberta*, od kojih su najbrojniji karmelićani svjetovnjaci.[362]

[361] „Opća Enciklopedija“, Svezak 4, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 286-287.
[362] Ibid., str. 287.

13. HEREZA

Ovo poglavlje bit će posvećeno pojmu hereze. Kao što je već opisano, hereza ima važan utjecaj na pjesmu *S(vê)t' se kon'ča* i heretički motivi provlače se kroz cijelu pjesmu. Hereza se najizričitije spominje u desetoj, jedanaestoj i dvanaestoj strofi:

Ki bi hotêlъ b(o)žiju pr(a)vdu udr'žati .
i negova s(i)na I(su)sa slêdovati .
u pokori i ubožъstvi grêhъ plakati .
povele ga svoimъ gnêvomъ zlo prog'nati .

prave ti si pokrita i šar'buita .
a to to mu blêdo lice i ostra svita .
Vlêcête ga kvižituru da ga vspita .

s(ve)ti o (t')če kvižituru, ov' ti bljudi .
lъč'nъ žeênъ nag' bosъ hodi a n(a)sъ sudi .
prosimo te da se ov' hinacъ lê osmudi .[363]

Hereza (grč.αἵρεσις: mišljenje, sljedba; lat. *haeresis*, starocrkvenoslavensko *jeres*: krivovjersto) vjersko je mišljenje koje je u suprotnosti sa službenim i autoriziranim učenjem neke vjerske zajednice ili crkve. U povijesti religija pojam hereze često je bio važan. Borba za „pravovjernost“ (ortodoksiju), kao i nicanje različitih „ krivovjerja“, odnosno hereza, redovito su, u obliku idejnih kontroverzija, odražavali duboke društvene sukobe klasnog, ekonomskog i političkog karaktera. To se posebno odnosi na povijest kršćanskih crkava.[364]

Pojam hereze je i relativan, jer svaka crkva, sljedba i religiozna skupina smatra sebe ortodoksnom, a ostale heretičnima. Kada je zajednica nezavisnih kršćanskih općina s episkopom na čelu prerasla u čvrstu crkvenu organizaciju podložnu autoritetu svjetovnog vladara (npr. u Bizantu sve do njegove propasti) ili rimskog pape (na Zapadu nakon definitivnog raspada Rimskog Carstva), kršćansko vjersko učenje dobilo je stroge verbalne formulacije u obliku različitih simbola, dogmi, zaključaka crkvenog sabora itd. Te formulacije bile su nametnute širim masama kao nadnaravne, „božanske“ istine, a odstupanje od njih

[363] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 60.
[364] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 398.

klasificiralo se kao zločin protiv države i kažnjavalo progonstvom, zatvorom i smrću. Nekada su heretička učenja fantastične tvorevine pojedinaca, koje su se svojom bizarnošću nametale primitivnom mentalitetu pučkih masa.[365]

Već od prakršćanskog vremena pa do najnovijeg doba crkva je kao hereze najviše osuđivala negacije ili slobodne interpretacije pojedinih vjerskih učenja u kojima se odražavao kritički stav individualca prema nametnutim doktrinama ili socijalni revolt puka protiv Crkve i njezinih predstavnika kao nositelja ili zagovornika eksploatatorskog društvenog poretka.[366]

Uvođenje filozofskih termina u službene definicije dogmi dalo je (osobito u razdoblju između III. i VII. st.) povoda bezbrojnim prepirkama i svađama oko različitih teoloških teza. Dok je crkvena hijerarhija moralno sve više padala i odala se razvratu (osobito u X. st.- pornokracija u papinskom Rimu), javljaju se na prekretnici I. i II. tisućljeća u Francuskoj i Italiji pojedinačno „heretici“ koji propovijedaju askezu i pokoru i svojim pokajničkim životom protestiraju protiv pokvarenosti crkvene hijerarhije, a jednako i protiv izrabljivanja što ga provode feudalci. U to su vrijeme heretici uzajamno nepovezani pojedinci, mali ljudi, idealisti i fanatici, koji držeći se Kristovog učenja, kako je prikazano u *Bibliji*, žele popraviti prilike u crkvi i svijetu.[367]

Sasvim drugi određeni oblik dobiva hereza kad pape, osobito od Grgura VII. (1075.-1087.), kao „namjesnici Kristovi“ počinju za sebe tražiti vrhovnu i univerzalnu svjetovnu vlast na Zemlji. Glavni sadržaj hereze postaje borba protiv rimskog pape, koji je neprijatelj pravog Boga, Sotona, krivac za sva zla u svijetu. Dualistička hereza, koja uči da postoje dva Boga, Bog dobra i Bog zla, širi se u različitim varijantama po Europi i čini neprekinutu frontu od Balkana do Pireneja.[368]

Heretički je pokret osobito ojačao za vrijeme papinskih križarskih ratova. Papinska se vlast penje u XIII. st. do svog vrhunca, ali u sebi već nosi zametke raspadanja. Nju u njezinoj srži napadaju novi heretici. Da bi otklonilo od sebe opasnost, papinstvo organizira borbu protiv heretika, a glavnu ulogu u suzbijanju hereze imala je u srednjem vijeku crkveno-državna inkvizicija. S posebnim bijesom progonila je oficijelna crkva one heretike koji su dirali samu crkvenu organizaciju i u privilegije klera, npr. sljedbenike Pierrea de Vaux

[365] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 398.
[366] Ibid., str. 398.
[367] Ibid., str. 398.
[368] Ibid., str. 398.

(*valdenze*) koji su podučavali da su se predstavnici crkve gomilajući bogatstva i časti odrekli Kristova siromaštva i poniznosti i na taj način izgubili pravo na vršenje svećeničkih funkcija, ili pristaša Arnolda iz Brescie, Johna Wyclifa, *bogumile*, *patarene*, *katare*, *albigenze*, *stadinge*, *husite* i dr., koji su poricali papi i crkvenoj hijerarhiji pravo na vršenje svjetovne vlasti i na posjedovanje zemaljskih dobara. Hereticima je crkva proglašavala i mnoge učenjake i filozofe koji su sa slobodoumnih pozicija i u ime zdravog ljudskog razuma ustajali protiv apsurdnih teza kršćanske dogmatike.[369]

U doba velikih shizmi (raskola) podijeljene crkve optužuju protivničku stranu također i za krivovjerstvo, odnosno herezu (npr. kalvini katolike i obratno). Crkvene organizacije su u svojstvu državnih crkava uživale monopol vjeroispovjedanja i vlasti su progonile njihove „heretičke" protivnike. U Novom vijeku, od XVIII. st. s idejama prosvjetiteljstva i vjerske tolerancije, a osobito u XX. st., kada crkvene organizacije zaboravljaju neslaganja iz prošlosti i pokazaju uzajamnu toleranciju u ekumenskom pokretu, pojam hereza nestaje.[370]

13.1. Joakimizam

Pod joakimizmom više treba podrazumjevati učenje brojnih pojedinaca i čitavih vjerskih struja u 13. i 14. stoljeću, nego samo učenje kalabrijskoga monaha Joachima da Fiore (†1201. ili 1202.), cistercitskoga reformatora, biblijskog egzegeta i profeta koji je izračunao da će 1260. nastupiti treće i posljednje doba u povijesti čovječanstva. To je i doba koje najavljuje pojavu Antikrista, doba Duha Svetoga koji slijedi iza onoga Oca (prvo doba, *Stari zavjet*) i Sina (drugo doba, *Evanđelje*). To je doba duhovnosti i neposredna doživljavanja Boga, stanovit vid raja zemaljskoga. Za svoga života Joachim nije bio progonjen od crkvenih vlasti, ali joakimizam je osuđen na jednome od crkvenih koncila sredinom 13. stoljeća. Gotovo istodobno, 1260. godine, nastupilo je veliko razočaranje gorljivih joakimista, no ni to nije uspjelo zatrti joakimizam.[371]

Jedan takav joakimistički heretički pokret je i onaj apostolika koji je bujao, a i najjači udarac doživio u prvom desetljeću 14. stoljeća. Tada nije i potpuno uništen jer još duboko u trećem desetljeću 14. stoljeća žive na raznim stranama svijeta prikrivene njegove pristaše, te se zahtijeva njihovo izručenje inkvizitorima. Naravno, takvi se zahtjevi tada ne odnose na

[369] „Opća Enciklopedija", Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 398.
[370] Ibid., str. 398.
[371] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23)*, Zadar 1995., str. 161.

osnivača pokreta Gherarda Segarellija iz Parme koji je osuđivan više puta da bi 1300. bio konačno i spaljen kao heretik, a ne odnosi se više ni na njegovog nasljednika na čelu pokreta, Dolcina, koji je herojski poginuo 1307. Taj je Dolcino bio vrlo obrazovan joakimist, što je potvrđeno poslanicama koje je slao tisućama svojih sljedbenika, a u kojima je objašnjavao svoje joakimističko, ponešto izmjenjeno, učenje o povijesti kršćanstva i Crkve kroz četiri razdoblja. Iz njegovih poslanica i iz inkvizicijskih spisa znamo što su apostolici mislili o sebi kao o pravim Kristovim učenicima (odakle im i naziv) i o Crkvi kojoj su bili otvorena oporba, znamo kako su se odijevali, koga su u povijesti kršćanstva cijenili a koga optuživali. Znamo na koja su se mjesta u *Bibliji*, naročito u *Otkrivenju*, pozivali da bi predvidjeli događanja ili optužili pape, klerike i druge, znamo kako su zamišljali pojavu Antikrista, sudnjega dana i komunističkoga *milleniuma* itd.[372]

[372] Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995., str. 162.

14. INKVIZICIJA

U ovom poglavlju bit će opisana institucija inkvizicije, koja se spominje u jedanaestoj i dvanaestoj strofi pjesme *S(vê)t' se kon'ča*:

prave ti si pokrita i šar'buita .
a to to mu blêdo lice i ostra svita .
Vlêcête ga kvižituru da ga vspita .

s(ve)ti o (t')če kvižituru, ov' ti bljudi .
lъč'nъ žeênъ nag' bosъ hodi a n(a)sъ sudi .
prosimo te da se ov' hinacъ lê osmudi .[373]

Inkvizicija (lat. *inquisitio*: istraživanje) vrsta je krivičnog postupka koji je primjenjivala katolička crkva da bi pronašla, optužila i osudila heretike. Progone i smrtne kazne za heretike počeli su u zakonodavstvo uvoditi rimski kršćanski carevi (konstitucija Teodozija i Valentinijana od 428., Cod. I., 5,5), pa su na osnovi tih propisa od svjetovne vlasti progonjeni manihejci i donatisti osuđeni na smrt, a imovina im je bila konfiscirana. Gotovo u isto vrijeme crkveni učitelji Augustin i Ivan Zlatousti traže, doduše, suzbijanje heretika, preporučujući kao kazne šibanje, globe, progonstvo, zabranu sastajanja i govora, ali ne i smrtnu kaznu.[374]

Ova ustanova nije nastala jednim konstitutivnim aktom, već se na nizu crkvenih koncila potkraj XII. i na početku XIII. st., a posebno na Četvrtom lateranskom koncilu 1215. pod Inocentom III., poduzete mjere protiv dualističkih heretika (albigenza, katara), ali je postupak protiv njih još uvijek vodio nadležni biskup. Tada je Grgur IX. (1227.-1241.) između 1231. i 1235. počeo slati u herezom obuhvaćene krajeve svoje delegate, odnosno *inkvizitore*, kao suce koji su djelovali usporedno sa sudačkom vlasti nadležnog biskupa. Godine 1235. dao je dominikancima privilegiju po kojoj su isključivo članovi njihova reda inkvizitori, ali je tu istu privilegiju 1246. protegnuo i na franjevce. S tim je činom osnovana inkvizicija za heretičke opačine (lat. *inquisitio haereticae pravitatis*), kojoj je na čelu bio sam

[373] Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972., str. 60.
[374] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 635.

papa. Tek 1542. osnovana je kongregacija kardinala *Sacra congregacion romanae et universalis inquisitionis seu sancti officii*, s ovlastima da progone hereze, zabranjuje knjige i imenuje inkvizitore.[375]

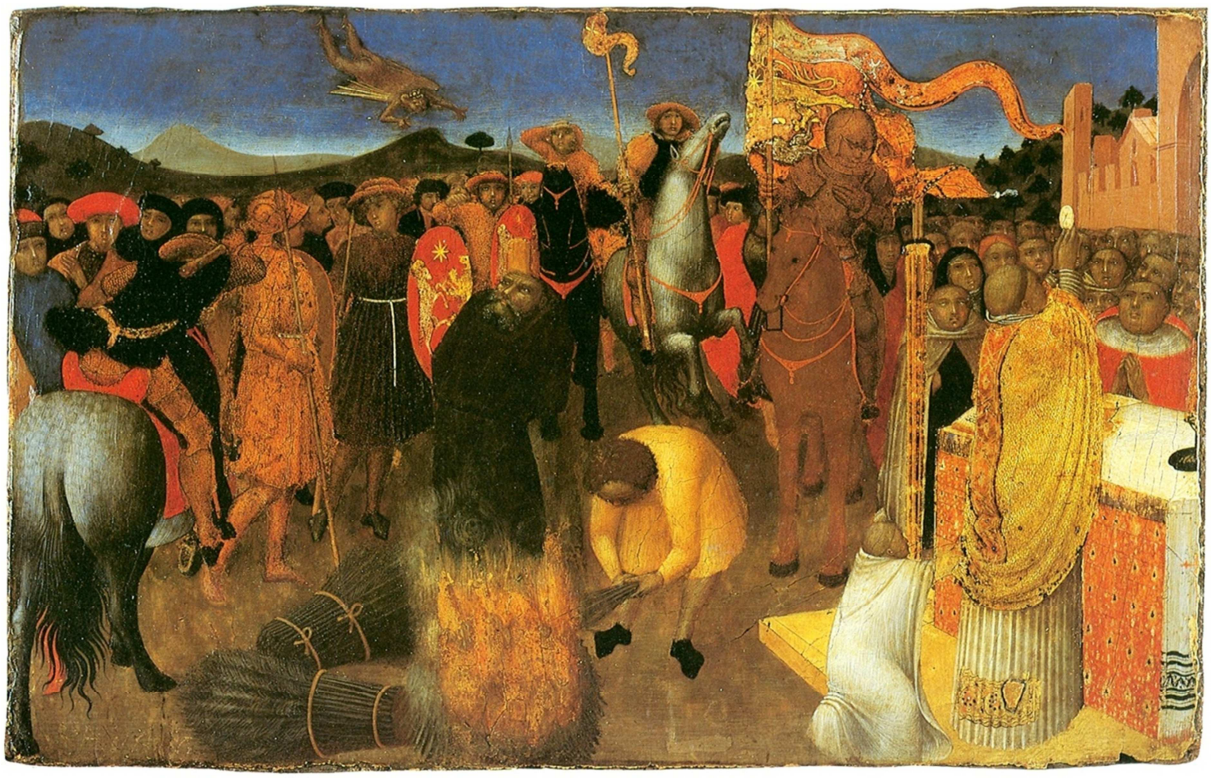

Slika 6. *Spaljivanje heretika*, Stefano di Giovanni 1430.-1432. Preuzeto s internet izvora.

Postupak inkvizicije bio je takav da je optuženik morao biti osuđen ako je to htio inkvizitor, centralna osoba procesa. Njega bi papa poslao u ugroženi kraj i tu bi on pozvao stanovnike da se sami optuže zbog hereze ili da optuže druge. Svaka denuncijacija i kleveta bila je dokazom. Svjedoci optužbe mogli su biti osobe svih kategorija: žene, djeca, neslobodni, infamni, sukrivci u konkretnom zločinu, heretici, inovjerci itd. Dokazni se materijal optuženiku nije pokazivao, niti su mu se priopćavala imena svjedoka. Obrana je praktički bila onemogućena, jer je branitelj heretika postao odmah sumnjiv zbog hereze.[376]

Inocent IV. je bulom *Ad extirpanda*, kojom se obraća svjetovnim vlastima, 1252. naredio da one u procesima protiv heretika upotrebljavaju torturu, a Aleksandar IV. 1256. jednom formalnom odlukom omogućio je i samim inkvizitorima da primjenjuju turturu u

[375] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 635.
[376] Ibid., str. 635.

procesu crkvene inkvizicije, pa od tog vremena tortura postaje redovito sredstvo za dobivanje okrivljenikova iskaza u tom procesu.[377]

Sustav kazni kod inkvizicije kazualistički je bio vrlo razrađen. Za neke pokajnike, koji su pristali da odustanu od hereze i da se vrate u krilo crkve, kazne su bile relativno blage (pokora, nošenje obojene trake, javno opozivanje hereze), ali za one koji su ustrajali u herezi bile su jako teške: doživotna robija u strašnim inkizicijskim tamnicama ili izručivanje osuđenih heretika svjetovnoj vlasti *(*lat. *brachium saeculare)* ako je inkvicija smatrala da ni kazna doživotne tamnice nije dovoljno stroga. Izručivanje svjetovnoj vlasti vršilo se uz poznatu formulu da svjetovni sud postupi „po mogućnosti blago i bez prolijevalja krvi“, što je zapravo značilo da heretik ne treba biti pogubljen odsijecanjem glave ili pribijanjem na križ, već živ spaljen. To je jedino značenje te „milosrdne formule“, a tako su je svjetovni sudovi isključivo i primjenjivali. Popratna kazna bila je konfiskacija imovine osuđenog heretika. Tu su konfiskaciju počeli provoditi svjetovni vladari odmah kada je inkvizicija počela raditi. Pape su također počele tražiti svoj dio, pa je ubrzo u Njemačkoj, Francuskoj i Italiji postalo uobičajeno da crkvena i svjetovna vlast dijele heretički plijen na pola.[378]

Pojam hereze u vezi s nadležnošću inkvizicije kao heretičkog suda s vremenom se sve više proširuje. U početku u tu je nadležnost ulazila hereza u pravom smislu, apostazija i shizma. Papa Aleksandar IV. uključio je 1258. i 1260. u nadležnost inkvizicije još i čarobnjačke čine (magiju), ako oni „zaudaraju na herezu“ (lat. *quae saperent haeresim*). Papa Nikola V. godine 1451., odnosno Inocent VIII. godine 1484. predavali su inkviziciji „čarobnjake“ i „vještice“ svake vrste, pa su također i preljub, rodoskrvnuće, konkubinat, svetogrđe i lihvu podvrgavali nadležnosti inkvizicije.[379]

Inkvizicija je bila najaktivnija od prve pol. XIII. st. do prve pol. XV. st. Na inkviziciju su nelagodno gledali prvenstveno svjetovni vladari i dijecezanski biskupi, jer su je smatrali konkurencijom vlastitoj sudskoj nadležnosti. Inkvizicija je djelovala u svim europskim zemljama, negdje snažnije, negdje slabije. U prvoj polovici XIII. st. inkvizicijom su bile zahvaćene osobito južna Francuska, sjeverna Italija, Španjolska i Bosna (bogumili). Nakon akcija protiv albigenza, katara i bogumila slijedile su akcije protiv valdenza, odmetničkih franjevaca. U Njemačkoj, koja se inače odupirala inkviziciji, teror inkvizicije već 1231.

[377] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 635-636.
[378] Ibid., str. 636.
[379] Ibid., str. 636.

provodi okrutni dominikanac Konrad von Marburg. U Engleskoj gdje inkvizitori nisu bili rado gledani, provodi se inkvizicija 1312. protiv templara, a Henrik VIII. i Marija Tudor-Krvava toleriraju inkviziciju još u XVI. st.[380]

Broj žrtava inkvizicije nije moguće ni približno utvrditi, prema različitim procjenama on se kreće od nekoliko desetaka do mnogo stotina tisuća. Osim toga inkvizija je pružala široke mogućnosti za osvete, neprijateljstva, spletke, izdaje, podlosti, pokvarenosti i druga zla, koja su razarala i trovala društveni život, a naročiti poticaj za korupciju bile su konsfiskacije heretikove imovine.[381]

Španjolska inkvizicija imala je protužidovski karakter, sudila je onim Židovima u Španjolskoj koji su zbog progona, kojima su bili izloženi od vladanja Henrika III., kralja Kastilije (1390.─1406.), prelazili na katolicizam, ali su u stvarnosti ostali vjerni židovstu. Papa Siksto IV. ovlastio je 1487. Ferdinanda Aragonskog i Izabelu Kastilsku da imenuju dva ili tri inkvizitora koji će suditi maranima (pokrštenim Židovima). Ta je inkvizicija odmah počela djelovati u Sevilli, a malo kasnije i u drugim španjolskim gradovima.[382]

Španjolska inkvizicija osamostalila se prema papi i organizirala kao španjolska državna ustanova na čelu s velikim inkvizitorom, kojega postavlja kralj, a crkvenu jurisdikciju dobiva od pape. Prvi veliki inkvizitor bio je okrutni dominikanac Tomas de Torquemada (1483.). S vremenom je španjolska inkvizicja dobila opći protužidovski karakter, a okrenula se i protiv moriska, tj. Arapa koji su iz straha prešli na katolicizam, ali su ostali vjerni islamu. Španjolska inkvizicija proširila je svoje djelovanje na španjolsku Ameriku, ali i na Nizozemsku, gdje je sudila protestantima. Slična ustanova osnovana je u Portugalu 1531. Španjolska inkvizicija bila je još okrutnija od papinske inkvizicije protiv heretika. Ukinuo ju je Napoleon 1808.[383]

Pismom pape Pavla VI. *Integrae servandae*, od 1965. reformirano je vrhovno sudište crkvene inkvizicije. Naziv Kongregacija svete službe (*Congregatio sancti officii*) promijenjen je u Kongregaciju za nauk vjere (*Congregatio pro doctrina fidei)*, a umjesto inkvizitororskog postupanja, ova kongregacija kardinala od tada je dužna postupati po pravilima redovnog crkvenog postupka. Usprkos tome, nadležnost joj je ostala ista: i prema novim propisima,

[380] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 636.
[381] Ibid., str. 636.
[382] Ibid., str. 636.
[383] Ibid., str. 636.

kongregacija istražuje nove nazore na svijet i osuđuje ih kada ih smatra protivnim vjeri, obavlja cenzure knjiga i vodi krivični postupak protiv osoba koje su izvršile delikte protiv katoličke vjere.[384]

Za kraj, u poglavlju koje slijedi bit će predstavljen rječnik arhaičnih riječi iz pjesme *S(vê)t' se kon'ča*.

[384] „Opća Enciklopedija“, Svezak 3, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 636.

15. RJEČNIK ARHAIČNIH RIJEČI U PJESMI *S(VÊ)T' SE KON'ČA*

Antihrist, m. (stsl. antihristъ, grč.άντίχριστς, lat. antichristus), Antikrist. U *ARj* potvrđeno iz Vuka Stefanovića Karadžića; u obliku antikrist potvrde od 16. st. ─ *an'ti H(rist)u.*

ar, conj., jer; u *ARj* potvrđeno od 15. stoljeća.

Babilon, grad koji se u srednjem vijeku smatrao simbolom pokvarenosti, pa su neki pisci proricali da će se u Babilonu roditi Antikrist. ─ *vsaki ki e z Babilona*.

bezakon´je, n., bezakonje. ─ *k bezakon'ju.*

biskup, m.(stcslav. *biskupъ*, lat. episcopus), biskup. ─ *gr'dinali b'skupi i op(a)ati*.

bljudi, ljudi.

čto, što.

čtu, uče.

djak, m. (stsl. dijakъ, dьjakъ, lat. diaconus), učenik. ─ *v'si d'êci.*

djaval, m. (stsl. dijavolъ, dьjavolъ, lat. diabolus), đavao, vrag, sotona. ─ *d'êvlъ*.

dohodak, m. prihod. ─ *krate n(a)mъ doh(o)dakъ slat'ka vina i pečene i morske ribe.*

duhovna rêč, duhovno (vjersko) dobro.

duš, duša.

evan´jel'je, n. (lat. evangelium), evanđelje.

gda, gdje.

gdo, tko.

gněv, gnjev.

grdinal m. (lat. cardinalis), kardinal.

grěh, m., grijeh.

hinac, m., koji hini, varalica, lažljivac. ─ *prosimo te da se ov hinacъ lê osmudi*

hoditi, impf., ići. – *hodi*

hotiti, impf., htjeti. ─ *hotêlъ*.

imiti, impf., imala. ─ i*měla.*

ishoditi, impf., izlaziti, rađati, roditi. ─ *ishodi.*

Isuhrst, m. (stsl. Isuhrьstъ, lat. Iesus Christus), Isus Krist.

jisti, impf., jede, jesti. jê (*ji*, 3. sg. prez.).

jur', adv., već.

karmeliti, karmelićani, katolički redovnici osnovani 1226. godine.

kavčenjaci, svi oni koji na glavi nose tonsuru (koji su postriženi), a to su oni koji imaju niže ili više crkvene redove.

ki, pron. (nom. sg. m), zbog. ─ *kěmi*.

koludar, m. samostanac, mogu biti ili benediktinci ili redovnici općenito. ─ *kolud'ri predikav'ci.*

koludrica. f., redovnica.

končati se, impf., svršiti, završiti se, okončavati se, približavati se kraju.

kratiti, impf., skraćuju, u prenesenom značenju, ne dati, ne dopuštati. - *krate* (3. pl. prez.); *krate namъ dohodakъ slat'ka vina.*

kupan, adj., skupno,zajedno. ─ *kup'no*.

kvižitur, m. (lat. inquisitor), inkvizitor, sudac protiv heretika. ─ *vlêcête ga kvižituru da ga vspita.*

lačan, adj., gladan.

lě, baš, doista, samo, upravo, barem, ipak, također.

liceměr, m., licemjer. ─ *licemêri, vražji posli, svêtom hine.*

mali; adj. mala bratja, franjevci.

mnozi, nom. pl. m., mnogi.

mukah, lok. pl., muke, brige.

nag, adj.- gol.

obujeti, pf., obuhvatiti, obuzeti. ─ *obue mi sr'ce tuga.*

opačen´je, n., opačina. U *ARj* potvrđeno samo iz Vukova rječnika. ─ *a sada je opačenъe i prevraćen'e.*

opat, m., (lat. abbas, tal. *abate*), svećenik, opat. ─ *b'skupi i op(a)ti.*

osmudi, osmuditi pf., vatrom opeći, opaliti, ožeći. ─ *prosimo te da se ov' hinacъ lê osmudi*

ostar, adj., oštar. ─ *ostra svita.*

ot, od.

ov', ovaj.

pasti, impf. ─ *skot' bi pasli.*

pěnez, m., novac.

piti. impf., piti, pije. ─ *p'e.*

plakati, impf., u prenesenom značenju: oplakivati, žaliti. – *u pokori i ubožъstvi grêh plakati.*

pliniti, impf. plêne, pljačkati, osvajati, oduzimati. ─ *plêne.*

počten´je, n., poštovanje, počast, poginuti, pogibelj, propast, opasnost. ─ *pogine.*

pohot, ž., (stcslav. pohotъ), požuda, želja. ─ *u pohoteh sego s(vê)ta zabljudiše.*

pokora, ž., kazna, kajanje. – *u pokori i ubož6stvi grêh plakati.*

pokrita, m. (lat. hypocrita, tal. ipocrita), hipokrita, licemjer, pretvornica. ─ *ti si pokrita i šar'buita*.

potpasati, pf., podvezati. ─ *pod'pasali.*

potrěbiti, pf., uništiti, istrijebiti. ─ *ako nam' se svr'hu zemle ne potrêbi.*

praviti, impf. i pf., govoriti, kazivati; reći, kazati, upitati. ─ *Prave: ti si pokrita i šar'buita.*

poveliti, pf., naložiti, zapovjediti. ─ *povele ga svoimь gnêvomь zlo prog'nati.*

predikavac, m. (lat. preadicator), propovjednik, dominikanac. U *Arj* samo jedna potvrda. ─ *predikav'ci* (nom. pl.)

prevraćen´je, n., pokvarenost, izopačenost, izvrtanje, neurednost. ─ *imêla bi pravda biti i svr'šen'e // a sada je je opačenъe i prevraćen'e.*

prevtil adj., pretil, debeo, predebeo. ─ *a sada su prev'tilъ tr'buhъ pod'pasali*.

prositi, impf., moliti,pitati. ─ *prosimo te da se ov' hinac lê osmudi.*

rak, m., *raci* (nom. pl.).

razoren´je, n., rušenje, razorenje.

remetani, m. (lat. eremita), pustinjak, redovnik, isposnik.,pavlini (eremiti sv. Pavla). ─ *remetani kar'meliti kav'čenaci.*

sego, ovoga.

Simun, m. (stsl. Simonъ, lat. Simon), Šimun čarobnjak, u tome nasljeduju Simuna (maga iz *Djela apostolskih* 8,18), koji je prvi pokušao novcem kupiti davanje Duha Svetoga.

skot, m., u značenju domaće životinje. ─ *skot' bi pasli.*

slědovati, impf., nasljedovati, slijediti. ─ *I(su)sa slêdovati.*

slišati, slušati. ─ *slišahъ.*

slnce, n., sunce. ─ *sl'n'ce jur zahodi.*

stinuti impf., mrznuti, zepsti, hladiti se. ─ *s'tine.*

Svět, m., svijet, svjetlost

svêtê, civil. ─ *Mnozi ot ńih, ki ako bi v svêtê stali.*

svršen´je, n., savršenstvo. U *ARj* prvi primjer iz 1400. ─ *imêla bi pravda biti i svr'šen'e.*

svršiti se, pf., ispuniti, ostvariti se. ─ *g'da se svr'ši sveto pis'mo danъ prihodi.*

Šarbuita, iskvareno umj. Sarabaita, sarabaite su bili „divlji“ monasi koji su živjeli bez odobrenih pravila ili glavara. Bili su na zlu glasu, pa ih je već stara benediktinska regula žestoko osudila; redovnici bez regule. ─ *ti si pokrita i šar'buita*.

tma, ž., tama. ─ *tma ishodi.*

uboštvo, n., siromaštvo. ─ *ubožъstvi greh plakati.*

udržati, impf., čvrstoća, snaga, održavanje, njegovanje, čuvati. ─ *ki bi hotêlъ božiju pravdu udr'žati.*

redovnik, m. ─ *V redovnicih.*

veli, adj., velik. ─ *veli i mali.*

vlêći impf., vući, potezati. ─ *Vlêcête ga kvižituru da ga vspita.*

vražji posli, vražji poslanici.

vsaki, pron., svaki.

vsi, pron., svi.

vspitati, pf., ispitati. ─ *vspita.*

zabiti, pf., zaboraviti. ─ *zablenъ.*

zabljuditi, pf., zalutati. ─ *zabljudiše.*

začeti, pf., početi. ─ *Simuna v tomъ naslêduju ki to začе.*

zahoditi, impf., zalaziti. ─ *sl'n'ce jur' zahodi.*

žejan, adj., žedan. ─ *žeênъ.*

16. ZAKLJUČAK

Premda većina autoriteta pjesmu *S(vê)t' se kon'ča* opisuje kao hrvatsku srednjovjekovnu satiričnu pjesmu, iz književne analize pjesme može se zaključiti da pjesma zapravo pripada književnom žanru prenja. Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* ubraja se u početke hrvatske pjesničke versifikacije, zbog svog stila i tematike ističe se u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti i vjerojatno je najstariji primjer takvog pjesništva u Hrvatskoj. Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* pokazuje da je u Hrvatskoj već u 14. st. postojalo umjetno pjesništvo.

S obzirom da je jedini primjerak pjesme zapisan u *Pariškom kodeksu*, pjesma je nastala najkasnije kad i taj glagoljski spomenik. Uočeno je da je zapis pjesme iskvaren i da sadrži pisarske pogreške, stoga je zaključeno da je zapis pjesme u rukopisnom dokumentu zapravo sekundarni prijepis starijeg zapisa pjesme i da je pjesma starija od *Pariškog kodeksa*. Također, moguće je zaključiti da je pjesma starija od kodeksa, kao i ostale pjesme *pariške zbirke*, jer je vjerojatno ušla u kodeks kao uski izbor pjesama nekog pojedinca kao dopuna liturgijskim tekstovima u rukopisu putnog karaktera. Kako je pokazano u poglavljima posvećenim porijeklu pjesme, u skladu s rezultatima jezične analize, pjesma je najvjerojatnije nastala dvadesetih ili tridesetih godina XIV. stoljeća u Zadru ili njegovoj najbližoj okolici. Također pokazano je kako je autor pjesme najvjerojatnije franjevac trećoredac iz reformističkog kruga, utjecan dualističkim heretičkim učenjima odnosno joakimizmu

Književna analiza pjesme ukazuje na snažan utjecaj mediolatiniteta, dualističkih hereza i *Otkrivenja*, odnosno *Apokalipse Ivanove*, na pjesmu i njezinu slojevitost. Unatoč tome, pjesma *S(vê)t' se kon'ča* originalna je hrvatska tvorevina. O umjetničoj vrijednosti pjesme najviše svjedoči suvremenost njezine poruke: snažna i izravna, oštra kritika društva u kojem je pjesnik živio jednako je provokativna i jednako vrijedi i u modernim vremenima. Velika količina doživljaja sadržana u sažetom versificiranom tekstu također jasno govori o umjetničkoj vrijednosti pjesme i pjesničkom umjeću autora. Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* ostavila je dugotrajan utjecaj na hrvatsku književnost. Utjecala je na pjesništvo Marka Marulića, kao što je pokazano u ovom radu, dok je poznat i utjecaj na književni rad Miroslava Krleže (*Balade Petrice Kerempuha, Kronike*).

Za kraj, nadam se otkriću novih saznanja i dokaza o autorstvu i nastanku pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, i da će ova izvanredna pjesma biti predmet daljnjih znanstvenih proučavanja koja će omogućiti nove poglede na pjesmu i rasvijetliti tajne koje ona u sebi nosi.

17. LITERATURA

Biti, M.; Marot Kiš, D. *Poetika uma*: *Osvajanje, propitivanje i spašavanje značenja*, Izdavački centar Rijeka, Zagreb, 2008.

Car Matutinović, Ljerka. *Hrvatski pjesnici*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2006.

Chevalier, I.; Gherbrant, A. *Rječnik simbola: Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Zagreb, 1983.

Eco, Umberto. *Ime ruže*, Izvori, Zagreb, 1996.

„*Opća Enciklopedija*“, urednik: Krleža, M., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980.

Fališevac, D.; Nemec, K.; Novaković, D. *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Gačić, Milica. *Pisanje znanstvenih i stručnih radova*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.

Grljušić, Ivan. *Svit se konča*: *Antologija hrvatskog pjesništva od početaka do danas*, Poljica, 2007.

Hamm, Josip. *Staroslavenska čitanka*, Zagreb, 1970.

„Hrvatska književnost srednjeg vijeka“. Priredio Štefanić, V. i suradnici: Grabar, B.; Nazor, A.; Pantelić, M., u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga I, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1969.

Ivšić, S.; Hamm, J. *Rasprave i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, MMXII.

Kapetanović, A.; Malić, D.; Štrkalj-Despot, K. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010.

Malić, Dragica. *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Liber, Zagreb, 1972.

Sambunjak, Slavomir. *Jezik hrvatskih glagoljskih prenja* (disertacija), Zadar, 1992.

Stamać, Ante. *Antologija hrvatskoga pjesništva*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

Časopisi:

Hamm, Josip. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku 1*, Matica srpska, Novi Sad, 1970.

Hamm, Josip. Jedna glagoljska dvanaesteračka pjesma iz XIV. stoljeća, *Radovi slavenskog instituta*, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1959.

Kolumbić, Nikica. Hrvatska srednjovjekovna književnost u književnoj znanosti u doba moderne, *Dani hvarskog kazališta*: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu,* Filozofski fakultet u Zadru, 2002.

Malić, Dragica. Hrvatski“ izgubljeni u prijevodu“, *Književna republika 7*, Zagreb, 2009

Malić, Dragica. Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima, *Colloquia aruliana XX*, Zagreb, 2011.

Pantelić, Marija. Pashalne tabele i datiranje glagoljskih kodeksa, *Časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu (Slovo 25-26),* Zagreb, 1976.

Sambunjak, Slavomir. Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, *Filozofska istraživanja 23*, Zadar, 1987.

Sambunjak, Slavomir. Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi S(vê)t' se kon'ča, *Radovi, Razdio filoloških znanosti (22-23),* Zadar 1995.

Štefanić, Vjekoslav. Dragica Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice, *Slovo 23*, Zagreb, 1973.

Vajs, Josip. Starohrvatske duhovne pjesme, *Starine, Knjiga XXXI.*, JAZU, Zagreb, 1905.

Internetski izvor:

Gavranović-Porobija, Đurđica. *Kriza i eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča*, Biblijski pogledi, Maruševac, 2013. (20.1.2016.)

Popis slika

Slika 1. Dio pjesme *S(vê)t' se kon'ča*, folio 198b *Code slave No. 11*. Preuzeto s internet izvora (22.1.2016.). 15

Slika 2. Redovnik pije vino iz bačve, *Li livres dou santé* (kasno XIII. st.), folio 44v rukopis Sloane 2435. Preuzeto s internet izvora (22.1.2016.). 63

Slika 3. *Krik*, Edvard Munch 1893. Preuzeto s internet izvora (22.1.2016.). 64

Slika 4. Umbertino de Casale, minijatura iz rukopisa *Arbor vitae crucifixae Jesu Christi*, Venecija 1485. Preuzeto s internet izvora (22.1.2016.). 81

Slika 5. *Četiri jahača apokalipse*, Albrecht Dürer, drvorez 1497.-1498. Preuzeto s internet izvora (22.1.2016.). 85

Slika 6. *Spaljivanje heretika*, Stefano di Giovanni 1430.-1432. Preuzeto s internet izvora (22.1.2016.). 97

SAŽETAK

S(vê)t' se kon'ča

Tema je ovog diplomslog rada hrvatska srednjovjekovna pjesma *S(vê)t' se kon'ča* zapisana u glagoljskom rukopisnom zborniku *Code slave No. 11*, poznatom kao *Pariški kodeks*, koji se čuva u francuskoj nacionalnoj biblioteci u Parizu. U ovom radu predstavljeni su konstruktivni zaključci objavljenih teza o nastanku i utjecajima na pjesmu, podržani jezičnom i književnom analizom pjesme.

Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* zapisana je uglatom glagoljicom na srednjodalmatinskoj ikavskoj čakavštini, pretežno u dvanaesterčkom stihu, sa deset strofa po četiri stiha i tri strofe po tri stiha s jednolikom rimom. Zapis zadnjeg stiha vjerojatno je iskvaren. Pjesma pripada književnom žanru prenja iako je većina autoriteta smatra satiričnom pjesmom. Nastala je u Zadru ili njegovoj bližoj okolici u prvoj trećini XIV. stoljeća. Autor je vjerojatno franjevac trećoredac iz reformističkog kruga utjecan heretičkim učenjem joakimizmom. Mediolatinitet, *Otkrivenje* i dualističke hereze imali su snažan utjecaj na pjesmu.

Pjesma *S(vê)t' se kon'ča* ističe se svojim sadržajem i formom, ona zauzima posebno mjesto u hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji i imala je dugotrajan utjecaj na hrvatsko pjesništvo.

Ključne riječi: *S(vê)t' se kon'ča*; hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo; *Pariški kodeks*; *Pariška pjesmarica*; jezična analiza; književna analiza; *Otkrivenje*; *Alia cantio pulchra et vera*; M. Marulić: *Dobri Nauci*; Umberto Eco: *Ime Ruže*; hereza; inkvizicija.

ABSTRACT

***S(ve)t' se kon'ča* (The World Ends)**

The topic of this graduate thesis is Croatian medieval poem *S(ve)t' se kon'ča* (The World Ends), written in Glagolithic manuscript *Code slave No.11*, also known as *Pariški kodeks* (The Paris Code) treasured in the French national library in Paris. This thesis presents constructive deductions of published theses on origin and influence of the poem, supported by linguistic and literary analyses of the song.

The poem *S(ve)t' se kon'ča* is written in angular form of the Glagolitic script and in middle Dalmatian ikavian-chakavian dialect, mostly in dodecasyllabic verses with ten stanzas of four verses and three stanzas of three verses having single rhyme. The transcript of the last verse is probably altered. The poem belongs to a literary genre of dispute even though the majority of authorities consider it a satirical poem. It originated in Zadar or its vicinity in the first third of the 14th century. An author was probably the Franciscan Tertiary from the reformist circle affected by heretical Joachimite teachings. The medieval Latin literature, Revelation and dualistic heresy had a strong infulence on the poem.

The poem, which is distinguished by its content and form, has a special place in Croatian medieval poetry and it had a long lasting influence on Croatian poetry.

Keywords: *S(ve)t' se kon'ča* (The World Ends); Croatian medieval poetry; Paris Code; *Pariška pjesmarica* (Paris songbook); linguistic analyses; literary analyses; Revelation; *Alia cantio pulchra et vera*; M. Marulić: *Dobri nauci*; Umberto Eco: *The name of the Rose*; heresy; the Inquisition.